

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

POJETÍ PROBLEMATIKY KOMUNIKAČNÍCH FUNKCÍ VÝPOVĚDÍ

V TRADICI ČESKÉ SYNTAXE

(S PŘIHLÉDNUTÍM K DIDAKTICKÝM ASPEKTŮM)

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Žaneta Vojířová

Učitelství pro SŠ, obor ČJ-Psy

Vedoucí práce: PhDr. Jana Vaňková

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 1. června 2018

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce PhDr. Janě Vaňkové za vstřícné a odborné vedení, za trpělivost a ochotu a především za cenné rady, které mi byly poskytnuty.

Obsah

Úvod	6
1 Teoretická část.....	8
1.1 Věta a výpověď.....	8
1.1.1 M. Grepl a P. Karlík	9
1.1.2 V. Šmilauer	10
1.1.3 F. Kopečný.....	11
1.1.4 B. Havránek a A. Jedlička	12
1.1.5 J. Hrbáček	12
1.1.6 Závěrečné shrnutí.....	13
1.2 Komunikační funkce výpovědi.....	14
1.2.1 KF oznámení.....	18
1.2.2 KF námitky, nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí.....	18
1.2.3 KF slibu, závazku, souhlasu	19
1.2.4 KF nabídky	20
1.2.5 KF výtky, výčitky.....	20
1.2.6 KF otázky.....	21
1.2.7 KF výzvy	25
1.2.8 KF přání.....	31
1.2.9 KF ujišťování.....	32
2 Pojetí problematiky KF výpovědí v české lingvistice	34
2.1 Teorie dle M. Grepla.....	34
2.1.1 Příruční mluvnice češtiny a Skladba češtiny	35
2.1.2 Mluvnice češtiny 3	37
2.2 Teorie dle V. Šmilauera	38
2.3 Teorie dle F. Kopečného	40

2.4	Teorie dle B. Havránka a A. Jedličky	42
2.5	Teorie dle J. Hrbáčka	43
2.6	Závěrečné shrnutí.....	44
3	Praktická část.....	49
3.1	Cíl a metody zkoumání	49
3.2	Analýza vybraných vzorků ZŠ	50
3.2.1	Vzorky A	50
3.2.2	Vzorky B.....	58
3.2.3	Vzorky C.....	64
3.3	Analýza vybraných vzorků SŠ.....	70
3.3.1	Vzorky A	70
3.3.2	Vzorky B.....	75
3.3.3	Vzorky C.....	79
3.4	Závěrečné shrnutí.....	88
	Závěr	94
	Resumé.....	97
	Seznam literatury.....	98

Úvod

Téma této diplomové práce je zaměřeno na problematiku komunikačních funkcí výpovědí (KF), a to jednak z pohledu teoretických výkladů českých syntaktických prací a jednak z pohledu vybraných učebnicových textů, jež jsou určeny pro žáky základních a středních škol.

Výběr tohoto tématu byl podmíněn především osobním zájmem o psychologii komunikace, jejíž jemná podoba se uplatňuje i při výuce učiva o komunikačních funkcích. V tomto učivu by měl být kladen důraz právě na správnou interpretaci konkrétních propozičních obsahů dané výpovědi, a to i obsahů skrytých (indirektně vyjádřených), popřípadě manipulativních. Z našeho pohledu je nesmírně důležité, aby komunikace mezi dvěma lidmi, tedy vzájemná interakce mezi nimi, proběhla vždy úspěšně, neboť je i předpokladem správného fungování mezilidských vztahů obecně. Z tohoto hlediska pak učivo o KF považujeme ve výuce za velmi přínosné, jelikož neformuje pouze žákovu schopnost produkovat adekvátní řečové projevy či reakce vzhledem k situaci, ale také rozvíjí jeho osobnostní vlastnosti a některé psychické procesy osobnosti. Cílem našeho zájmu je tedy analyzovat nejen celkový stav této problematiky vzhledem k odborným publikacím, ale také vzhledem k učebnicovým textům. Zabýváme se především způsobem a rozsahem jednotlivých klasifikací KF nejen v odborných monografiích, ale také v učebnicích určených pro 2. a 3. stupeň vzdělávání.

V teoretické části práce se věnujeme teoretickým východiskům spjatým s problematikou komunikačních funkcí výpovědí. Popisujeme tedy jednotlivé odborné přístupy k tematice komunikačních funkcí, dále také k problematice dichotomie věta a výpověď, neboť tyto útvary jsou s oblastí KF velmi úzce spojeny. Východiskem pro tuto část práce, ale zároveň i pro celý náš výzkum, se stala odborná publikace autorské dvojice M. Grepla a P. Karlíka (1986), protože je dle našeho názoru z hlediska tematiky KF nejpropracovanější.

V praktické části práce již zkoumáme vybrané vzorky učebnic, a to pomocí kvantitativní obsahové analýzy dat. Vzorky jsou rozděleny dle toho, pro který stupeň vzdělávání jsou určeny, dále pak dle roku vydání, aby bylo možné sledovat i případný vývojový posun v daném učivu. Zkoumáno je 10 učebnic pro 2. stupeň základních škol, dále 10 učebnic pro školy střední. Analýza je provedena na základě předem vybraných kritérií, která jsou zaměřena na rozsah a detailnost popisu kapitoly o KF, dále pak

na způsob interpretace a užívání termínů věta a výpověď. V rámci této analýzy jsme si stanovili tři hlavní výzkumné otázky:

- 1) *v učebnicích se v kapitole o KF pracuje především s termínem věta, ačkoliv je v některých částech užíváno i pojmu výpověď,*
- 2) *autoři učebnic omezují svou klasifikaci pouze na čtyři základní druhy KF výpovědí,*
- 3) *učebnice pro střední školy vykazují širší rozsah a detailnější popis KF než učebnice pro druhý stupeň základních škol.*

Získaná data z našeho výzkumu v závěru práce vyhodnocujeme a zároveň mezi sebou porováváme, popřípadě je srovnáváme s poznatky autorů M. Grepla a P. Karlíka (1986). Výše uvedené hypotézy jsou v poslední kapitole této práce rovněž vyhodnoceny a ověřeny.

1 Teoretická část

1.1 Věta a výpověď

Protože jsou termíny věta a výpověď s tematikou KF výpovědí úzce spjaty, budeme se jim v této části práce věnovat. A to především problematice jejich různorodého vymezení v jednotlivých lingvistických teoriích. Na tato odlišná pojetí poukazuje například skutečnost, že někteří z autorů při klasifikaci komunikačních funkcí mluví o druzích vět dle postoje či zaměření mluvčího, a nikoliv o výpovědích. Proto je dle našeho názoru vhodné do této problematiky blíže nahlédnout a popsat jednotlivé přístupy několika vybraných publikací.

Nový encyklopedický slovník češtiny (2017) dokládá, že při definování těchto pojmů se vychází zpravidla ze strukturalismu, tedy z vědeckého směru 20. století, který chápe větu jakožto strukturní jednotku z roviny langue a výpověď jako komunikační jednotku z roviny parole – v takovémto případě tedy platí, že termíny věta a výpověď stojí významově proti sobě. Naproti tomu generativní gramatiky tuto dichotomii věta x výpověď nepovažují za nutnou. (Karlík a kol., 2017)

V české lingvistice se objevuje několik protichůdných názorů na chápání těchto pojmů. Například K. Horálek (1976) ve svém pojednání uvádí, že k rozlišení termínů věta a výpověď došlo koncem 50. let, kdy proběhla nová terminologizace v oblasti syntaxe, konkrétně bylo dle několika bohemistů potřeba vymyslet nový způsob vyjádření pro některé syntaktické významy – rozlišit věty s určitým slovesem a bez něj. Problém totiž nastal u vět bez VF, jazykovědci tento typ vět pokládali za jakési věty neúplné, za větné náhražky (větné ekvivalenty). Proto se mimo pojem věta ujal také pojem výpověď, který se dále rozložil na výpověď větnou a nevětnou, dle toho, zda obsahovala, nebo neobsahovala sloveso v určitém tvaru. Vyskytl se zde tedy názor, že ze syntaktického hlediska nelze termínem věta postihnout všechny druhy výpovědí a nelze větu ani vhodně definovat, pokud má tento pojem zahrnovat věty dvojčlenné, jednočlenné se slovesným i jmenným predikátem a další jiné ekvivalenty věty. Z tohoto důvodu bylo potřeba od sebe termíny věta a výpověď odlišit. Výpověď se tedy vyznačila jako jednotka stavby, pojem uzavřený koncovým signálem, a věta byla označena za základní gramatickou formu pro výpověď, byla tedy omezena pro útvary pouze gramatické. Mezi stoupence tohoto názoru patřili například K. Hausenblas, F. Daneš, M. Dokulil aj. Autor článku, K. Horálek,

s tímto pojetím však nesouhlasí a tvrdí, že gramatický vzorec se nemůže omezovat pouze na pojem věty, neboť i výpověď nevětná může mít svá gramatická schémata. Obecně nesouhlasí s pojetím K. Hausenblase, v jehož přístupu vidí několik rozporů. Horálek od sebe větu a výpověď neodlišuje a je proti nahrazování tradičního pojmu věta za pojem výpověď, ať už z důvodů překladatelských, nebo didaktických. (Horálek, 1976, In. Slovo a slovesnost 37, s. 81-85)

Vzhledem k těmto odlišnostem jsme se proto rozhodli popsat a porovnat jednotlivé přístupy některých českých lingvistů, se kterými budeme pracovat v další části naší práce a kteří se v nazírání na tuto problematiku odlišují.

1.1.1 M. Grepl a P. Karlík

Nejprve se podíváme na pojetí autorů M. Grepla a P. Karlíka, kteří se k problematice věta x výpověď vyjádřili ve svých publikacích.

Autoři ve své práci *Skladba spisovné češtiny* (1986), shodně i v *Skladba češtiny* (1998), pracují s pojmy věta a výpověď odděleně. V kapitole „Věta a výpověď“ *Skladby spisovné češtiny* (1986) M. Grepl dodává, že problematika je zatím otevřená a v několika lingvistických pracích se o tendenci tyto dva pojmy od sebe rozlišovat zatím diskutuje. Oba pojmy, větu i výpověď, chápe jako útvary velmi složité, neboť na ně lze nahlížet v různých stránkách a rovinách jazyka, ať už například v rovině KF, nebo v rovině aktuálního větného členění. U pojmu věta se tradičně kladl důraz na stránku obsahovou, proto byla definována jakožto útvar, v němž jsou slova spojena do určitých pro jazyk akceptovatelných pravidel. Tedy věta je obvykle vymezována jako jednotka syntaktické roviny s ustálenou gramatickou formou (věty s VF) a výpověď jako základní komunikativní jednotka s jakoukoliv strukturou, která je vždy zakotvená v konkrétní komunikační situaci. Dle M. Grepla je tato dichotomie věta x výpověď přijatelná z toho důvodu, že výpověď na rozdíl od věty může existovat i bez VF a může mít strukturu souvětnou, s vícero útvary s VF. Dále dodává, že při užití termínu výpověď mluvíme spíše o komunikativní stránce, a pokud použijeme termínu věta, popisujeme spíše abstraktní syntakticko-sémantické stránky jazyka. (Grepl aj., 1986, s. 22, 34-36)

Karlík nalézá řešení této problematiky v upuštění od snahy definovat termín „věta“ a přiklání se také k rozlišení mezi pojmy věta x výpověď, které dle něj dané významy lépe zachycují. Připomíná však, že ve školských gramatikách se tyto termíny nerozlišují, dokonce se některé z nich o definici samotné věty ani nepokouší.

Autor charakterizuje větu jako abstraktní jednotku, tedy na rozdíl od výpovědi jednotku v komunikační situaci nezakotvenou, která obsahuje sloveso v určitém tvaru. Větu tedy chápe jako základní syntakticko-sémantickou jednotku z roviny langue, která má v sociální interakci schopnost fungovat jako výpověď z roviny parole, jelikož jí verbum finitum svým vyjádřením času a způsobu umožňuje zaujmout určité stanovisko k mimojazykové skutečnosti.

Výpovědi rozumí větu zakotvenou v konkrétní komunikační situaci, odlišuje se od věty tedy tím, že reálně existuje, není jednotkou abstraktní. Pomocí vět pak výpovědi realizujeme – Karlík však k tomuto dodává, že termín „věta“ by měl být nahrazen vhodnějším termínem „větné schéma“, neboť věty obsahují určité gramatické jevy a pravidla. Omezuje tak dle kritického pohledu Horálka (1976) gramatická schémata pouze na termín věty a výpovědi již gramatické významy nepřipisuje.

Zásadní odlišení mezi těmito pojmy vidí autor v tom, že výpověď nám dává možnost porozumět jejímu obsahu a zároveň i záměru, s jakým byla pronesena, a to právě v důsledku jejího zakotvení v konkrétní komunikační situaci. (Karlík aj., 1998, s. 20-22)

1.1.2 V. Šmilauer

Šmilauer ve svém prvním vydání *Novočeské skladby* (1947) s pojmem výpověď nepracuje a užívá pouze termínu věta, kterou chápe jako vyjádření stanoviska mluvčího k nějakému obsahu s určitým uspořádáním slov. Stejně tak mluví o druzích vět dle vnitřního stanoviska mluvčího, pokud se jedná o problematiku KF. (Šmilauer, 1947, s. 11)

Ve svém druhém vydání z roku 1966 se však již zmiňuje o výše popsané tendenci pojmy věta a výpověď rozlišovat. Obrací se na lingvisty z Ústavu pro jazyk český a jejich koncepci přibližuje. Větu již charakterizuje jako abstraktní jednotku patřící do roviny gramatického systému, jejíž výstavba je statická, zatímco výpověď chápe jako základní komunikační jednotku patřící do roviny obsahové a promluvové, která je situačně zakotvená a jejíž výstavba je naopak dynamická a procesuální. Výpověď by dle něj proto měla přebrat oblast aktuálního větného členění, způsob připojování vět, citovou stránku věty atd., neboť do oboru věty již tyto oblasti nepatří. Dále dodává, že vzhledem k tomuto rozlišení je potřeba vedle syntaxe vytvořit zvláštní nauku o samotné výpovědi, tedy teorii promluvy. (Šmilauer, 1966, s. 18)

1.1.3 F. Kopečný

Kopečný nepovažuje protikladnost věta x výpověď za nutnou, dokonce s ní nesouhlasí, protože se dle něj tímto rozlišením komplikace definovat větu neřeší a problém je pouze přenesen na samotnou výpověď. Ve své monografii *Základy české skladby* (1958) tedy pracuje pouze s termínem věta. Komunikační funkce vymezuje v kapitole „*O větách dle povahy sdělení*” a namísto rozlišení vypovědí větných, nevětných a souvětných vyděluje věty slovesné a neslovesné.

Ztotožňuje se také s většinovým názorem, že termín věta je velmi obtížné definovat, její definici však pojímá odlišně než autoři předcházející – charakterizuje ji jako predikační jednotku, neboť popis, že věta je nejmenší jednotka sdělná, nepovažuje za přesný. Zároveň dodává, že do definice věty nelze zahrnovat formální rys intonační ohraničenosti (uzavřenosti), jelikož by takováto definice vystačila pouze na souvětí a věty samostatné, nikoliv však na věty vedlejší a větu hlavní v souvětí. Zahrnovat formální gramatické hledisko do věty je dle Kopečného zcela nadbytečné, protože lze vytvořit i věty ze základních či dokonce chybných tvarů. (Kopečný, 1958, s. 20) A tak se odchyluje od většiny koncepcí, které považují za zásadní, aby byl pojem věty vymezován gramatickou správností, významovou správností a významovou úplností. (Karlík aj., 1998, s. 17) Dle Kopečného je tedy možné vytvořit věty vadné formálně i obsahově – například větu „*On včera přijít a povídat, že koupit ten kuň*” je možné pochopit, ačkoliv postrádá flexi (tuto komunikační situaci připodobňuje rozhovoru cizince s rodilým mluvčím, který obsah věty i přes nedodržení formální správnosti pochopí). Stejně tak považuje za věty i věty obsahově vadné: „*jezero pluje na kachnách*”. (Kopečný, 1958, s. 21)

Tento přístup hodnotí P. Karlík ve *Skladbě češtiny* (1998) a poznamenává, že za věty považuje pouze typy vět formálně vadných, kdy lze obsah věty pochopit, avšak pokud se jedná o obsahovou vadnost typu „*jezero pluje na kachnách*”, není si zcela jist tím, zda by toto někteří lingvisté za větu považovali. Dodává však, že mnohé věty vadné obsahově mohou být větami v případech, kdy se jedná o jakási přenesená pojmenování, jejichž obsah sice neodpovídá našim znalostem a zkušenostem z reálného světa, nicméně jsou nějakým způsobem interpretovatelné, například věta: „*Teorie relativity je modrá*” by mohla být interpretována jako věta o knize Einsteinovy teorie relativity, která má modrý obal. Stejně tak nemůžeme namítat nic proti větě „*Zítří se mi narodí tatínek*”, jelikož stejně absurdně mohla znít věta v 19. století „*Zítří poletím do Londýna*”, všímáme si tedy pravdivostních podmínek. (Karlík aj., 1998, s. 18-19)

Za pravé věty Kopečný nepovažuje větné ekvivalenty (srov. jiní – výpověď nevětná), tedy interjekce, samostatné vokativy a emoční nominativy, které dle něj jsou sice reakcí na skutečnost, ale pouze počáteční. *Věta je sdělením o situaci, větný ekvivalent nikoli; je jen adresou k sdělení nebo možným podnětem k němu.* (Kopečný, 1958, s. 24)

1.1.4 B. Havránek a A. Jedlička

Česká mluvnice (1988) autorů B. Havránka a A. Jedličky je jednou z dalších publikací, která nepokládá rozlišení věty a výpovědi za nutné. Autoři ve své práci s termínem výpovědi nepracují a KF vymezují v kapitole o druzích vět podle postoje mluvčího. Větu (popř. větný celek) charakterizují jako uzavřený celek mající své mluvnické a významové uspořádání, pomocí kterého v projevech mluvených i psaných sdělujeme svá stanoviska, myšlenky, duševní hnutí. Na rozdíl od F. Kopečného popisují větu jakožto jednotku sdělnou a vymezení věty pomocí rysu uzavřenosti nepovažují za chybné. A protože nepracují s pojmem výpovědi, větu dále definují jako celek vztahující se k určité komunikační situaci, k vyjadřované skutečnosti.

Dodávají však, že věta může mít definice různé. Může být chápána jako jednotka sdělení zakotvená v komunikační situaci s ustálenou mluvnickou podobou, nebo pouze jako syntaktický vzorec. Pokud je věta chápána pouze jako syntaktický vzorec, pak se může užívat pojmu výpověď, tu v tomto případě definují jako konkrétní jednotku sdělení v komunikační situaci. S rozlišováním těchto dvou pojmů však autoři nesouhlasí a pokládají jej za nepotřebné. (Havránek a Jedlička, 1988, s. 322)

1.1.5 J. Hrbáček

Spoluautor mluvnice *Čeština – řeč a jazyk* (2011) Josef Hrbáček přistupuje k dichotomii těchto dvou termínů souhlasně a ve výkladu s nimi pracuje odděleně.

Věta je dle něj základní gramatická jednotka, pomocí jejíž gramatické formy (větné i nevětné) vyjadřujeme různé výpovědi. Výpověď vymezuje jako základní jednotku promluvy vyjadřující nějaký propoziční obsah, komunikační funkci a modalitu, která je uzavřená intonačně i graficky, a pokud je to možné, je rozčleněná na východisko a jádro výpovědi. Výpovědi tedy rozumí komunikační funkci věty a větou gramatickou formu výpovědi. Ztotožňuje se tudíž s pojetím výše uvedených lingvistů z Ústavu pro jazyk český a přiklání se k teorii strukturalistické. (Čechová a kol., 2011, s. 262-292)

1.1.6 Závěrečné shrnutí

Klasifikace věty a výpovědi je v české lingvistice nejednotná. Jak bylo výše již popsáno, na tyto pojmy se pohlíží zpravidla dle dvou odlišných přístupů – strukturalistického a generativního. Jedni jsou tedy pro rozlišení věty a výpovědi, druzí se od tohoto přístupu distancují, nebo jej dokonce kritizují. Názorové odlišnosti je však možné nacházet nejen v tom, zda užívat pouze pojmu věta, či obou termínů, ale také v definici samotného termínu věta, neboť její vymezení je považováno za velmi obtížné.

A protože se v naší práci zabýváme tematikou KF výpovědí, která je s těmito pojmy úzce spojena, bylo potřeba se na tento problém blíže podívat. Popsány byly publikace, ze kterých je čerpáno i v další části práce. Popisovali jsme tedy přístupy M. Grepla, P. Karlíka, F. Kopečného, B. Havránka a A. Jedličky, J. Hrbáčka a V. Šmilauera. Nápomocný nám byl zároveň i článek K. Horálka (1976) z časopisu *Slovo a slovesnost*, nebo *Nový encyklopedický slovník češtiny* (2017).

Autoři, kteří s dichotomií věta x výpověď nesouhlasí, poukazují především na nelogičnost tohoto vydělení, neboť problém definovat větu podle nich nový pojem „výpověď“ neřeší, pouze jej na sebe přebírá. Horálek (1976) například poznamenává, že je zcela zavádějící omezovat gramatická pravidla pouze na pojem věty, neboť i výpověď nevětná má svá určitá pravidla, dle kterých se tvoří. Tedy spokojit se pouze s větnými výpověďmi a jejich vzorci není podle jeho stanoviska správné. Jako další důvody uvádí například problémy s překladem nového pojmu výpověď, nebo upozorňuje na možná úskalí, která by mohla nastat při školské výuce. (Horálek, 1976, In. *Slovo a slovesnost* 37, s. 81-85) Mezi další autory, kteří nepovažují rozlišení těchto dvou pojmů za nutné, patří F. Kopečný, který zároveň pokládá za nadbytečné zdůrazňovat u pojmu věta formální znaky. Jako větu totiž chápe i větu s obsahově či formálně vadnou strukturou. (Kopečný, 1958, s. 21) Obdobný postoj zaujímají autoři B. Havránek a A. Jedlička v *České mluvnici* (1988), ve které pracují pouze s termínem věta.

Zastánci tendence rozlišovat větu a výpověď naopak tvrdí, že vydělením těchto pojmů celý problém alespoň zjednoduší, jelikož samotným termínem věta nelze vystihnout vše. Jejich cílem je tedy zpřesnit terminologii a odlišit od sebe útvary s určitým a neurčitým tvarem slovesa především. Například spoluautoři M. Grepl a P. Karlík považují toto rozlišení za vhodné. Uznávají, že oba pojmy jsou složitě definovatelné, jelikož odrážejí

větší množství jazykových rovin, nicméně je ve svých pracích od sebe oddělují. Zdůvodňují to tím, že věta na rozdíl od výpovědi nemůže existovat bez VF, čili výpověď vnímají spíše jako pojem z oblasti komunikace a větu jako pojem abstraktní. Podobně uvažuje i V. Šmilauer ve svém 2. vydání *Novočeské skladby* (1966), kde se k dichotomii věta x výpověď přiklání a dodává, že v důsledku toho je potřeba vytvořit zvláštní a samostatnou nauku o výpovědi, tedy teorii promluvy. Mezi další podporovatele tohoto přístupu, jehož stať v jedné z publikací v naší práci dále rozebíráme, patří J. Hrbáček. Větu a výpověď definuje totožným způsobem jako autoři předešlí. Tendenci rozlišovat větu a výpověď podporují například i lingvisté K. Hausenblas, F. Daneš, M. Dokulil aj.

Závěrem lze říci, že společným rysem těchto vybraných definic věty (pokud vynecháme stanovisko F. Kopečného) je její označení za lexikální a gramatickou jednotku s jistými syntaktickými pravidly a s určitým tvarem slovesa v jejím centru. Výpověď je pak společně chápána jako realizace komunikačního záměru mluvčího zakotvená v konkrétní komunikační situaci, jejíž funkce se může měnit právě v závislosti na různých komunikačních situacích – tedy tatáž gramatická struktura věty může být výpovědí s různou komunikační funkcí dle komunikačního kontextu.

1.2 Komunikační funkce výpovědí

V této části práce se zaměříme na teorii komunikačních funkcí výpovědí. Vycházíme z monografie autorů M. Grepla a P. Karlíka, a to ze *Skladby spisovné češtiny* (1986), jejíž kapitolu o KF rozpracoval M. Grepl. Jak již bylo v úvodu zmíněno, z této práce budeme vycházet při komparování jednotlivých pojetí KF, proto jsme se rozhodli pro shrnutí poznatků těchto autorů.

Tato monografie uvádí, že *komunikativní funkcí (KF) výpovědi rozumíme cíl (účel), pro který byla mluvčím vzhledem k adresátovi vyslovena (napsána)*. (Grepl, 1986, s. 40) Výpověďmi tedy sledujeme nějaké cíle, mluvčí je produkuje s určitými záměry – oznamuje, přikazuje, táže se, prosí, dovoluje se, namítá, nabízí, odmítá, varuje, vytýká apod. Komunikačních funkcí existuje v jazyce velké množství, proto je třeba zabývat se nejen tradičními čtyřmi typy, které jsou často uváděny ve školských učebnicích (oznámení, otázka, rozkaz, přání), ale i dalšími druhy a jejich specifickými charakteristikami. (Grepl, 1986, s. 40)

Pro samotnou produkci KF existují v jazyce ustálené formy, jejichž složky (konstituenty) nazývá M. Grepl komunikativní výpovědní formy. Jsou to například prostředky lexikální (částice), gramatické (především způsob, osoba, čas, vid) a fónické (intonace, tempo). Za konstituenty výpovědních forem můžeme považovat i různé přesuny členů morfologických kategorií, změny intonace apod. Všechny tyto složky se ve struktuře výpovědních forem navzájem prolínají, kounikační funkce neovlivňují izolovaně. (Grepl, 1986, s. 40) Například ustálenou výpovědní formu otázky doplňovací tvoří tázací slovo, indikativ, nebo kondicionál (přítomný nebo minulý) a konkluzivní kadence stoupavě-klesavá: *Kdy pojeděš na dovolenou? (...) Jak by to byl (býval) vysvětlil? (...)* apod. (Grepl aj., 1986, s. 41)

Protože jsou komunikativní výpovědní formy jednoznačné (konvencionalizované) a jsou jednotkami jazykového systému, vlastní komunikativně funkční potenciál. Můžeme jim připsat určité sémantické významy, díky nimž se mohou rozlišovat na přímo (direktivně) a nepřímo (indirektivně) vyjádřené. Přímé výpovědní formy jsou takové, jejichž funkční potenciál je v souladu s aktuální komunikační funkcí výpovědi, tedy jednoznačně něco od někoho požadujeme, někomu něco nařizujeme, naše jednání je přímé. Avšak mohou se vyskytnout případy, kdy se funkční potenciál výpovědní formy neshoduje s aktuální komunikační funkcí výpovědi a s její aktuální výpovědní formou – například nápis „*Ticho léčí*“ v nemocnicích, který má formu konstatační, ale funkčně označuje spíše výzvu. Konvencionalizované výpovědní formy s jistým (direktivním) funkčním potenciálem jsou tvořeny především pro základní druhy komunikačních funkcí, což jsou druhy KF v jazyce nejpoužívanější – oznámení, otázka, výzva (rozkaz) a přání. Jsou to tedy výpovědní formy konstatační, interogativní, imperativní a optativní. Existují však i další komunikační funkce, které také splňují konvencionalizovanost výpovědní formy s odpovídajícím funkčním potenciálem, jsou to například KF varování nebo výstrahy, jejichž výpovědní forma obsahuje tyto prvky – Ne; a; kondicionál přítomný a stoupavě-klesavou konkluzivní kadenci, př.: *Ne abys tam chodil!* (Grepl aj., 1986, s. 41) Dále jsou to KF návrhu nebo nabídky, které se tvoří pomocí těchto prostředků – Co; a; kondicionál přítomný a stoupavě-klesavá konkluzivní kadence, př.: *Co abys / aby / abych / abychom mu koupil hodinky!?* Patří sem také KF výtky: *Jak to sedíš, mluvíš, vypadáš, žiješ!* (Grepl aj., 1986, s. 41-42)

Vedle výpovědních forem můžeme KF vyjádřit i pomocí tzv. explicitních performativních formulí. Tyto formule se skládají z hlavní věty, ve které je užito

performativního slovesa, a z věty vedlejší. Vedlejší věta vyjadřuje propoziční obsah výpovědi. Tento užitý predikát nám sděluje, že mluvčí svůj komunikativní záměr popisuje, ale zároveň jej i vykonává. Sloveso dopomáhá k realizaci vyřčené výpovědi. Například KF výzvy je přímo vyjádřena pomocí performativního slovesa *vyzývám vás, abyste...*; KF varování formulí *varuji tě, abys...*; KF nabídky formulí *nabízím ti, že...*; KF výtky prostřednictvím sloves *vytýkám ti, že...*; KF oznámení: *tak vám sděluji, oznamuji, že...*; KF otázky: *ptám se vás, zdali...*; KF slibu: *slibuji, že...* apod. (Grepl aj., 1986, s. 43)

Autor zde zdůrazňuje, že je důležité rozlišovat mezi užitím sloves performativních a neperformativních, například ve větě „*Nabízím ti, že tě tam doprovodím.*” je performativní sloveso v souladu s aktuální KF nabídky, tudíž může být tato KF nahrazena i výpovědí s výpovědní formou „*Co bych tě tam doprovodil?*” Adresát může na obě tyto výpovědi odpovědět stejným způsobem. Naopak při užití neperformativního slovesa „*Nabídl jsem mu, že ho tam doprovodím.*” nemůžeme mluvit o KF nabídky, protože mluvčí pouze o situaci hovoří, nerealizuje ji, výpověď má tedy KF oznámení. Z těchto příkladů lze usoudit, že pokud pro vyjádření KF existuje vedle explicitní performativní formule také ustálená výpovědní forma, je možné je mezi sebou zaměňovat. Explicitně performativních formulí se užívá zejména ve specifických komunikačních situacích, nepřilíš při komunikaci běžné. Tato situace často mívá předepsaný charakter, například oficiální komunikace úřední. Performativních sloves se také užívá například při různých ceremonialech, včetně sňatku: „*Táži se vás, pane ženichu, zdali si berete zde přítomnou.*” Naopak nevhodné je použití těchto sloves při navádění, svádění, přemlouvání, vydírání apod., tato slovesa mluvčí záměrně před adresátem ve výpovědi skrývá, jsou pro daný komunikační záměr tabu, nelze tedy říci „*Navádím tě tímto k tomu, abys...*” (Grepl aj., 1986, s. 44-45)

Autoři dodávají, že k tomu, abychom co nejlépe interpretovali KF, je rozhodující její kontext, konkrétní komunikativní situace, a to i v případech, kdy jsou KF vyjádřeny ustálenými prostředky jazykovými či nejazykovými. Obvykle však nejsou aktuální KF výpovědi v souladu s její výpovědní formou, čímž se dostáváme k tzv. indirektivní (nepřímé) realizaci výpovědní formy – *zcela obecně a rámcově můžeme podstatu indirektnosti charakterizovat jako nesoulad mezi funkčním potenciálem použité VFo a aktuální KF dané výpovědi.* (Grep aj., 1986, s. 45) Výpovědi obvykle sice mívají VFo konstatační, interogativní, imperativní nebo optativní, ale například výpověď „*Povím to*

otci.” s výpovědní formou konstatační může v různých komunikačních kontextech mít KF oznámení, slibu, nabídky, ale i vydírání a výhrůžky.

Nutné je znát také povahu tzv. presupozic, tj. předpokladů obou komunikačních partnerů, abychom mohli KF vůbec efektivně realizovat. Například KF oznámení vyžaduje presupozice mluvčího takové, ve kterých by komunikační partner (adresát) neměl znát informaci, kterou mu mluvčí sděluje. Případně i předpoklad takový, aby adresát měl o tuto informaci zájem. (Grepl aj., 1986, s. 46) *Jednou z podmínek KF výčitky tvoří např. fakt, že adresát nevykonal to, co se od něho očekávalo, nebo naopak, že vykonal něco, co se od něho neočekávalo. (...) Mluvčí musí komunikativní kontexty, přesněji řečeno pragmatické presupozice na nich založené, respektovat, aby jeho jazykové jednání bylo účelné, smysluplné a úspěšné, tj. aby anticipovalo porozumění a přijetí ze strany adresáta.* (Grepl aj., 1986, s. 47) Ke KF výpovědi se tedy vztahují různé předpoklady mluvčího o adresátovi nebo o situaci, jsou rozděleny do čtyř částí:

- ❖ předpoklad o tom, že adresát ví, či neví,
- ❖ předpoklad o schopnosti, ochotě adresáta k realizaci jednání,
- ❖ předpoklad o zájmu adresáta,
- ❖ předpoklad o tom, že adresát považuje splnění, nesplnění něčeho za žádoucí...

(Grepl aj., 1986, s. 47)

V obsahu komunikačních funkcí výpovědi bývají zahrnuty i různé subjektivní postoje mluvčího (kognitivní, evaluativní nebo emocionální), výpovědi obsahující tyto postoje jsou rovněž indirektivní, například postoje zklamání a lítosti doprovázejí často KF omluvy: „*Mrzí mě, že jsem na to zapomněl*” apod...

M. Grepl je toho názoru, že s žádnou z odborných klasifikací KF není možné se plně ztotožnit, neboť existuje celá řada odlišných typologizací. A to i přesto, že je možné většinu funkcí zařadit pod KF iniciační nebo reaktivní. Tedy pod funkce takové, které reagují na jednání adresáta, nebo reakci adresáta provokují. Protože jsou indirektivně vyjádřené výpovědi obvykle realizovány formou konstatační či interogativní, a také s přihlédnutím k tradici, rozhodl se autor zabývat se především oblastmi KF oznámení, otázky, výzvy a přání. Ostatní druhy KF k nim přiřazuje, nebo je klasifikuje jako jejich varianty. (Grepl aj., 1986, s. 48-50)

1.2.1 KF oznámení

Komunikační funkce oznámení je zde charakterizována jako záměr mluvčího obeznámit adresáta o určité informaci, kterou adresát nezná, nebo by měl zájem se ji dovědět. Cílem je tedy seznámit adresáta s propozičním obsahem dané výpovědi. Na KF oznámení se váží různé variace výpovědi – například sdělení, hlášení, zpráva, upozornění, tvrzení atd. KF oznámení vyjadřujeme pomocí výpovědní formy konstatační, tedy pomocí indikativu v kterémkoli čase, popřípadě kondicionálu přítomného i minulého a konkluzivní kadence klesavé nebo stoupavě-klesavé, př.: *Přišel ti telegram.; Přišel ti telegram!;* *Náš návrh bude patrně přijat.; Bez jeho pomoci bych (byl) tu zkoušku neudělal...* (Grepl aj., 1986, s. 50)

Pokud při realizaci KF oznámení využijeme kondicionálu, vždy v takových výpovědích, kdy se jedná o děje podmíněné, a to buď pomocí vedlejší věty podmínkové, nebo výrazem příslovečného určení podmínky: „*V případě nutnosti bychom (byli) tu poradu odložili...*” Pokud užijeme konkluzivní kadence stoupavě-klesavé, bude tato výpověď adresátem pravděpodobně pochopena jako příznaková, s jistým emocionálním zabarvením, ta je obvykle označována za výpověď zvolací: „*Přišel ti telegram!*” (Grepl aj., 1986, s. 51)

Může se stát, že aktuální KF výpovědi nebude v souladu s výpovědní formou konstatační, a to v těch případech, kdy je komunikativní záměr mluvčího jiný než oznamovací, výpověď je například pronesena se záměrem výtky: „*V koupelně se zase svítilo celou noc!*” výpovědní forma konstatační si sice zachovává určitý potenciál oznámení, aktuální komunikativní záměr se však změnil ve výtku. (Grepl aj., 1986, s. 52)

Jak již bylo zmíněno výše, je možné využívat tzv. explicitních performativních formulí, nicméně u KF oznámení není užití těchto typů sloves obvyklé, převážně se jedná o překvapení, neočekávanost, oficiální hlášení: „*Tak vám oznamuji, že se nám narodil kluk!*”, „*Hlásím, že jsme připraveni.*” atd. (Grepl aj., 1986, s. 52)

KF oznámení může být vyjádřena i indirektně, a to pomocí výpovědi s formou interogativní: „*Víš, že jsme úplně zapomněl na dnešní schůzi?*” (Grepl aj., 1986, s. 50-52)

1.2.2 KF námitky, nesouhlasu, protestu, ohrazení, odmítnutí

Tyto KF spadají pod mluvní akty reaktivní, což znamená, že jsou řečovým či neřečovým jednáním adresáta vyprovokovány a mluvčí na ně reaguje s doprovodem

emocionálních a evaluativních postojů negativně. Obvykle jsou tvořeny pomocí performativních sloves. M. Grepl se zde více zaměřuje na KF námitky a odmítnutí.

KF námitky užíváme tehdy, pokud s někým/něčím nesouhlasíme, zpochybňujeme některá stanoviska, názory. Podobu KF námitky mají i řečnické otázky zpravidla s negativními postoji rozhořčení, tento postoj se objevuje dále také u KF nesouhlasu, protestu a ohrazení. Výpovědní forma KF námitky vypadá například takto: „*Ale vždyť přece nemá pro takovou funkci potřebnou kvalifikaci!*“; „*Stejně nepřijde!*“ Forma řečnické otázky pak vypadá takto: „*Kde bych sehnal peníze před výplatou?*“ (Grepl aj., 1986, s. 52-53)

Komunikační funkcí odmítnutí vyjadřuje mluvčí negativní postoj na adresátův návrh, prosbu, výzvu apod. V tomto případě může být výpovědní forma tvořena pomocí performativních sloves s podobou: „*Odmítám se toho zúčastnit.*“ Konvencionalizovaná výpovědní forma obsahuje výrazy typu *Co*, popřípadě *proč* a vyjadřuje se pomocí 1. os. kondicionálu přítomného a stoupavě-klesavé kadence s intonačním centrem na konci nebo na výrazech *co*, *proč*, př: „*Co (proč) bych se toho zúčastňoval!*“ Pokud není výzva či návrh mířen přímo na mluvčího, výpovědní forma má spíše funkci odrazování či navádění: „*Co bys tam chodil?*“ (Grepl aj., 1986, s. 53-54)

Nepřímé vyjádření KF odmítnutí zdůvodňuje případnou neschopnost mluvčího splnit prosbu nebo výzvu zadanou komunikačním partnerem: „*Lidé by se mi smáli.*“; „*Aby se mi lidé smáli!?*“ (Grepl aj., 1986, s. 54)

1.2.3 KF slibu, závazku, souhlasu

Tyto KF výpovědi vychází ze situace, kdy se mluvčí zavazuje splnit to, co je mu komunikačním partnerem nabízeno, k čemu je vyzván, a jsou odlišeny různou mírou ochoty a schopnosti mluvčího či adresáta daný závazek zrealizovat. Menší míru ochoty vykazují výpovědi takovéto: „*No dobře, tak já tam zajdu!*“ Obvykle jsou tvořeny pomocí performativních sloves: *slibuji*, *že...*; *zavazuji se*, *že...*; *přísahám*, *že...*; *souhlasím s tím*, *že...* apod. Slovesa jako *přísahat*, *zaručovat se* a *ujišťovat* mají nadto i funkci ubezpečovací a přesvědčovací. (Grepl aj., 1986, s. 54)

Pokud bychom chtěli tyto KF vyjádřit nepřímo, užili bychom výpovědní formy konstatační s výrazy *opravdu*, *skutečně*. Spolu s tím bychom adresáta o splnitelnosti slibu zároveň i ujišťovali: „*Skutečně se už budu učit!*“ Takové výpovědi mají pak míru zainteresovanosti v realizaci slibu vysokou. (Grepl aj., 1986, s. 55)

1.2.4 KF nabídky

Ve srovnání s KF slibu, souhlasu a závazku má KF nabídky funkci naopak iniciační, čili vytváří podmínky pro jednání adresáta. Dle M. Grepla *nabídka vychází z předpokladu mluvčího, že adresát má zájem (...), aby mluvčí vykonal // nevykonal PROP.* (Grepl aj., 1986, s. 55) Přičemž mluvčí si nemůže být jist, zda bude jeho nabídka adresátem přijmuta. Pokud ano, je vždy pronesena s postojem ochoty. Výpovědní forma se obvykle vyjadřuje pomocí explicitní performativní formule se strukturou vedlejší věty a se spojkou *že*, čímž se odlišuje od KF návrhu: „*Nabízím ti, že tě tam doprovodím.*” Adresát může na tuto výpověď reagovat formou souhlasu a dovolení. Konvencionalizovaná struktura výpovědní formy obsahuje útvary s *Co; a* popřípadě *kdy* a vyjadřuje se pomocí 1. os. kondicionálu přítomného, s intonačním centrem na výrazu *co*, př.: „*Co abych // kdybych to s ním napřed projednal osobně.*” (Grepl aj., 1986, s. 55)

Pomocí různých výrazů můžeme nabídku vyjádřit i nepřímou, například: „*Patrně (možná, snad...) bys chtěl (bys měl zájem, by sis přál...), abych tě tam doprovodil...*”; „*Že bych uvařila trochu kávy?*” V těchto výpovědích je přítomen tzv. postoj nejistoty. (Grepl aj., 1986, s. 55-56)

1.2.5 KF výtky, výčitky

V těchto případech komunikačních funkcí se u mluvčího setkáváme vždy s postojem hodnotícím, ale zároveň i s postojem emocionálního rázu, protože tyto KF bývají silně emocionálně příznakové. Jde tedy o situaci, kdy adresát (i mluvčí) neudělal to, co se po něm vyžadovalo (očekávalo), nebo naopak vykonal něco, co se po něm nežádalo, a to i přesto, že věděl, že jedná nesprávně. Mluvčí tak dává adresátovi najevo, že konal chybně a že s jeho jednáním nesouhlasí.

Rozdíl mezi výtkou a výčitkou spatřuje autor v tom, že pokud dojde k výtce, bývá mluvčí adresátovi v komunikační situaci nadřazen, kdežto při KF výčitky tomu tak být nemusí. V této KF jsou obsaženy spíše subjektivní postoje mluvčího. (Grepl aj., 1986, s. 56)

Autor zdůrazňuje, že struktura těchto komunikačních funkcí bývá složitá právě pro jejich vysoký počet možností vyjádření, přímých i nepřímých. Pokud jsou tyto výpovědi vyjádřeny přímo, využívají se většinou performativní slovesa typu: *vytýkám ti (vám), že...; kárám vás za to, že...* apod., pokud mají spíše neoficiální ráz, jejich struktura vypadá například takto: „*Jak (jenom) můžeš takhle mluvit před matkou!?*”; s užitím infinitivu

takto: „*Takhle mluvit před matkou!*“; „*Ted' v létě topit!*“; „*Ležet celý den v posteli!*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 56)

Další možnosti, jak tyto KF vyjádřit, jsou řečnické otázky s modálními slovesy *moci, muset, umět* spolu s částicemi *to* nebo *copak*: „*Copak neumíš pozdravit?*“; „*Tos mě musel budit?*“; „*To musí být ta chodba tak špinavá?*“ Mohou mít i formu interogativní s tázacími slovy *proč, co, jak to že*: „*Proč ses neoholil!?*“; nebo se tvoří pomocí výrazu *jak*, částice *to*, indikativu a stoupavě-klesavé kadence: „*Jak to sedíš, mluvíš, jíš, žiješ...!*“ (Grepl aj., 1986, s. 57)

Indirektní formy této komunikační funkce bývají vyjadřovány pomocí optativu: „*Kdybyste raději dávali pozor!*“; „*Kdybych raději pořádně studoval!*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 57)

1.2.6 KF otázky

V této komunikační situaci požaduje mluvčí po adresátovi nějakou informaci, kterou on sám nemá a zároveň nutně potřebuje. Na každou z těchto otázek reaguje adresát odlišně, proto jsou tyto KF autorem vymezeny na otázky zjišťovací, doplňovací, deliberativní a pravé a nepravé. (Grepl aj., 1986, s. 57)

Otázka zjišťovací

Na tyto otázky odpovídá adresát mluvčímu částicemi *ano, ovšem, zajisté, ne, nikoli, kdepak* (popř. slovesy *umí, neumí, udělal, neudělal* apod.). Tyto odpovědi mají komunikativní funkci oznamovací, proto můžeme odpovídat i s různou mírou jistoty (*ano, asi, možná, patrně, nejspíš*). Mluvčí tedy zjišťuje, zda něco platí, nebo neplatí, a to s tím předpokladem, že adresát na tyto otázky zná odpovědi, nebo je alespoň tuší. KF otázky zjišťovací vyjadřujeme přímo, a to pomocí ustálené tázací formy: „*Prší?*“; „*Vyskytla // Nevyskytla se ve vaší rodině nějaká duševní choroba?*“; čili pomocí výrazů v indikativu, popřípadě kondicionálu. (Grepl aj., 1986, s. 57-58)

U této KF si autor všimá především intonačních jevů, uvádí, že pro otázky zjišťovací je typická antikadence stoupavá, případně stoupavě-klesavá (není mezi nimi výraznější rozdíl), dodává ovšem, že je možné se setkat i s kadencí konkluzivní (klesavou), a to s větnou strukturou s částicemi *zdalipak, jestlipak, snad, náhodou*: „*Zdalipak si pamatuješ naše první setkání?*“; „*Jestlipak ještě žije?*“; „*Není snad nemocen?*“; „*Neleží to třeba (náhodou) ve skříni?*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 58)

Formulace otázek zjišťovacích může mít podobu jak zápornou, tak kladnou, a to právě z toho důvodu, že mluvčí si nemůže být nikdy jist tím, zda mu bude odpovězeno kladně, či záporně – proto je možné využít obou forem: „*Všiml sis // Nevšiml sis té jeho poznámky?*” (Grepl aj., 1986, s. 58) Tyto otázky bývají často pokládány tzv. disjunktivně, to znamená, že mluvčí v jedné výpovědi využije obou způsobů: „*Všiml sis té jeho poznámky, nebo nevšiml?*” Je tedy možné klad a zápor zaměňovat, sémanticky jej zneutralizovat. Tam, kde naopak mluvčí zaujímá postoj obavy či naděje, se snaží spíše o formu pozitivní, nebo negativní, právě dle své potřeby:

„*Přežije můj muž tu operaci, pane doktore?*” (= „*doufám, že ano, a přeji si, aby ano*”);
„*Nepokouše nás ten pes?*” (= „*doufám, že ne, a přeji si, aby ne*”);
„*Nezradíš nás?*”; „*Neopustíš mě?*” atd. (Grepl aj., 1986, s. 59)

Takovéto otázky mají pak charakteristické rysy přání, naléhání, ověřování, ujištění apod. (Grepl aj., 1986, s. 58-59)

Co se týče vyjádření pomocí explicitní performativní formule, té se využívá zřídka, nejčastěji však v situacích oficiálního rázu:

„*Táži se vás, pane svědku, zdali jste půjčil // nepůjčil obžalovanému nějaké peníze?*” (Grepl aj., 1986, s. 59)

Někdy však může dojít ke špatné interpretaci odpovědi právě z toho důvodu, že nebývá jednoznačná: „*Ještě jste nesnídal?*” – „*Ano*” – z tohoto hlediska není zcela jasné, zda opravdu snídal, nebo nesnídal. Za odpovědi nemůžeme považovat reakce typu: „*To bys rád věděl!*”; „*Na to ti neodpovím!*”; „*Raději se neptej!*”; „*Nevím!*” Odpověď *nevím* je adekvátní v tom případě, že se jedná o otázky zkušební, které jsou typické například pro školské prostředí. Jejich cílem je ověření znalostí dotazovaného: „*Povězte mi (nám), zdali K. Čapek psal také pohádky.*” (Grepl aj., 1986, s. 60)

Pokud jsou KF otázky vyjádřeny nepřímou, tak pomocí formy konstatační či interogativní: „*Vy patrně (možná, určitě...) víte (budete vědět), jestli profesor Novák bude v pondělí zkoušet.*”; „*Nevím (nejsem si jist), jestli je dnes schůze výboru.*” (Grepl aj., 1986, s. 60)

Existují i tzv. otázky presumptivní, na které mluvčí již tuší odpověď a s určitou mírou jistoty modalitu otázky pokládá. Mohou mít formu interogativní i konstatační, jejich tázací funkce je dána přidanými částicemi: „*Petr se bude ženit, že?*”; „*Že jste se zase hádali?*” Intonační centrum je tedy na přidaných částicích. (Grepl aj., 1986, s. 59-61)

Otázka doplňovací

Otázku doplňovací užíváme, pokud potřebujeme zpřesnit okolnost, o které se mluví. Při konstrukci otázek doplňovacích využíváme tzv. tázacích slov (*kdy, kdo, co, kam, jaký, který...*), která zastupují onu neznámou skutečnost (názvy věcí, dějů). Otázky doplňovací pokládáme s kadencí stoupavě-klesavou, pokud tázací slovo vynecháme, musí mít tato otázka antikadenci:

A: *Kdy pojeděš do Prahy?*

B: *Zítřka.*

A: *A do Bratislavy?*

B: *Příští týden.*

(Grepl aj., 1986, s. 61)

Větný přízvuk se klade do centra (jádra) výpovědi, tedy na výraz, který je centrem výpovědi. Může jim být i tázací slovo: „**Kdy** si vyzvedneš peníze?”; „Peníze si vyzvedneš **kdy**?” Pokud se užívá tázací slovo *co*, musí být ve spojení se zástupnými slovesy: „*Co dělá Petr?*”; „*Co se mu stalo?*” (Grepl aj., 1986, s. 61)

Výpovědní forma otázky doplňovací je dále tvořena pomocí indikativu či kondicionálu. Výběrem jednoho z těchto dvou slovesných způsobů můžeme rozlišit, zda se zeptáme formou zdvořilostní (kondicionál) nebo neutrální (indikativ): „*Co si přejete?* // *Co byste si přál?*”; „*Kde najdu profesora Nováka?* // *Kde bych (prosím) našel profesora Nováka?*” (Grepl aj., 1986, s. 62)

Vhodnými odpověďmi na tyto otázky jsou odpovědi takové, které mluvčímu doplní (odkryjí) požadovanou informaci, dotazovaný odpovídá s různou mírou jistoty: „*Kdo to udělal?*” – „*Pavel.*” // „*Patrně Pavel.*” Odpovědi mohou být i nepřímě položené, avšak i přesto je tazatel schopen požadovanou informaci vyrozumět: „*Jak ses vyspal?*” – „*Ale bolel mě celou noc zub.*” (= „*špatně*”) atd. (Grepl aj., 1986, s. 63)

Dále je upozorňováno na zvláštní formu odpovědi, a to na „antiotázku”, což je tzv. opakování otázky již položené. Tato reakce tázaného může být příčinou jeho potřeby vyhnout se jednoznačné odpovědi, či si může opakováním otázky vynutit čas, který potřebuje na rozmyšlení konkrétní odpovědi:

A: *Kam se chystáte?*

B: *Kam bychom se chystali?*

C: *O čem se tam jednalo?*

D: *O čem se tam jednalo?*

(Grepl aj., 1986, s. 63-64)

Otázku doplňovací si může dotazovaný snadno splést s otázkou zjišťovací, a to nejvíce v těch případech, kdy otázka doplňovací obsahuje neurčitý zájmenný výraz: „*Chybí někdo?*” – „*Petr.*” – „*Někam odešel?*” – „*Do knihovny.*” (Grepl aj., 1986, s. 63-64)

Otázka deliberativní a nedeliberativní

Deliberativní otázky si mluvčí klade sám sobě a jsou výrazem jeho nejistoty a pochybností o platnosti obsahu výpovědi, mohou se přiblížit i obavě, naději. Tyto otázky mohou vzniknout z jakékoliv otázky zjišťovací či doplňovací: „*Mluví pravdu?*”; „*Kdo to sem položil?*” Nejistotu těchto otázek můžeme zvýšit částicemi *asi, jen, tak*: „*Kdo to sem asi (tak) položil?*” Pro otázky zjišťovací je typické užívání výrazu *že* spolu s kondicionálem: „*Že by byl odešel?*”; „*Že by nás neviděl?*” (Grepl aj., 1986, s. 64)

Deliberativní otázky jsou typické pro svou nerozhodnost, proto je autor nazývá také otázkami „rozvažovacími”. Těmito otázkami může totiž mluvčí dávat najevo svůj postoj k vhodnosti uskutečnění nějaké činnosti. Dle M. Grepla se jedná o sémantický rys „záhodnosti”. V těchto případech se užívá slovesa *mít* a otázku můžeme formulovat kladně, nebo záporně: „*Má (měl by) ho požádat o pomoc?*” // „*Nemá (neměl by) ho požádat o pomoc?*”; „*Mám // Nemám tam jít?*” Rys „záhodnosti” můžeme zvýšit pomocí výrazů typu: *je záhodné, je slušné, sluší se, je rozumné, aby...* (Grepl aj., 1986, s. 65)

Otázky nedeliberativní jsou určeny někomu jinému. Zda mluvčí dosáhne odpovědi či nikoliv, není záměrem této otázky. (Grepl aj., 1986, s. 64-65)

Otázky pravé a nepravé

Tyto otázky jsou rozlišeny dle toho, zda je záměrem mluvčího dosáhnout odpovědi, nebo ne. Pravé otázky vyžadují odpověď. Nepravé ji nevyžadují a spíše skutečnosti (obvykle s podivem a překvapením) konstatují. Nepravé otázky autor dále dělí na podivové a řečnické.

Podivové otázky mluvčí užívá tehdy, pokud je pro něj informace překvapivá, udivující: „*To už zas nemáš peníze?!*”; „*Tak my jsme vyhráli?*”; „*Ty jsi ještě doma?*”; „*Copak vy se neznáte?*”; „*Že jste mu to neřekl?*” (Grepl aj., 1986, s. 66)

Řečnické otázky přecházejí často ke komunikační funkci námitky, výtky, napomenutí. Je zde přítomen emocionálně hodnotící postoj mluvčího, jeho rozhořčení: „*Nepracoval vždycky spolehlivě?*”; „*Copak má pro takovou funkci kvalifikaci?*”; „*Kde bych tak na rychlo sehnal peníze?*”; „*Copak si musíte hrát na ulici?*”; „*To jste nám nemohli zatelefonovat?*” atd. (Grepl aj., 1986, s. 66)

1.2.7 KF výzvy

Záměrem mluvčího je v tomto případě přimět komunikačního partnera k vykonání, nebo nevykonání určité činnosti. Autor ve své knize rozlišuje několik podtypů této KF, a to rozkaz (příkaz), povel, vybídnutí, výzvu, prosbu aj. Tyto KF se od sebe liší právě svou intenzitou výzvy, která je závislá na záměru autora výpovědi – jak velký důraz klade na vykonání // nevykonání daného propozičního obsahu. Pokud je v komunikační situaci tato KF použita, přistupuje k ní mluvčí vždy s různými předpoklady:

- ❖ mluvčí ví (tuší), že adresát je schopen vykonat // nevykonat propoziční obsah výpovědi,
- ❖ mluvčí chce (přeje si), aby bylo // nebylo vykonáno,
- ❖ mluvčí chce dosáhnout toho, aby adresát poznal, že chce, aby vykonal // nevykonal určitou činnost.

(Grepl aj., 1986, s. 66-67)

Forma této KF je tvořena pomocí imperativu a stoupavě-klesavé kadence. Intenzitu výzvy můžeme však obměňovat, zejména změnou intonace či přidáním jiných výrazových prostředků (částic), např.: „*Posad'te se.*”; „*Posad'te se!*”; „*No tak se přece posad'te!*”; „*Tak už se posad'te!*”; „*Tak jen se pěkně posad'te.*” (Grepl aj., 1986, s. 67)

Autor uvádí, že pokud se mluvčí chce vyjádřit jednoznačněji, používá analytické formy imperativu, tedy formy hovorové. Obvykle se užívá sloves *pojď(te)*, *koukej(te)*, *neopovažuj(te) se*, *běž(te)* s tvarem kteréhokoli plnovýznamového slovesa v infinitivu: „*Pojd'te si tykat.*”; „*Koukej zmizet!*”; „*Běž se umýt.*”; „*Koukej nepropadnout!*” apod. (Grepl aj., 1986, s. 67)

Existuje i tzv. výzva zprostředkovaná, tedy výzva, která je zprostředkovaná skrze adresáta a vykonavatelem není druhá, ale již třetí osoba. Pro tuto výzvu se v našem jazyce konstruuje typické vyjádření s částicí *at'*: „*At' mi sekretářka ihned přinese poštu!*”; „*At' neodcházejí.*”; „*At' si zatím odpočine.*” Toto spojení označujeme za opisný imperativ. (Grepl aj., 1986, s. 68)

U této KF rozlišujeme funkci žádací a práci. Pokud není v silách adresáta propoziční obsah výpovědi vykonat, mluvíme již o funkci práci: „*Vrať se!*” (*příkaz*) // „*Šťastně se vrať!*” (*přání*). Proto je možné žádací funkci specifikovat a využít různých performativních formulí, tedy specifických sloves, které vyjádří žádost jednoznačněji: *přikazuji ti, vyzývám tě, rozkazuji ti, žádám tě, doporučuji ti, radím ti apod.* Žádací funkce je dále dělena na aspekty adhibitivní a prohibitivní. (Grepl aj., 1986, s. 69)

Pokud je žádací funkce adhibitivní, mluví se dožaduje vykonání nějaké činnosti, pokud je prohibitivní, mluví požaduje, aby činnost nebyla vykonána. Tyto aspekty se mezi sebou liší užitím kategorie vidu, při adhibitivním aspektu používáme kladnou formu dokonavou: „*Zítř mi zavolej!*”; „*Odneš to, prosím.*”; „*Chraň se nepřijít!*” Při aspektu prohibitivním užíváme formy záporné nedokonavé, a to proto, že mluví ví, že adresát již danou činnost koná (chystá se konat), a tak ji chce přerušit (zabránit jejímu vykonání): „*To okno raději neotvírej!*”; „*Zítř mi nevolej!*”; „*Neodnášejte to, prosím!*”; „*Chraň se tam chodit!*” (Grepl aj., 1986, s. 69-70) Pokud u adhibitivního aspektu uijeme vidu nedokonavého, vyjádříme tak výzvu naléhavou, pobídku neodkladnou: „*Tak už pište!*”; „*Vystupuj, jsme na místě!*” Pokud naopak uijeme formy dokonavé u aspektu prohibitivního, vyjádříme tím výstrahu: „*Nezlom to!*”; „*Pak na ten drát nestoupni!*” (Grepl aj., 1986, s. 66-71)

Výzvu samotnou chápeme jako důrazné vybídnutí k vykonání či nevykonání určité společensko-etické činnosti. Vyjadřujeme ji často pomocí různých performativů: „*Vyzývám vás, abyste se tam slušně chovali!*”; „*Čtenáři se vyzývají, aby neodnášeli časopisy z čítárny!*”; „*Jménem zákona vás vyzývám, abyste otevřel!*” (Grepl aj., 1986, s. 75)

Tato slovesa nemohou mít formu podmiňovací, využíváme formy rozkazovací: „*Neplývejte vodou!*”; „*Važme si národních tradic!*”; „*Šetřte naše lesy!*”; „*Bud' fit!*”; „*Ticho léčí!*”; „*Papír patří do sběru!*”; „*Kouření škodí!*” apod. Tuto KF můžeme často vidat v různých novinových titulcích, na transparentech nebo v reklamních sloganech apod. (Grepl, 1986, s. 75-76)

Rozkaz, zákaz

Komunikační situace v tomto případě jasně rozděluje role komunikačních partnerů. Mluvčí bývá v nadřazeném postavení oproti adresátovi, což zavazuje adresáta k tomu příkaz vykonat. Pokud mluvíme o zákazu, jeho aspekt je prohibitivní. Pro vyjádření zákazu či příkazu používáme imperativní formy různých performativních formulí: *přikazují, poroučím, rozkazují, zakazují, aby...* (Grepl aj., 1986, s. 71)

Intenzitu rozkazu můžeme zvýšit pomocí intonace, opisné imperativní formy s *at'* nebo pomocí samostatného infinitivu a nominálních výrazů: „*At' to neposíláš po Zdeňkovi!*“; „*Otevřít!*“; „*Neodcházet!*“; „*Ven!*“; „*Vodu!*“; „*Pozor!*“; „*Rychle!*“ apod. Rozkaz může mít i formu pasivní: „*At' je tu uklizeno!*“; „*At' tu není nakouřeno!*“ (Grepl aj., 1986, s. 71)

Zákaz vyjadřujeme pomocí performativů v reflexivní podobě „*Odnášet časopisy z čítárny se zakazuje!*“ nebo pomocí nominálních struktur: „*Vstup zakázán!*“; „*Zákaz kouření!*“ (Grepl aj., 1986, s. 71)

Povel

Povel vyjadřuje mluvčí z pozice nadřazené adresátovi. Je to druh rozkazu, který přikazuje k okamžitému vykonání či ukončení činnosti. Pro vykonavatele (adresáta) je tento požadavek zcela závazný. Povelové výrazy jsou obvykle ustálené a jednoslovné: „*Dozpívat!*“; „*Upažit!*“; „*K zemi!*“; „*Vztyk!*“; „*Rozchod!*“; „*Stůj!*“ mohou být však i dvouslovné, kdy první slovo bývá vyslovováno s prodlouženým vokálem poslední slabiky: „*Čelém vzad!*“; „*Pochodém vchod!*“; „*Vpravó bok!*“ (Grepl aj., 1986, s. 72)

Prosba

Ve chvíli tohoto mluvního aktu je mluvčí v pozici podřazené adresátovi. Mluvčí je v závislém postavení a jeho záměrem je přimět (přemluvit) adresáta k vykonání // nevykonání nějaké činnosti, avšak již bez takové míry závaznosti, jakou má rozkaz či povel. Zda mluvčímu adresát vyhoví, je zcela na jeho vůli, ochotě a schopnosti.

Prosba je vyjadřována obvykle pomocí explicitní performativní formule se spojkou *aby, kdyby*: „*Prosím tě, abys // kdybys mi poradil.*“; „*Prosím vás, abyste // kdybyste to neoznamoval rodičům.*“; nebo vedlejší větou s dějovým substantivem: „*Prosím vás o radu (o pomoc, o podpis, o přímlovu...).*“; také můžeme využít imperativní formy s částicemi *prosím, laskavě*: „*Přímlov se prosím (laskavě) u ředitele.*“; obvykle se také užívá ustálené konstrukce: „*Buďte tak laskav (hodný, dobrý...) a pomozte mi.*“ (Grepl aj., 1986, s. 72)

Tuto KF obvykle vyjadřujeme indirektně, proto se často užívá interogativní formy se způsobovým slovesem *moci*: „*Můžete (mohl byste) // Nemůžete (nemohl byste) mě zítra vyzkoušet?*” Častá je také forma podmiňovacího způsobu: „*Vyzkoušel byste // Nevyzkoušel byste me zítra?*” Tímto dává mluvčí najevo svou nejistotu. Neví, zda bude adresát ochoten jeho prosbu splnit. Výraz *ochoten* může být ve výpovědi přímo užit: „*Byl byste ochoten tam zajít?*” (Grepl aj., 1986, s. 73)

Dalším typem nepřímého vyjádření prosby může být optativní forma kondicionálu: „*Kdybyste mi pomohl s tím kufrem..., přál bych si, byl bych rád, kdyby..., byl byste tak laskav a pomohl // nepomohl mi s tím kufrem?*”; „*Byl bych vám vděčný, kdybyste mi s tím kufrem pomohl.*” apod. (Grepl aj., 1986, s. 73)

Zvláštním typem KF prosby je prosba o dovolení (souhlas): „*Dovolte mi (prosím), abych si mohl zatelefonovat.*”; „*Mohl bych dnes necvičit?*”; „*Jestliže dovolíte // kdybyste dovolil, otevřu (otevřel bych) okno.*” atd. (Grepl aj., 1986, s. 73)

Podtypem KF prosby je i prosba o odpuštění (prominutí, omluvu): „*Prosím vás, abyste mě omluvil // abyste mi prominul (odpustil), že jsem přišel pozdě.*”; „*Mrzí mě (lituji...), že jsem na to zapomněl.*” (Grepl aj., 1986, s.74)

Vybídnutí

Naplnění cíle (propozičního obsahu) této KF je nejen v zájmu mluvčího, ale i v zájmu samotného adresáta, nebo to mluvčí alespoň předpokládá. Zda a jak bude adresát reagovat, je zcela na jeho vůli. Mluvčí může adresáta vybízet například ke společné činnosti: „*Pojďme si zahrát karty.*”; „*Zahrejte si se mnou karty.*” (Grepl aj., 1986, s. 75)

Co se tedy výpovědní formy týče, performativů se neuvžívá: *vybízím tě (vás), abyste...* Pro KF vybídnutí je charakteristická spíše imperativní forma s nezvolací intonací typu: „*Poslužte si.*”; „*Posadte se u nás.*”; možné je užit i imperativu složeného: „*Račte se u nás posadit.*” Pokud se mluvčí v této situaci vyjadřuje indirektně, využívá většinou formy interogativní záporné: „*Neposadíte se na chvíli?*”; „*Nezahrajeme si karty?*” (Grepl aj., 1986, s. 75)

Varování, výhružka, výstraha

Varování chápeme jako druh žádosti, kterou by měl adresát splnit, aby se vyvaroval nepříznivým následkům (popř. sankcím) z nesplnění. Takovéto výpovědi mají nepřímou

funkci výhrůžky, vydírání. Obvykle se předpokládá, že adresát nejedná tak, jak by si mluvní přál.

Formy imperativní bývají většinou specifikovány připojenou vedlejší větou se spojkami *nebo*, *sice*, *jinak*, které nepříznivé důsledky nesplnění žádosti blíže vysvětlují: „*Nezlob, nebo se bude babička hněvat!*“; „*Ustup, jinak to na tebe spadne!*“; „*Uč se, jinak ti to kolo nekoupíme!*“ (Grepl aj., 1986, s. 76)

Indikátorem této KF je performativní formule s predikátem *varuji tě (vás), aby...*: „*Varuji tě, abys tam nechodil // chodil!*“; tyto performativy můžeme vyjádřit i záporně: „*Neradím (nedoporučuji) ti, abys mu telefonoval.*“ Nevhodné by bylo naopak užití predikátů, které by mohly explicitně vyjádřit funkci výhrůžky a vydírání: *vyhrožovat*, *vydírat*. (Grepl aj., 1986, s. 76)

Pro vyjádření KF varování se dále užívají typické výpovědní formy se záporkou *ne* a s tvarem slovesa v kondicionálu: „*Ne abys tam chodil!*“; „*Ne abys nepřišel!*“; kadence těchto výpovědí je zpravidla stoupavě-klesavá. Zároveň můžeme využít i analytické formy těchto výpovědí: „*Chraň se (opovaž se, varuj se) nepřijít!*“ (Grepl aj., 1986, s. 77)

Dále se varování vyjadřuje například pomocí partikulí *ať* nebo *jen*: „*Ať tam nezlobíš!*“; „*Ať to uklidíš!*“; „*Jen to nesněž!*“; „*Jen toho psa drážděte!*“ V těchto případech se jedná o ustálené výrazy, či výpovědi s obměnou kladu a záporu. Tyto výpovědní formy se mohou modifikovat i pomocí příslovecného určení podmínky, jde spíše o nepřímé vyjádření varovné funkce: „*Budeš-li toho psa dráždit, kousne tě.*“; „*Nebudete-li se učit, propadnete.*“ (Grepl aj., 1986, s. 77)

Nepřímým vyjádřením varovné funkce je také konstatační věta s funkcí výstražnou, v níž je případná sankce konkretizována: „*Spadne to na tebe!*“; „*Pošlu tě klečat!*“; „*Ten pes kouše!*“; „*Zmije!*“; „*Padá omítka!*“ Tyto výpovědi lze explicitně vyjádřit pomocí výrazů typu: *upozorníme vás, že..., pozor..., dej si pozor, abych to nepověděl...* Typickou formou vyjádření výstrahy je rovněž osamostatnělá vedlejší věta: „*Abych to nepověděl mamince!*“; „*Ať to na tebe nespadne!*“ Pokud mluvčí vychází z předpokladu, že adresátovo jednání povede k negativním důsledkům, obvykle užije výpovědní formy se spojkou *že*, která je v tomto případě nositelem větného přízvuku: „*Že to na tebe spadne!*“ Dalším indikátorem výstražné funkce je výpovědní forma se záporným imperativem dokonavých sloves, například: „*Nezlom si nohu!*“; „*Nespadni!*“; „*Neřizni se!*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 77)

Funkce výhrůžky (vydírání) je specifická tím, že ve výpovědi mluvčí přímo konkretizuje negativní důsledek adresátova případného jednání: „*Abych tě neposlal klečet!*“; „*Že tě pošlu klečet!*“; „*Abys nešel klečet!*“; „*Já ti dám propadnout!*“ (Grepl aj., 1986, s. 76-77)

Návrh, rada

Tyto komunikační funkce lze volně zařadit k žadacím výpovědím, a to právě proto, že mohou mít také imperativní formu. Účelem těchto funkcí je pouze upozornit (nikoliv přimět) adresáta k vhodnějšímu jednání. Mluvčí si však v tomto případě nemůže být jist, zda bude jeho doporučení adresátem přijato, obvykle to ani nebývá jeho záměrem, vše je ponecháno na vůli adresáta.

KF návrhu vyjadřujeme pomocí explicitních performativních formulí typu *navrhuji ti, abys*: „*Navrhuji, abychom to odložili.*“; nebo pomocí vedlejší věty s výrazem *aby* a některými částicemi: „*Snad (možná) abys mu zavolał.*“ Charakteristickým prostředkem návrhu je dále výpovědní forma s výrazem *co* a tvarem slovesa v kondicionálu přítomném: „*Co abys ho pozval!?*“; „*Co takhle tiše odejít?*“ atd. (Grepl aj., 1986, s. 78)

Pokud mluvčí vyjadřuje návrh nepřímou, používá obvykle formy konstatační s modálním slovesem *moci*, které je možné užít i ve formě interogativní: „*Nemohl bys mu (třeba) zatelefonovat?*“; „*Že bys mu (třeba, snad) zatelefonoval?*“ (Grepl aj., 1986, s. 78)

Funkce rady (doporučení) je nejčastěji vyjadřována performativou typu: „*Radím (doporučuji) vám, abyste si to ještě jednou přečetl.*“ Pokud se užívá formy imperativní, tak s částicí *raději*: „*Raději si odpočiňte.*“ Nepřímým způsobem vyjadřování této funkce jsou konstatační věty s konkrétním preferenčním postojem mluvčího: „*Je (bylo by) žádoucí, správné, náležité..., abyste ho navštívil.*“; „*Bylo by vhodné (slušelo by se), kdybyste mu pomohl.*“ Častým prostředkem pro vyjádření doporučení bývají i tzv. kladné hodnotící predikáty: „*Tento typ televizoru je dobrý.*“; „*Pro tebe by bylo dobré plavání.*“ Pro obě funkce se také běžně používá ustálená konstrukce typu: „*Já na tvém (na vašem) místě bych mu to řekl.*“ (Grepl aj., 1986, s. 77-78)

Dovolení

Tato KF je funkcí reaktivní, což znamená, že jeden z komunikačních partnerů (mluvčí) reaguje na adresátovu žádost o nějaké dovolení (souhlas). V tomto mluvním aktu je podmínkou adresátova zainteresovanost na realizaci // nerealizaci určité činnosti, pro jejíž

realizování je nutné zrušit určitá omezení (překážky). Tyto překážky je schopen zrušit právě dotazovaný čili mluvčí. Účelem je tedy zrušit překážky bránící adresátovi ve vykonání dané činnosti.

Lze ji vyjádřit imperativní formou, ke které se však navíc přidávají částice *jen, klidně, samozřejmě*: „*Klidně (samozřejmě) si zapalte.*“; „*Jen klidně běžte.*“; „*No tak tedy necvič.*“ Využívá se i performativních formulí typu: „*Dovoluji vám dnes necvičit.*“; „*Dávám vám právo přijímat návštěvy na pokoji.*“; dále také konstatačních forem s modálními slovesy: „*Nemusíte dnes cvičit.*“; „*Můžete se obléct*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 79)

1.2.8 KF přání

Výpověď s KF přání je v této publikaci definována jako projev touhy mluvčího. Tato prací funkce tedy vyjadřuje propoziční obsah, který je považován mluvčím za žádoucí. Promítá se do ní řada subjektivních postojů mluvčího, zejména pak naděje, obava, žádoucnost a jiné postoje emocionálně hodnotící. Některé komunikační situace v tomto případě nevyžadují účast adresáta, nebo mluvčí nepočítá s adresátovou schopností přání vyplnit. Mluvčí tedy může přání vyslovit, aniž by byl adresát přítomen: „*Kéž by se matka brzy uzdravila!*“ Takovéto výpovědi označuje autor za tzv. větné interjekce. Pokud se KF přání vyjadřuje nepřímou, užívá se formy konstatační: „*Doufám, že se už zítra oteplí.*“; „*Aby tak zmeškali vlak!*“; „*Byl bych rád, aby můj syn nekouřil.*“ (Grepl aj., 1986, s. 79-82)

Přání splnitelné

Pokud je přání možné uskutečnit a jsou v něm přítomny subjektivní postoje obavy a naděje, jedná se o přání splnitelné. Přání splnitelné diferencuje autor dle toho, zda je:

- a) uskutečnění příznivé pro adresáta,
- b) uskutečnění příznivé pro mluvčího.

Ad a) tento případ KF vyžaduje účast adresáta v komunikační situaci. Vyjadřuje se obvykle performativem typu *přáti*: „*Tak vám tedy přeji, abyste byli spolu šťastni až do smrti!*“; „*Přeji ti, aby ses brzo uzdravil.*“; „*Ať jste spolu šťastni!*“ Mohou mít také formu imperativní nebo nominální: „*Brzy se uzdrav!*“; „*Dobrou noc!*“ (Grepl aj., 1986, s. 80)

Ad b) zde se přítomnost příjemce nevyžaduje. Predikát typu *přát si* nemá v tomto případě performativní funkci: „*Přeji si // Přál bych si umřít!*“ Příznačnější je výpovědní

forma s částicí *kéž* s predikátem v kondicionálu: „*Kéž bychom stále žili tak šťastně!*“; „*Kéž bych tu zkoušku udělal!*“; „*Kéž by se matka brzy uzdravila!*“ atd. (Grepl aj., 1986, s. 80-81)

Prízvuk obvykle klademe na částici *kéž*, nebo na konec výpovědi. Dalšími možnými vyjádřeními jsou výpovědní formy s výrazy *jen*, *ať*, *kdyby*: „*Jen kdyby nepropadl!*“; „*Kdyby tak bylo zítra pěkně!*“ Mluvčí může ve výpovědi také vyjádřit svůj postoj „netrpělivosti“, který byl způsobený předchozím nepříznivým stavem: „*Už abychom byli doma!*“; „*Už aby přestalo pršet!*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 81)

Jak již bylo zmiňováno, tyto výpovědi v sobě nesou subjektivní postoje mluvčího – obavy, naděje. Proto když mluvčí doufá (má naději), že ještě nenastaly negativní důsledky nějaké činnosti už uskutečněné, obsahují výpovědi částici *kéž* a slovesný tvar v indikativu minulém: „*Kéž jsme nezabloudili!*“; „*Kéž jsem tu zkoušku udělal!*“; dále se můžeme setkat s výpovědními formami s infinitivem: „*Jen nepropadnout!*“; „*Jen nepřijít otec!*“; „*Být tak zítra pěkně!*“ apod. (Grepl aj., 1986, s. 81)

Přání nesplnitelné

V takovémto případě je přání již nemožné uskutečnit, tento stav je pro mluvčího vždy nepříznivý a nezměnitelný. Výpověď nesplnitelného přání se vyjadřuje pomocí výrazů *kéž*, *jen* a pomocí kondicionálu minulého: „*Kéž by se byl uzdravil!*“; „*Jen kdyby byl (býval) nepropadl!*“; může se však užít i kondicionálu přítomného či indikativu: „*Kéž by tak Marie byla kluk!*“; „*Kdyby tak den měl 48 hodin!*“; typické jsou i VFo s optativním infinitivem: „*Být tak Marie kluk!*“; „*Mít tak den 48 hodin!*“; „*Žít tak ještě můj otec!*“ (Grepl aj., 1986, s. 81)

Zvláštním typem nesplnitelného přání je případ VFo s částicí *ať*, *bodejť*, mluvčí tuto formu užívají tehdy, pokud chtějí vyjádřit svou bezmocnost (rozhořčení) nad nějakou situací: „*Ať do něho praští hrom!*“; „*Bodejť by ho čert vzal!*“ atd. (Grepl aj., 1986, s. 81-82)

1.2.9 KF ujišťování

Tuto funkci uvádí autor až na závěr kapitoly o postojích mluvčího, protože jde dle jeho slov o funkci speciální. Cílem této funkce je ujistit adresáta o upřímnosti vlastních postojů, tedy o pravdivosti postojů mluvčího. Proto se výrazy této funkce mohou prolínat s výrazy jednotlivých druhů postojů, tedy kromě specifických performativů s predikátory: *přísahám*, *zaručuji se*, *ubezpečuji (tě)*, *ujišťuji (tě)*, *že...* se může užívat i výrazů typu *opravdu*,

skutečně, vážně, nabeton apod. Například: „Ujišťuji tě, že chci, aby se ta konference konala.“; „Opravdu mě mrzí, že jsem se mu neomluvil.“ (Grep aj., 1986, s. 103)

2 Pojetí problematiky KF výpovědí v české lingvistice

Téma komunikačních funkcí výpovědí je velmi široké a z pohledu vymezení problematické. Řada autorů se pokusila o jednotnou klasifikaci, nicméně v přístupech a pohledech na toto téma se někteří autoři rozcházejí. Cílem následující kapitoly je proto srovnání jednotlivých odborných publikací z hlediska klasifikace a nahlížení na jednotlivé KF výpovědi. Protože je však řešení tématu KF nejednotné, je dle našeho názoru při samotném komparování nezbytné vycházet z pojetí jedné odborné publikace, nebo se zaměřit na jeden základní teoretický přístup. Z tohoto důvodu jsme se zaměřili na monografii autorů Miroslava Grepla a Petra Karlíka, a to konkrétně na *Skladbu spisovné češtiny* (1986), která nám dle našeho názoru poskytuje nejširší a nejpřehlednější pohled na problematiku komunikačních funkcí. Bude tedy pro naši práci stěžejním dílem, a to jak v části teoretické, tak v části praktické.

Odborné publikace jsou vybrány z prostředí české lingvistiky. Motivací jejich výběru byla zejména míra zastoupení zkoumané problematiky a detailnost jejího popisu. V potaz je samozřejmě bráno i hledisko charakteru samotné publikace, jejíž obsah nemusí být vždy zaměřen pouze na oblast skladby, ale i na jiné jazykovědné disciplíny, viz mluvnice. Je tedy nutné říci, že rozsah a prostor problematiky komunikačních funkcí nemůže být v mluvnicích uplatněn stejně široce, jako se uplatňuje v monografiích odborných.

Kapitola je rozdělena na několik částí. Jak již bylo výše zmíněno, v této oblasti syntaxe můžeme sledovat několik rozdílných teoretických přístupů, jedním z nich je například přístup v pracích M. Grepla a P. Karlíka, jak v statích časopiseckých, tak zejména v publikacích odborných, viz *Skladba spisovné češtiny* (1986) a *Skladba češtiny* (1998). Z tohoto důvodu veškeré publikace těchto autorů, dále pak samostatná pojetí M. Grepla v mluvnicích, srovnáváme společně. Mezi další teoretické přístupy jsme zařadili hledisko V. Šmilauera, F. Kopečného a J. Hrbáčka. Dále budou srovnávány české mluvnice, např.: *Česká mluvnice* (1988) B. Havránka a A. Jedličky, *Příruční mluvnice češtiny* (2008) a *Mluvnice češtiny 3* (1987). Tyto jednotlivé přístupy mezi sebou porovnáme a získané poznatky se následně pokusíme vyhodnotit.

2.1 Teorie dle M. Grepla

Vzhledem k vysokému počtu komunikačních funkcí výpovědí a jejich různosti se značná část autorů pokusila o jejich typologizaci. Zpravidla se vychází ze tří základních

monografií, a to z Austina (1962), Bacha a Harnische (1979) a Searlea (1976), na kterého navázal právě český lingvista M. Grepl ve své práci *Skladba spisovné češtiny* (1986), ale také v publikacích po ní následujících, a to ve *Skladbě češtiny* (1998) a dále pak ve dvou mluvnicích, na kterých se jako autor spolupodílel: *Mluvnice češtiny 3* (1987) a *Příruční mluvnice češtiny* (2008).

Ačkoliv jsou v těchto publikacích kapitoly KF výpovědí rozpracovány totožným autorem, jejich třídění se v některých částech liší. Předmětem této části bude proto popsání a vyhodnocení těchto odlišností.

2.1.1 Příruční mluvnice češtiny a Skladba češtiny

Nejdříve se pokusíme o komparaci těchto dvou publikací, jejichž kapitoly o KF vypracoval M. Grepl. Pro společnou komparaci jsme se rozhodli z důvodu jejich zcela shodného přístupu k dané problematice. Zaměříme se tedy na *Příruční mluvnici češtiny* (2008), na jejímž vytvoření se podílel kolektiv autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, mimo jiné také M. Grepl, a také na *Skladbu češtiny* (1998), jejímiž autory jsou M. Grepl a P. Karlík. Pojetí těchto dvou prací je totožné, avšak ve srovnání s pojetím stěžejní publikace naší diplomové práce se neshoduje.

Problematika KF výpovědí je zde rozebrána na několika desítkách stran textu, proto ve srovnání s ostatními komparovanými publikacemi lze říci, že se autoři těchto prací rozhodli tématu KF výpovědí věnovat obsáhleji a do jeho podstaty proniknout mnohem hlouběji. Již na začátku nás autor seznamuje s obecnými poučkami o komunikačních situacích a jejich výpovědních realizacích a následně uvádí, že pro jednoznačnou interpretaci KF je rozhodující především komunikační situace čili kontext, jehož důležitost vyzdvihuje stejně tak ve své publikaci starší – *Skladba spisovné češtiny* (1986).

V úvodu nám je tedy velmi výstižně vysvětlen zásadní problém KF, a to případný rozdíl ve vztahu mezi obsahem výpovědi a aktuální KF dané výpovědi, což znamená, že záměr mluvčího se může rozcházet s použitou výpovědní formou; čili danou funkci realizuje mluvčí v tomto případě nepřímou, skrytě. Pro lepší porozumění zvolil autor následující příklady:

A: *Zajdu si teď na nádraží koupit jízdenku.*

B: *Mám tady auto.*

A: *To bys byl moc hodný...*

V této situaci se jedná v případě B o KF nabídky.

A: *Naleju ti trochu dobrého vína z jižní Moravy.*

B: *Mám tady auto.*

V této komunikační situaci se však jedná již o KF odmítnutí, ačkoliv mají obě věty B shodný význam i syntaktickou formu. (Grepl aj., 1998, s. 333) Tímto způsobem nám autor dle našeho názoru velmi jasně a stručně vysvětlil zásadní problém týkající se KF, který sice ve své publikaci z r. 1986 také rozebíral, nicméně dle osobního soudu studenta mohu říci, že nyní vybral mnohem výstižnější ukázky.

Co se týče klasifikace a počtu KF, autorův pohled z let minulých se poněkud odlišuje. Vymezení KF poupravil na osm základních typů, a to dle hlediska záměru výpovědi a vztahu „slov ke světu“, tedy zda slova světu přizpůsobujeme – věty oznamovací, nebo se svět přizpůsobuje našim slovům – věty rozkazovací apod. Zařadil sem **výpovědi s funkcí asertivní** (KF oznámení, sdělení, tvrzení, hlášení aj.), **výpovědi s funkcí direktivní-výzovou** (KF rozkazu, příkazu, výzvy, prosby, instrukce, připomenutí, návodu, návrhu, rady, doporučení, nabídky, vybidnutí, reklamy, povelu aj.), **výpovědi s funkcí interogativní** (otázky zjišťovací, doplňovací, řečnické, podivové), **výpovědi s funkcí komisivní** (slib, závazek, nabídka), **výpovědi s funkcí permisivní a koncesivní** (dovolení, souhlas, neochotný souhlas, rezignace, odmítnutí, nesouhlas aj.), **výpovědi s funkcí varování** (varování, výstraha, výhružka aj.), **výpovědi s funkcí expresivní a satisfaktivní** (výtka, výčitka, poděkování, pokárání, pochvala, blahopřání, kondolence, uznání aj.) a na závěr **výpovědi s funkcí deklarativní** (křest, jmenování, odsouzení). Nad rámec těchto KF vymezil dále ještě tzv. **výpovědi bez obsahu**, kam zařadil například funkci pozdravu: *Ahoj! Vítej!* apod., tyto výpovědi mívají obsah nějakým způsobem upozaděn, a proto je v dominantním postavení jejich KF, většinou se jedná o výpovědi silně frazeologizované, konvencionalizované čili ustálené. Je tedy zřejmé, že svou typologii KF rozšířil o některé další druhy a jejich vymezení z velké části poupravil tak, aby vyhovovalo daným kritériím záměru výpovědi a vztahům slov ke světu. (Grepl aj., 1998, s. 420-490)

Autor se dále obrací ke klasifikaci školské a nepřímou vybízí k jejímu prohloubení, jelikož se dle něj s její dosavadní typologií při interpretaci KF nemůžeme dostatečně spokojit. Rozlišuje totiž pouze čtyři základní typy KF a opírá se pouze o jejich výpovědní formu, nikoliv o její funkční zařazení. V takovémto případě pak žáci určují větu „*Odpočívej v pokoji!*“ jako větu rozkazovací, což je samozřejmě z hlediska funkce dané výpovědi špatně. (Grepl aj., 2008, s. 585-623)

Dále se, stejně jako ve své předchozí práci, zabývá typickými indikátory (jazykovými prostředky) jednotlivých KF. Zmiňuje se o explicitních performativních formulích, o prostředcích lexikálních, gramatických, o negaci v souvislosti s otázkami kladnými i zápornými a v neposlední řadě také o intonaci a slovosledu. Následně podrobně vysvětluje jednotlivé KF a jejich specifické formulace. V závěru kapitoly navazuje na postoje mluvčího. (Grepl aj., 1998, s. 420-490)

Kapitola KF je v těchto publikacích jakousi modifikací kapitoly o KF v publikaci *Skladby spisovné češtiny* (1986). Náhled autora se na tuto problematiku během let nepochybně změnil. Rozdílná je především klasifikace KF, do kterých autor zařadil i další nové druhy KF, či je z jednotlivých typů přesměřoval k jiným. Například KF výzvy nahradil zčásti výpověďmi s funkcí varování, kam zařadil výstrahu a výhrůžku a od nich samostatně vydělil výpovědi s funkcí direktivní (výzvovou). KF nabídky a KF slibu a závazku sjednotil a označil je za výpovědi s funkcí komisivní. Do své klasifikace dále nově zařadil výpovědi s funkcí deklarativní a výpovědi bez obsahu.

Další významná úprava proběhla u KF přání, kterou autor nyní chápe spíše jako postoj mluvčího. Tato KF byla tedy přesunuta již do kapitoly postojů pracích, kde však autor uvádí, že přání adresované někomu, koho se týká, lze ještě chápat jakožto druh KF a přání, které mluvčí adresuje sobě samému, je již druh postoje. Dále vymezuje přání splnitelná a nesplnitelná shodně s publikací starší.

Nutné je však říci, že třídění a pojmenování těchto KF změnil, avšak jejich vymezení (definování) ponechal stejné. Ve shrnutí jde tedy o pojetí v jednotlivých částech pozmeněné, avšak ve své základní podstatě shodné. Autor se dle našeho názoru snažil o snazší a přístupnější přiblížení této problematiky. Své poznatky spíše tedy poupravil ve prospěch snadnějšího porozumění, dokládá to i logičtější a srozumitelnější návaznost jednotlivých podkapitol, dále také jednodušší jazyk a v neposlední řadě i terminologie. (Grepl aj., 1998, s. 420-490)

2.1.2 Mluvnice češtiny 3

Komunikační funkce výpovědi jsou dále rozebírány v publikaci *Mluvnice češtiny 3* (1987). Kapitulu o této problematice zpracoval taktéž M. Grepl, a ačkoliv byla vydána pouze rok od jeho *Skladby spisovné češtiny* (1986), přináší přesto částečně rozdílné pojetí. Autor již například nerozlišuje osm komunikačních funkcí, ale

pouze šest: KF oznamovací, KF tázací, KF žádací (výzvodé), KF námitky; nesouhlasu; protestu; ohrazení; odmítnutí, KF výtky; výčitky a KF přání.

Na rozdíl od své předchozí publikace nerozlišil již KF slibu, závazku a souhlasu a KF nabídky. Tyto KF zařadil ke kapitole KF námitky atd., ve které je vyděluje jako speciální varianty KF odmítnutí. Tato nastalá změna je dle našeho názoru dána charakterem práce, jelikož se jedná o mluvnici, která nezachycuje pouze určitou oblast jazyka, ale usiluje o komplexní přehled veškerých poznatků. (Grepl aj., 1987, s. 306-355) Tato klasifikace je tedy zčásti upravena a již nerozlišuje takové množství tříd jako publikace předchozí, v jiných ohledech se však autorův přístup nezměnil.

2.2 Teorie dle V. Šmilauera

Další odborná publikace, která zde bude komparována, je od autora Vladimíra Šmilauera a je ze všech vzorků nejstarší, tedy *Novočeská skladba* (1947).

Problematikou komunikačních funkcí výpovědi se autor zabývá v kapitole pod názvem „*Druhy vět podle vnitřního stanoviska mluvčího*“. V této kapitole mluví o tzv. duševní stránce mluvčího (psychický stav mluvčího v dané komunikační situaci), dle které se v mluvním aktu uplatňují různé druhy KF. V. Šmilauer tedy na rozdíl od M. Grepla rozlišuje pouze věty základní, a to vypovídací (oznamovací), zvolací, tázací, rozkazovací a práci.

Opírá se zde také o psychologické hledisko, a to zejména o psychické jevy a jejich stránku intelektuální, citovou (afektivní) a volní, které se uplatňují v lidské řeči. Na základě těchto psychických jevů jsou rozlišeny jednotlivé typy vět, a to dle toho, která z těchto duševních stránek je v konkrétní výpovědi zastoupena nejvíce. Vypovídací věty jsou označeny za intelektuální, zvolací za intelektuálně-citové, tázací za intelektuálně-volní, rozkazovací za volní a práci jsou chápány jako volně-citové.

Autor se zároveň pozastavuje nad interpunkcí daných vět a například uvádí, že za větami tázacími se vždy píše otazník, v čemž se ale neshoduje s pojetím M. Grepla, který tvrdí, že věty tázací s povahou imperativní mohou mít na konci věty spolu s otazníkem i vykřičník.

Takzvané vypovídací věty (oznamovací) nazývá autor větami enunciativními (konstatačními). Jak bylo zmíněno výše, mají dle autora charakter intelektuální, a to především proto, že jsou výpovědí toho, co známe – jsou zprávami, vyprávěním, popisem,

líčením, ale i posudkem či výkladem. V. Šmilauer dále poznamenává, že tyto věty mohou mít i formu interogativní, mohou být tzv. řečnickou otázkou, stejně tak M. Grepl (viz KF otázky – otázky nepravé), nicméně vyjma definice a několika příkladů jevy dále nerozvádí.

Na rozdíl od M. Grepla vyděluje autor samostatně věty zvolací (exklamativní), do kterých zařazuje funkci podivu, obavy, obdivu, výtky a rozhořčení. Tento druh vět doprovází především stránka citová, tuto citovou stránku chápe M. Grepl jako silně emocionálně příznakovou funkci, ve které se objevuje emocionálně hodnotící postoj mluvčího. V. Šmilauer tedy uvádí, že tyto věty doprovází především emoce podivu, obavy, obdivu, výtky a rozhořčení. Větu zvolací však M. Grepl chápe nikoliv jako funkci, ale jako způsob intonačního ztvárnění, jelikož výraznou, ale i mírnou intonaci lze použít u jakékoliv výpovědi.

Tázací věty (interogativní) označuje Šmilauer za věty intelektuálně-volní, a to proto, že mluvčí požaduje po posluchači nějaké informace, nějaké vědění, tzn., že chceme něco vědět, projevujeme intelektuální zájem skrze naši vůli. Tento typ vět zahrnuje M. Grepl pod souhrnnou kapitolu KF otázky, ve které se zabývá jejími jednotlivými typy, v čemž se s V. Šmilauerem téměř shoduje. Autor tedy vyděluje otázky zjišťovací, ve kterých si všímá výpovědních forem a náležitých odpovědí, dále pak otázky doplňovací se stejnou strukturou a na závěr v krátkosti uvádí typ otázek rozvažovacích (deliberativních) a rozlučovacích (tzv. disjunktivních). Rozlučovací otázky, tedy disjunktivní, přiřazuje však M. Grepl přímo pod otázky zjišťovací a definuje je jakožto možné formulace těchto otázek.

Dále se autor zaobírá větami rozkazovacími (imperativními), tyto věty vymezuje jako projevy volní, protože nabádají k činnosti. Dle funkce, kterou jednotlivé výpovědi vykazují, rozlišuje věty rozkazovací na: prosbu, žádost, radu, výzvu a povzbuzení, rozkaz, povel, předpis, zákaz, dovolení, napomenutí, výstrahu a ironické povzbuzení. Dále uvádí různé formulace těchto vět. Tímto se odlišuje od naší stěžejní publikace *Skladby spisovné češtiny (1986)*, jelikož M. Grepl tyto jednotlivé KF zahrnuje pod oddíl KF výzvy, které připisuje právě funkci žádací a práci a již samostatně žádost neodděluje. Zároveň nevyděluje funkci ironického povzbuzení a předpisu, které V. Šmilauer přibližuje takto: předpis – *Smíchej křídla s trochou máty peprné.*; ironické povzbuzení – *Jen křič ještě víc!*

Práci věty (desiderativní) nazývá větami volně-citovými, jelikož podnětem projevu je dle autora citová stránka. K formulaci těchto vět se zmiňuje pouze v krátkosti – vyjádření pomocí částic, rozkazovacích vět a vět vedlejších. M. Grepl se nadto zabývá i přáním

splnitelným a nesplnitelným s ohledem na adresátovu kompetenci přání splnit, či nikoliv a s jeho postradatelností/nepostradatelností při mluvním aktu. (Šmilauer, 1942, s. 15-22)

Publikace Vladimíra Šmilauera je zaměřena na široké téma syntaxe. Toto vydání čítá přes 450 stran odborného textu a je bezpochyby velkým pomocníkem při studiu jakékoliv problematiky týkající se větných členů, syntaktických vztahů ve větě, větných rozborů apod. Co se ale tématu komunikačních funkcí týče, autor jim věnoval necelých 8 stran textu, což je v porovnání s publikací M. Grepla a P. Karlíka značně menší část. Kapitola je přehledně, logicky, avšak velmi stručně uspořádána, konkrétní příklady jsou uváděny maximálně po jednom až dvou případech, což pro proniknutí do hloubky tématu nemusí vždy stačit. Zajímavé však je, že z této publikace z roku 1947 vychází většina školských učebnic. Stručnost tohoto tématu může však vést k neúplnému pochopení podstaty KF, jelikož V. Šmilauer se vůbec nezaobírá jejich nepřímým vyjadřováním.

2.3 Teorie dle F. Kopečného

Jako další vzorek pro srovnání jednotlivých pojetí KF výpovědi nám bude sloužit odborná publikace *Základy české skladby* (1958) autora F. Kopečného. Již v úvodu se autor zmiňuje o tom, že jeho kniha má být jakýmsi uvedením do základních otázek syntaktické problematiky, proto nemáme očekávat podrobnější zpracování „v tématech vcelku neproblematických“, zaobírá se tedy především vztahy syntaktickými. Dále uvádí, že po stránce materiálové se mnohdy kryje se skladbou Vladimíra Šmilauera, proto s jeho dílem na Šmilauera bezprostředně navazují.

Problematicke KF výpovědi se věnuje v kapitole sedmé, kterou nazývá „*O větách – podle modality sdělení*“, toto téma konkrétně rozvíjí v podkapitole s názvem „*Podle povahy sdělení*“, kde rozlišuje věty vypovídací – s vlastním sdělením, k nimž přiřazuje i věty zvolací a práci, a dále věty výzvodové, které následně dělí na věty tázací a rozkazovací.

Věty tázací tedy na rozdíl od M. Grepla přiřazuje k větám výzvodovým, neboť v nich spatřuje výzvu k potvrzení otázky. M. Grepl již mluví o KF otázky, kde jednotlivé podtypy vyděluje a samostatně též KF výzvy a její jednotlivé typy.

Autor se dále zmiňuje o otázkách zjišťovacích, od kterých dále navazuje na otázky řečnické a doplňovací. Na rozdíl od V. Šmilauera si všímá i posunu jednotlivých KF, jejich nepřímým vyjadřováním. Uvádí, že formou zjišťovacích otázek je možné nepřímo vyjádřit

i jinou KF, například rozkaz: „*Jestlipak už přestaneš?*” apod., v tomto ohledu zdůrazňuje především změnu intonace. Jako další podtyp tázacích vět vyděluje otázky rozlučovací a deliberativní, které popisuje a vymezuje shodně jako autor V. Šmilauer v *Novočeské skladbě* (1947). M. Grepl se o otázkách rozlučovacích (disjunktivních) zmiňuje přímo u otázek zjišťovacích a klasifikuje je jako jejich možnou formulaci záporu i kladu dohromady (viz KF otázky).

Věty rozkazovací jsou v publikaci připodobněny k funkci výzvy. Jejich předpoklad je spatřován ve splnění požadovaného výsledku činnosti. V této části si autor všímá především možné změny intenzity výzvové funkce, tedy tzv. „naléhavosti”, což ve své práci popisuje i M. Grepl. Tato „naléhavost” je dle těchto autorů zaměnitelná právě příslušným zdůrazněním intonace. Proto věty rozkazovací s typickou formou imperativní lze například nahradit i tvary indikativu presenta v dokonavé formě: „*Ty doneseš vody!*” a stejně tak formou tázací: „*Obuješ se už?*” apod. M. Grepl se kromě intonace zmiňuje o další složce, která může přidat, nebo ubrat oné naléhavosti, a to o některých částicích: „*Posad'te se.*”; „*Tak se přece posad'te!*” viz KF výzvy.

Dále se autor zabývá kategorií vidu, na základě kterého od sebe odlišuje imperativ kladný a záporný. V souvislosti s imperativem záporným nedokonavým mluví o funkci zákazu (prohibitivu): „*Nechod' tam!*” v čemž se shoduje s publikací *Skladby spisovné češtiny* (1986). M. Grepl však tuto informaci zařazuje již k obecnému pojednání o KF výzvy, přesněji se o adhibitivním a prohibitivním aspektu zmiňuje v souvislosti s další funkcí výzvy, a to v souvislosti s funkcí žádací. Oba autoři upozorňují na dokonavý imperativ záporný, který stejně klasifikují coby funkci výstrahy: „*Nezlom to!*”; „*Pozor, nestoupni do toho bláta!*” apod. F. Kopečný dále poznamenává, že existuje i tzv. hrozebný rozkaz kladný: „*Jenom mně to nekup!*”

M. Grepl tedy ke KF výzvy na rozdíl od F. Kopečného přiřazuje dále ještě KF povelu, prosby, vybídnutí, varování, výhrůžky, návrhu, rady a dovolení.

V této publikaci se dále mluví o větách přacích, které autor chápe jako obsahově shodné s rozkazovacími, avšak bez výzvové funkce, protože příjemce nemusí být nutně vykonavatelem našeho přání: „*Prosím tě, kdybys tak chvílku počkal.*” Následně uvádí typické výpovědní formy těchto vět, vyděluje je na knižní s částicí *kéž*, na hovorové v kondicionálu, na opisné imperativní s částicí *at'* a na další kondicionálové typy.

Z hlediska výpovědních forem těchto funkcí se autor shoduje s pohledem M. Grepla. Co se

však klasifikace týče, M. Grepl mluví dále o funkci prosby, kterou přiřazuje ke KF výzvy a zmiňuje se o její možné imperativní formě. KF přání vymezuje M. Grepl v samostatné kapitole, ve které se dále zaobírá přáním splnitelným a nesplnitelným a jednotlivé výpovědní formy blíže specifikuje.

Na závěr je v této kapitole řešena problematika prolínání výpovědní formy a obsahu výpovědi. Autor nás seznamuje s možnými úskalími vět vypovídacích, které mohou být tvořeny i formou tázací (řečnická otázka), dále pak s různými formami vět imperativních, které mohou být tvořeny pomocí kondicionálu či jednočlennou větou interjekční/infinitivní/nominální apod.

Na rozdíl od V. Šmilauera již rozvíjí poučku o interpunkci a znaménko vykřičníku nepřipisuje pouze větě rozkazovací, práci a zvolací, ale také větě tázací s povahou imperativní, v čemž se shoduje s pojetím M. Grepla. (Kopečný, 1958, s. 266-270)

Tato odborná práce autora Františka Kopečného vychází zčásti z *Novočeské skladby* (1947) autora Vladimíra Šmilauera a v klasifikaci některých vět se s ní shoduje. Pohled autora se ovšem zejména v části vět imperativních liší a přibližuje se pohledu M. Grepla. Autor se snažil o širší záběr informací a jednotlivé jevy širěji popisoval. Avšak ve srovnání s publikací *Skladby spisovné češtiny* (1986) a jinými kapitolami, se této tematice věnoval spíše okrajově.

2.4 Teorie dle B. Havránka a A. Jedličky

Další publikace, jejíž pojetí KF budeme srovnávat, byla napsána autory Bohuslavem Havránkem a Aloisem Jedličkou. Jedná se o 6. přepracované vydání *České mluvnice* (1988).

Ke komunikačním funkcím výpovědi se autoři vyjadřují v úvodní kapitole o skladbě, kde mluví o druzích vět podle postoje mluvčího. Rozeznávají základní druhy: věty oznamovací, tázací, žádací a zvolací, jež mezi sebou odlišují dle zvolené intonace a záměru (postoje) mluvčího. Věty zvolací vydělují samostatně jako věty emocionálně zabarvené, které chápou spíše jako věty bez vlastní formy odlišující se pouze intonačním pronesením.

K větám oznamovacím zahrnují stejně jako M. Grepl prosté sdělení, tvrzení, oznámení apod. Výpovědní forma těchto vět je v obou publikacích rozlišena dle jistotní modalit, tedy dle toho, s jakou jistotou ji mluvčí vyslovuje, pokud si je jistý, užije formy konstatační,

pokud není, užije kondicionálu. K explicitním performativním formulím, indirektnímu vyjádření nebo odlišností mezi obsahem a formou KF se však autoři nevyjadřují.

Věty tázací jsou zde rovněž děleny na otázky zjišťovací a doplňovací. Od otázek zjišťovacích vydělují autoři ještě otázky vylučovací, které chápou jako otázky zjišťující ze dvou nebo více možností správnou odpověď: „*Je dobré co se stalo, nebo ne?*” (Havránek a Jedlička, 1988, s. 406) Dále sem zahrnují otázky rozvažovací (deliberativní) a otázky řečnické. Klasifikace M. Grepla se liší pouze zařazením otázek řečnické pod otázky nepravé, kam jsou dále zařazeny i otázky podivové.

Dále autoři vydělují otázky žádací, pod které zahrnují KF zákazu, rozkazu, vybidnutí, žádosti a přání. M. Grepl tyto věty zahrnuje pod souhrnný název KF výzvy, kam dále přiřazuje i KF povelu, prosby, varování, výhrůžky, výstrahy, návrhu, rady a dovolení. KF přání sice M. Grepl také chápe jako projev žádoucnosti, vyděluje ji však již samostatně a přiřazuje k ní přání splnitelná a nesplnitelná. (Havránek a Jedlička., 1988, s. 323-326)

Tato odborná publikace se problematikou KF výpovědí zabývá na necelých třech stranách textu, což je ve srovnání s publikací M. Grepla značně menší část. Co se týče klasifikace, autoři se s M. Greplem víceméně shodují, avšak jejich pojetí je mnohem užší, což dokazuje i menší množství přiložených ukázek.

2.5 Teorie dle J. Hrbáčka

Závěrem se budeme zabírat publikací *Čeština – řeč a jazyk* (2011) autorky Marie Čechové a kol. KF výpovědí zde rozpracoval autor Josef Hrbáček, a to pod kapitolou výpovědních funkcí. Tyto KF chápe jako záměry mluvčího, které jsou realizované v daných výpovědích. Vyděluje čtyři základní komunikační funkce: oznamovací, tázací, rozkazovací a přací. Ve své klasifikaci se zaměřuje především na formu vyjádření jednotlivých KF, tedy na vyjádření přímé, opisné a situační. Vyjádření opisné by bylo možné shodně definovat jako explicitní performativní formule dle M. Grepla. Tato publikace jej definuje jako vyjádření, kterým mluvčí nejen pojmenovává, ale i něco zároveň vykonává. Vyjádření situační je zde vymezeno jako vyjádření nepřímé.

Věty oznamovací spojuje J. Hrbáček stejně jako M. Grepl s otázkami řečnickými a zvolacemi, nicméně do nich zařazuje dále ještě funkce souhlasu, nesouhlasu, slibu, protestu apod., které M. Grepl vyděluje samostatně.

KF tázací třídí autor také totožně, zmiňuje se tedy o otázkách zjišťovacích, doplňovacích, deliberativních, nedeliberativních, pravých a nepravých a v souvislosti s nimi s otázkami citovými (podivovými) a řečnickými.

Pod KF rozkazovací zahrnuje také tytéž funkce, tedy rozkaz, zákaz, povel, vybídnutí, výzvu, výhružku, varování, výstrahu, návrh, radu, dovození a prosbu.

Výpovědní forma a vymezení KF přacích je rovněž totožná s pojetím M. Grepla, autor se nicméně již nezmiňuje o přáních splnitelných a nesplnitelných. (Čechová a kol., 2011, s. 232-236)

Klasifikace KF výpovědí je v této publikaci ve srovnání s publikací *Skladby spisovné češtiny* (1986) méně obsáhlá. Autor se zabývá pouze funkcemi základními, v rozvrstvení funkce rozkazovací a tázací se však s pojetím M. Grepla shoduje, ačkoliv jejich jednotlivé podkapitoly hlouběji nerozvádí.

2.6 Závěrečné shrnutí

Na základě komparace výše zmiňovaných monografií je možné vymezit čtyři základní koncepce. Jednu z těchto koncepcí sledujeme v publikacích M. Grepla.

M. Grepl, jak již bylo výše zdůrazněno, vycházel z odborných prací autora J. Searlea, jehož obsáhlou klasifikaci KF po některých úpravách přijal za svou. Jeho koncepce tedy spočívá v širším a obsáhlejší třídění „výrazných“ KF výpovědí, které dle jeho slov nelze redukovat pouze na tradiční čtyři typy, tedy funkci oznámení, otázky, rozkazu a přání, ale je třeba je rozlišit dále a charakterizovat jejich možné indikátory, tedy ustálené způsoby vyjádření. (Grepl aj., 1986, s. 40) Z tohoto důvodu se také obrací na zpracování školská, která pracují pouze s těmito základními funkcemi a dodává, že jejich nedostatečné rozlišení může vést k mylné interpretaci dané KF, jelikož ne vždy je výpovědní funkce vyjádřena přímo. (Grepl aj., 2008, s. 587) Pro správnou interpretaci KF zdůrazňuje důležitost komunikační situace, proto ve své klasifikaci jednotlivých funkcí vychází převážně z kontextu určité situace, neboť vztah mezi obsahem výpovědi a aktuální KF výpovědi se může lišit. Tato klasifikace KF je tedy zaměřena převážně na možný nesoulad mezi výpovědní formou a obsahem výpovědi.

Co se týče jednotlivých odlišností v pracích M. Grepla a P. Karlíka, podstatný rozdíl přinesla publikace *Skladba češtiny* z roku 1998. Samotní autoři uvádějí, že ačkoliv na starší publikaci *Skladbu spisovné češtiny* (1986) v této práci navazují, jejich přístupy se odlišují.

Pro naši diplomovou práci je klíčová především změna vybraného materiálu, tedy volba živějších a běžnějších syntaktických jevů, které nejsou jednoznačně spisovné – odtud pramení změna názvu celé práce a vypuštění adjektiva „spisovné“. Autoři se tedy snažili o co nejpřirozenější přiblížení lidské komunikace a jednotlivé příklady, zvláště pak v kapitole o KF, vybírali i z ostatních vrstev a forem národního jazyka. Což tedy dopomohlo ke snadnějšímu porozumění dané problematice. Další výraznou změnou byla především samotná klasifikace jednotlivých KF výpovědí. M. Grepl si stanovil odlišná kritéria svého třídění, a to záměr výpovědi a vztah slov ke světu. Již tedy nerozlišoval KF oznámení, otázky, výzvy, přání a jejich další přiřazené funkce, ale na základě těchto hledisek vydělil výpovědi s funkcí asertivní, direktivní-výzovou, interogativní, komisivní, permissivní a koncesivní, varování, expresivní a satisfaktivní, deklarativní a výpovědi bez obsahu. Některé druhy KF tedy přidal, nebo je přeměroval k druhům jiným. Například KF výzvy byla rozdělena na výpověď s funkcí varování a na výpověď s funkcí direktivní a KF nabídky a slibu sjednotil pod výpovědi s funkcí komisivní. KF přání již přiřadil ke kapitole postojů mluvčího a nově vydělil například výpovědi bez obsahu, do kterých zahrnul pozdrav apod. Zpracování kapitoly o KF v této monografii z roku 1998 tedy doznalo jistých změn, ať už v samotném uspořádání, výkladu, dokládáním materiálu či v klasifikaci KF. Konkrétní vymezení (definování) KF však ponechali autoři stejné.

Další práci, na které se podílel M. Grepl, byla akademická *Mluvnice češtiny 3* (1987). Kapitulu o KF výpovědí zde sice zpracoval M. Grepl, zpracování se však od *Skladby spisovné češtiny* (1986) také lišilo. Zásadním rozdílem mezi těmito publikacemi je počet KF, z původních osmi je autor redukoval na šest. Nerozlišil již KF slibu, závazku a souhlasu a KF nabídky. Dle našeho názoru je však rozdílnost dána povahou této práce, neboť se jedná o rozsáhlou mluvnici, která se nezaměřuje pouze na jednu jazykovou rovinu, jako se zaměřuje monografie M. Grepla.

Koncepce těchto publikací jsou si tedy ve své podstatě blízké, klasifikace se liší počtem a vydělením, autor však vždy vychází ze stejného stanoviska – zdůrazňuje především komunikační situaci, která nám dopomáhá k přesnější interpretaci dané výpovědi.

Druhou koncepcí představuje pojetí V. Šmilauera v jeho *Novočeské skladbě* z roku 1947. Ten ve své typologii vychází zejména z hlediska psychologického. Zaměřuje se na duševní stránku mluvčího v dané komunikační situaci a na základě této duševní stránky uplatňuje jednotlivé KF. Vzhledem k těmto psychickým jevům rozlišuje věty intelektuální,

intelektuálně-citové, intelektuálně-volní, volní a volně-citové, ke kterým KF přiřazuje. Na rozdíl od pojetí M. Grepla však vyděluje pouze KF základní, tedy vypovídací, tázací, rozkazovací, práci a dále samostatně i věty zvolací, které M. Grepl chápe pouze jako způsob intonačního ztvárnění, nikoliv jako samostatnou funkci. Možnému nesouladu mezi obsahem a formou výpovědi se V. Šmilauer také příliš nevěnuje a celkově je zde dáována přednost spíše jiným tématům. To však může být způsobeno tím, že v období vydání této monografie se problematikou komunikačních funkcí výpovědí autoři příliš nezaobírali a toto jednodušší pojetí bylo dostačující.

Odlisný náhled na KF výpovědi nám přináší monografie F. Kopečného – *Základy české skladby* (1958). Tato koncepce se řídí především povahou sdělení jednotlivých vět. Na základě tohoto kritéria rozlišuje autor dva základní druhy vět, věty s vlastním sdělením, tedy věty vypovídací, a věty výzvodé obsahující sdělení výzvodé. Zatímco M. Grepl vyděluje funkci rozkazu, otázky a přání samostatně, typologie F. Kopečného pokládá tyto věty za příbuzné, a proto je řadí do společné kategorie vět výzvodých. Věty tázací přiřazuje k větám výzvodým, neboť v nich spatřuje výzvu k potvrzení vyřčené otázky. Věty práci považuje za obsahově shodné s rozkazovacími, u kterých však již nevnímá přítomnost výzvy, neboť se přímo neobrací na případného vykonavatele daného přání. Dále si autor všímá indirektního vyjadřování těchto vět, upozorňuje tak na důležitost vztahu mezi formou a obsahem dané věty/výpovědi, což je dle naší výchozí publikace M. Grepla také zásadní. Tato koncepce je tedy ve srovnání s ostatními publikacemi odlišná, autor se sice zaobírá pouze základními druhy vět, nicméně je klasifikuje zcela rozdílným způsobem. Samotná podstata vymezených vět je však v zásadě srovnatelná s ostatními koncepcemi.

Zbývající koncepce se nachází v publikaci *Čeština – řeč a jazyk* (2011) kolektivu autorů, jejíž kapitolu o KF výpovědi rozpracoval Josef Hrbáček. V tomto pojetí se již mluví o výpovědních funkcích, nikoliv o větách dle postojů mluvčího apod. KF jsou zde vnímány jakožto záměry mluvčího, které se realizují ve výpovědích. Východiskem této další klasifikace je především forma vyjádření komunikačních funkcí, proto jsou jednotlivé druhy rozčleněny na ty, které jsou vyjádřeny přímo, opisně a situačně (nepřímo). Stejně jako v ostatních komparovaných publikacích, i zde se autor zaměřil pouze na čtyři základní funkce, tedy na funkci oznamovací, tázací, rozkazovací a práci. Klasifikace komunikační funkce tázací a rozkazovací je shodná s pojetím M. Grepla, rozpracování této koncepce je však méně detailní.

Na závěr jsme nezávisle na těchto koncepcích popsali mluvnicki autorů B. Havránka a A. Jedličky – *Českou mluvnici* (1988). Byla vydělena pro svůj charakter, neboť je to mluvnice obsahující všechny jazykové roviny, a právě proto ji nelze mezi ostatní publikace zařadit. *Akademickou mluvnici a Příruční mluvnici češtiny* jsme do těchto koncepcí zařadili z toho důvodu, že jejich kapitolu o KF zpracoval autor M. Grepl.

Tato mluvnice vymezuje pouze základní druhy komunikačních funkcí, v tomto případě vět dle postoje mluvčího: věty oznamovací, tázací, žádací a zvolací. Autoři klasifikují věty na základě intonace a záměru mluvčího. Přestože věty zvolací chápou také jakožto věty bez vlastní formy odlišující se pouze intonací, zařazují je do klasifikace. Na rozdíl od M. Grepla vydělují u otázek zjišťovacích i otázky vylučovací a KF výzvy nazývají souhrnně jako věty žádací, kam zařazují i funkci přání. Toto pojetí je tedy mnohem užší nežli pojetí *Skladby spisovné češtiny* (1986), nicméně jak jsme již zmiňovali, je to způsobeno charakterem této práce.

Teorie KF výpovědi se tedy v pohledech některých autorů jednoznačně liší, zejména v klasifikaci jednotlivých funkcí. Někteří autoři je vymezují na druhy základní, jiní je rozšiřují o třídy nové. I co se týče pohledů jednoho autora v průběhu let, nelze říci, že by v nahlížení na tuto problematiku nedošlo k určitému posunu, což lze pozorovat při srovnávání publikací autorů M. Grepla a P. Karlíka z roku 1986, 1987 a 1998, popř. 2008. M. Grepl na rozdíl od ostatních autorů vymezuje široké množství KF, které v některých případech staví proti sobě jakožto funkce protikladné (př. KF souhlasu x KF nesouhlasu apod.) Je ovšem zajímavé, že proti KF výtky a výčitky již nestaví KF pochvaly, sice se o ní zmiňuje, nicméně ji do své klasifikace již nezahrnuje. Proti tomuto třídění se však ohradila autorka Milada Hirschová (2006), která tvrdí, že přílišné rozvrstvení těchto funkcí není vhodné, a poukazuje především na nejasnost vybraných kritérií, na jejichž základě M. Grepl jednotlivé funkce rozřazuje. (Hirschová, 2006, s. 120-121) Otázkou tedy zůstává, zda je vzhledem ke školským učebnicím vhodnější KF členit na více podtypů, nebo si didaktické hledisko žádá spíše omezenější, avšak pro žáky přehledné a pochopitelné dělení.

Za zmínku dále stojí pojmosloví, na které také upozornila autorka Milada Hirschová, a to ve svém článku v časopisu *Slovo a slovesnost* s názvem *Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi* (2004). V tomto článku pojednává o tom, zda lze tyto uvedené pojmy mezi sebou zaměňovat, zda jsou synonymní, nebo zda jsou naprosto odlišné. Dospěla k závěru, že je nelze považovat za synonymní. Řečový akt klasifikovala

jakožto termín širší, který v sobě již zahrnuje všechny možné složky vytvářející řečové jednání. Zatímco komunikační funkci výpovědi chápe již jako konkrétní úkon, který v dané komunikační situaci pronesená výpověď plní, proto je nutné znát konkrétní typ a rovinu dané KF. Ve vybraných komparovaných vzorcích se však užívalo pouze termínů KF výpovědi, ve starších vzorcích se pak KF vymezovaly jako druhy postoje mluvčího apod., neboť dříve KF spadaly pod hlavičku postojové modality, ze které se až v průběhu let vývoje jazykovědy vydělily. (in: Slovo a slovesnost, r. 65, s. 163-173, 2004)

Na závěr lze říci, že klasifikace KF výpovědí je v oblasti české lingvistiky nejednotná, a to zejména z pohledu detailnosti. Základní typy KF jsou však definovány v mnoha případech shodně, případně podobně. Autoři se v konkrétních charakteristikách víceméně shodují, značné odlišnosti nalézáme spíše ve stanovených kritériích, na základě kterých jsou jednotlivé druhy KF rozvrstveny.

3 Praktická část

3.1 Cíl a metody zkoumání

Cílem empirické části práce je nahlédnout do problematiky KF výpovědí především z didaktického hlediska. Obsahovou analýzou vybraných učebnic se pokusíme o přehledné shrnutí předešlé i současné situace ve výuce komunikačních funkcí na základních a středních školách. Základními kritérii zkoumání jsou zejména způsoby klasifikace KF a jejich rozsah, popřípadě detailnost popisu jednotlivých KF. Dále posuzujeme na kolik jsou v jednotlivých učebnicích rozlišovány termíny věta a výpověď a zda v třídění KF dochází z časového hlediska k nějakému případnému posunu.

Před samotným provedením analýzy si stanovíme tři výzkumné otázky, jejichž pravdivost či nepravdivost na konci kapitoly ověříme. Na závěr provedeme společnou komparaci mezi učebnicemi pro základní a střední školy. V této části práce je rovněž vycházeno z teoretických poznatků publikací M. Grepla a P. Karlíka, především ze *Skladby spisovné češtiny* (1986).

Kvantitativní analýza proběhne na základě vlastního výzkumu zaměřeného na učebnice 2. stupně základních škol a škol středních, které se tematikou KF výpovědí v některé ze svých kapitol zabývají. Je vybráno celkem 20 vzorků učebnic, z nichž 10 patří k učebnicím pro 2. stupeň základních škol a dalších 10 k učebnicím škol středních.

Výběr materiálu byl determinován dvěma kritérii, zaměřili jsme se pouze na učebnice českého jazyka určené pro vzdělávání druhého a třetího stupně, ve kterých by se měla problematika KF objevit, dále pak na učebnice z určitého časového období. Zkoumány jsou učebnice z let devadesátých minulého století, dále učebnice z počátků 21. století a na závěr učebnice, jejichž struktura již zohledňuje školskou reformu (2005), tedy učebnice nové, aktuální. Je však nutné dodat, že ačkoliv se školství a samotná výuka v průběhu let mění, některé ze škol stále užívají zastaralých učebnic, a tak nové školské reformy nezohledňují. Naším záměrem je tedy postihnout způsoby výuky KF výpovědí ve vzdělávání druhého a třetího stupně komplexně, s přihlédnutím k možným vývojovým změnám.

Jak již bylo výše zmíněno, stanovili jsme si tři výzkumné otázky týkající se analyzovaného materiálu, které předpokládají, že:

1. *v učebnicích se v kapitole o KF pracuje především s termínem věta, ačkoliv je v některých částech užíváno i pojmu výpověď,*
2. *autoři učebnic omezují svou klasifikaci pouze na čtyři základní druhy KF výpovědi,*
3. *učebnice pro střední školy vykazují širší rozsah a detailnější popis KF než učebnice pro druhý stupeň základních škol.*

Tato tvrzení budeme po samotné analýze vybraného materiálu vyvracet či potvrzovat.

3.2 Analýza vybraných vzorků ZŠ

V této části práce analyzujeme 10 vybraných vzorků učebnic pro druhý stupeň základních škol, které jsou a byly dostupné na českém trhu, a to z hlediska způsobu klasifikace komunikačních funkcí výpovědi, jejich rozsahu a detailnosti popisu. Zároveň přihlížíme k vymezení dichotomie věta a výpověď a ve shrnující kapitole k případným vývojovým proměnám této problematiky.

Pro naši analýzu jsou vybrány učebnice z nakladatelství Fraus, Fortuna, Prospektrum, Jinan, SPN, Alter, Prodos, Tobiáš, Nová škola a Taktik. Dané učebnice jsou určeny především pro sedmý ročník základních škol, popřípadě ročník devátý, neboť právě jejich obsah učiva zahrnuje výuku o KF.

Z časového hlediska jsme vzorky rozdělili na učebnice vydané v 90. letech 20. století (vzorky A), dále na učebnice z počátků 21. století (vzorky B), patřící před období školské reformy (2000–2004) a v závěru jsou zkoumány učebnice nové, školskou reformu zohledňující, tedy z roku 2005–2017 (vzorky C).

3.2.1 Vzorky A

PROSPEKTRUM

Prvním a nejstarším zkoumaným vzorkem je druhý díl učebnice *Český jazyk 7* (1994) z nakladatelství Prospektrum, na jejímž sestavení se podílely N. Kvítková, I. Helclová a M. Marková. Učebnice je určena pro žáky sedmého ročníku nebo pro nižší ročníky osmiletých gymnázií a obsah učiva je soustředěn pouze na oblast lexikologie a skladby, popřípadě na oblast slohu. Obsahuje nejen náležitý výklad, ale také dostatečné množství mluvních, písemných a problémových cvičení, jejichž správnost je možné ověřit v klíči.

KF výpovědi jsou probírány v kapitole s názvem „dorozumívací funkce věty“, autorky v tomto případě větu a výpověď nevydělují, v celé učebnici je užíváno pouze pojmu věta.

Kapitola začíná textem o Staroměstském orloji, na který navazuje množství mluvních cvičení, učivo je tedy probíráno vzhledem k textu. Výklad a samotná klasifikace druhů vět zde ovšem zastoupena není. Dle vybraných úkolů však soudíme, že kapitola je opakovací, navazující na ročníky prvního stupně základní školy, proto jsou druhy vět uvedeny pouze v rejstříku. Vyděleny jsou tedy věty základní, a to oznamovací, tázací, žádací a práci. Věty tázací jsou rozlišeny na otázky zjišťovací a doplňovací. Otázky zjišťovací jsou vymezeny jakožto věty se stoupavou intonací, na které je odpovídáno formou ano/ne; otázky doplňovací jako věty, na jejichž obsah odpovídáme úplnou odpovědí, stoupavě-klesavou melodií však determinovány nejsou.

Dále již následují pouze písemná či mluvní cvičení, jež jsou koncipována tak, aby byla procvičena značná část problémových oblastí tohoto učiva. Zaměřena jsou zejména na praktická využití funkcí vět v běžné komunikaci, což může žáky značně motivovat. Kapitola například obsahuje různá tvořivá cvičení s vybranými větami, jejichž význam mají žáci zinscenovat v konkrétní situaci. Tento typ cvičení umožňuje zkvalitnit žákovu schopnost komunikace, ale také může výrazně podpořit chápání jednotlivých, mnohdy až nepatrných rozdílů mezi výpovědními/větnými funkcemi. Další příklady poukazují na různé podtypy některých funkcí a zároveň na jejich případná nepřímá vyjádření. Autorky se například ptají, co vše je možné říci nebo naznačit formou otázky: uvedená věta „*To musíš dělat takový hluk?*” se na první pohled může žákům jevit jako otázka, avšak dle kontextu mohou dojít k závěru, že se jedná spíše o skrytou výčitku, tedy o indirektně vyjádřenou funkci výčitky v tázací formě. (Kvítková aj., 1994, s. 54) Vzhledem k vybraným úkolům je tedy zřejmé, že autoři učebnice poukazují na možnost nepřímých vyjádření KF a vedou žáky k samostatnému a kritickému uvažování nad touto problematikou. Na kapitolu větných funkcí dále navazuje výuka slohu, ve které je probírán útvar žádosti, což dle našeho názoru velmi dobře koresponduje s učivem o KF, a tak si žáci učivo nejen zopakují, ale i prakticky prohloubí a budou jej tak moci uplatnit v reálném světě.

Tato učebnice je tedy více prakticky zaměřená a klasifikaci vět se příliš nevěnuje, zmiňuje se o základních druzích a konkrétněji vyděluje pouze věty tázací. Nutné je však říci, že ačkoliv samotný výklad chybí, nahrazují jej velmi vhodně vybraná cvičení a texty, které žákům rozhodně pomohou učivo o KF do hloubky pochopit. Nepřímo se tak dostanou k jednotlivým podtypům základních funkcí, ať už se jedná o funkci výčitky, nabídky, odmítnutí nebo námitky, protože skrze problémové a prakticky zaměřené úkoly si

žáci na další podtypy KF přijdou přirozeně sami. Učebnice však není dle našeho názoru vhodná pro samostatnou a domácí výuku bez odborného vedení učitele.

Rozsah klasifikace je tedy řekněme neúplný, učebnice vymezuje pouze druhy základní, a to mimo uvedenou kapitolu. Absenci výkladu však nahrazuje velké množství procvičujících příkladů, pomocí kterých si sám žák dojde k podstatě potřebných jevů. Co se týče dichotomie věta a výpověď, jak již bylo zmíněno, s pojmem výpověď se v učebnici nepracuje.

FORTUNA

Dalším zkoumaným vzorkem skupiny A je učebnice *Český jazyk 7* (1995) kolektivu autorů M. Čechové, V. Styblíka, P. Hausera, A. Jedličky a B. Sedláčka. Učebnice byla vydána nakladatelstvím Fortuna a je určena pro sedmé ročníky základních škol. Obsah učiva je orientován na tvarosloví, skladbu, význam slov, slovní zásobu a její tvoření a na výuku slohu.

Autoři knihy od sebe termíny věta a výpověď neoddělují a pracují pouze s pojmem věta, což dokazuje i kapitola o KF, která je zpracována pod titulem „věty podle postoje mluvčího“. Teoretický výklad je popsán vzhledem k textu, je zde proto vhodně využito jedné z didaktických zásad, a to názornosti, která žákům umožní popisované jevy lépe pochopit. Klasifikace vět je v této učebnici tradiční, jsou tedy vyděleny základní typy vět, a to věty oznamovací, rozkazovací, přací, tázací a také věty zvolací. Věty zvolací autoři vymezují jakožto věty vyjadřující pouze citové zaujetí, jejich odlišení by proto mělo být pouze intonační, přesto jsou tyto věty do klasifikace zařazeny.

Věty oznamovací definují autoři jako věty, které něco tvrdí, oznamují a píše se za nimi vždy tečka. M. Grepl (1986) však uvádí, že i věty oznamovací mohou být vyjádřeny nepřímou, a proto nemusí obsahovat znaménko tečky. Mohou být zakončeny například otazníkem, pokud se jedná o oznámení ve formě interogativní: „*Viš, že jsem úplně zapomněl na dnešní schůzi?*“ (Grepl aj., 1986, s. 52) Stejně tak mohou obsahovat znaménko vykřičníku, pokud větu s funkcí oznámení proneseme s emočním zabarvením, tedy ve formě zvolací.

Věty rozkazovací jsou vymezeny rozsáhleji než věty oznamovací, neboť se u nich autoři vyjadřují k jejich možným dalším odstínům, tedy například k funkci vybídnutí, rozkazu, zákazu a výtky. Odlišnost mezi nimi vysvětlují pomocí důrazu, popřípadě intonace a použité interpunkce (tečky a vykřičníku).

Věty práci jsou zde popsány jako pronesená přání, jejichž struktura je tvořena pomocí tvarů podmiňovacího způsobu a uvozovacími částicemi. Dokonce je v učebnici zdůrazněn případ uvozovací částice *at'* ve větě s funkcí výzvovou: „*At' se na návštěvě pěkně chováte!*” (Čechová aj., 1995, s. 52), což dle našeho názoru zamezí případné záměně mezi těmito výpovědními funkcemi.

Větám tázacím je v této učebnici věnován největší prostor. Jsou zde vyděleny na otázky zjišťovací a doplňovací, které autoři vysvětlují na základě jejich náležitých forem odpovědí a způsobu jejich intonačního pronesení. Uvádí však, že za těmito větami píšeme vždy otazník, což nemusí být vždy pravdivé, neboť může nastat situace, kdy je tato funkce vyjádřena nepřímou, např. formou oznamovací: „*Zajímalo by mě, jestli je dnes schůze výboru.*” apod. (Grepl aj., 1986, s. 60)

Co se týče jednotlivých úkolů přiřazených ke kapitole, vztahují se zejména k větám tázacím, tedy k rozlišování otázek doplňovacích a zjišťovacích. Některá cvičení jsou dokonce vytvořena tak, aby upozornila na možné nepřímé vyjadřování některých funkcí vět nebo na jednotlivé podtypy vět základních, ačkoliv nejsou tyto informace v úvodním výkladu zmíněny.

Rozsah teoretického výkladu komunikačních funkcí je v této učebnici dostačující, učivo je vysvětlováno na necelých pěti stranách prostého textu, což je mnohem více než u předchozích vzorků či u jiných dílčích kapitol této učebnice. Autoři knihy sice počítají pouze se základními druhy vět podle postoje mluvčího, v následných cvičeních se však o jejich dílčích typech alespoň zmiňují. Kapitola tedy pracuje nejen s texty, ale i s množstvím vhodných příkladů a cvičení, která žákům usnadňují pochopení dané látky. Některé úkoly jsou dokonce tvořivé a kreativní, a propojují tak mluvnicki například s výukou komunikační a slohovou.

V této kapitole je užíváno pouze termínu věta, v celé učebnici se pojem výpověď nevyskytuje, autoři knihy tedy s touto dichotomií nepracují.

JINAN

Třetí vzorek těchto starších učebnic patří pod nakladatelství Jinan. Učebnice byla vytvořena roku 1998 kolektivem autorů pod vedením O. Uličného pro žáky sedmých tříd základních škol. Její součástí je dále pracovní sešit a také příručka pro učitele. Obsah učiva je zde směřován převážně na oblast komunikace, důraz je tak kladen především na posílení řečových dovedností žáků, což je vzhledem ke KF výpovědí velmi přínosné. Celá učebnice

je navíc koncipována tak, aby bylo aktivizováno žákovo kritické myšlení a aby předané poznatky uměl využít nejen v praxi, ale rovněž je uměl z vybraných textů a úkolů samostatně vyvodit.

Učivo o KF je zařazeno pod kapitolou s názvem „Naše záměry v komunikaci“. Autoři užívají označení „druhy vět“, následně však používají termín promluva a mluví o komunikačních funkcích, s termínem výpověď ale nepracují. Zajímavé je, že pracují s pojmem promluva, který je jednotkou komunikační, a patří tedy do roviny parole, a zároveň užívají pojmu věta, nikoliv pojmu výpověď.

V této kapitole je zdůrazňován především záměr mluvčího v komunikaci (tedy to, co je cílem mluvčího v dané situaci) a dále pak intonace věty (tedy odlišení druhů vět na základě zvukové stránky). V učebnici je vyděleno několik druhů komunikačních funkcí, a to funkce oznámení, dotazu, žádosti, zákazu a příkazu, přání, překvapení, podivu a obavy. Dále se autoři zmiňují o výzvě, poděkování, pozdravu, námitce, prosbě o prominutí, varování, výčitce, odmítnutí a přesvědčování – tyto funkce však dále nepopisují, využívají je pouze v mluvním cvičení.

Funkce oznámení je zde popsána jako věta oznamovací s klesavou intonací, s tečkou na konci a s tvarem slovesa v indikativu či kondicionálu. Jak již bylo výše několikrát zmiňováno, chybí zde poučka o tom, že se můžeme setkat i s oznamovací funkcí ve formě tázací či zvolací věty, viz M. Grepl (1986).

Funkci dotazu autoři definují jako větu tázací, která může mít formu zjišťovací, nebo doplňovací. Dále je uvedeno, že se píše vždy s otazníkem, což dle M. Grepla (1986) není vždy pravidlem, jelikož je možné použít i znaménko tečky, pokud se jedná o nepřímé vyjádření nebo o tzv. zkušební otázku. Vhodně však uvádějí poučku o intonaci, která může být stoupavá, ale i stoupavě-klesavá.

Do klasifikace dále zařazují funkci žádosti, kterou přirovnávají k rozkazu, od něj ji však odlišují odstínem zdvořilosti. Zmiňují se zde například i o prosbě.

Zákaz a příkaz definují jako funkce, které jsou vyjadřovány větami rozkazovacími, ale i jinými způsoby. Jakými způsoby, to však dále nerozvádějí. Příklady uvádějí pouze dva: „*Ne abys zase něco ztratil.*“; „*Určitě se domluv s Jirkou, ten je rozumný.*“ (Uličný aj., 1998, s. 128) Tyto příklady však nepovažujeme za vhodné, neboť zde chybí příklad se znaménkem vykřičníku a dále větu „*Ne abys něco ztratil.*“ chápeme spíše jako varování či výhružku. Stejně tak věta „*Určitě se domluv s Jirkou, ten je rozumný.*“ by mohla být spíše

považována za funkci rady (doporučení). O funkci varování se v úvodu autoři také zmiňují, do své základní klasifikace ji však nezahrnují, což může žáky bez případného vysvětlení učitele zmást.

Dále vymezují funkci přání (věty přací), kam zařazují například pozdravy: „*Dobrý den přeju*“; úsloví: „*Aby nás Pán Bůh při zdravém rozumu zachovati ráčil*“ a vlastní přání „*Hlavně ať se ti nic nestane*“ (Uličný aj., 1998, s. 128) Ačkoliv píší, že tyto věty jsou obvykle citově zabarvené a důrazně pronesené, k doloženým příkladům nepřipisují znaménko vykřičníku, v některých případech neužívají znaménka žádného, což by mohlo být pro žáky také značně matoucí.

Na závěr se zmiňují o funkcích překvapení, podivu a obavy, které připodobňují k větám zvolacím. Vymezují je tedy jako citově zabarvené věty odlišující se intonačním pronesením. Toto vymezení by však mohlo činit žákům potíže, a to právě omezením zvolacích vět pouze na jeden druh funkce. Poté jsou zde uvedeny příklady, jeden z nich však u těchto funkcí nepovažujeme za vhodný: „*Co tam asi budeš provádět!*“ neboť může být chápán spíše jako funkce odmítnutí, námitky, nebo jako nepravá otázka podivová. (Uličný aj., 1998, s. 129) V úvodu této kapitoly jsou totiž uvedeny některé další KF, například funkce výzvy, námitky, prosby, varování, výčitky, odmítnutí apod., do následující klasifikace však zařazeny nejsou, ačkoliv by například funkce výzvy, prosby a varování mohla být dle našeho názoru přiřazena k funkci žádosti, zákazu a příkazu. Stejně tak funkce výčitky, námitky a odmítnutí by mohla být zařazena do celkového třídění, aby si žáci lépe uvědomili, které funkce mají formy podobné a které jsou například k sobě protikladné.

Co se týče vybraných cvičení, již v úvodu mají žáci za úkol vytvořit různé věty na základě vypsání funkcí. V závěru kapitoly si mohou procvičit tvorbu vět s funkcemi oznámení, otázky a tvorbu vět ve formě zvolání, čímž si učivo upevní.

Tuto klasifikaci můžeme považovat za značně rozsáhlou, detailnost popisu jednotlivých funkcí je však spíše základní. Jak již bylo výše řečeno, některé z funkcí jsou v této kapitole pouze vypsány a jejich vymezení v učebnici chybí, dokonce nejsou pod jednotlivé výrazné druhy připsány, což by mohlo způsobit případné nesrovnalosti. Nedostatky však nalézáme i ve výběru některých příkladů, které jsou předkládané jako ilustrace jednotlivých funkcí. Vybrané výpovědi nejsou jednoznačné a spíše kolísají mezi

několika jinými funkcemi. Vhodnější by bylo uvést je v kontextu celých promluv, nebo vybrat jiný, výstižnější případ.

Drobné nesrovnalosti jsme zaznamenali i ve zvolené terminologii. Pokud se jedná o dichotomii věta a výpověď, autoři učebnice užívají pouze termínu věta. Vedle věty ovšem užívají i pojmu promluva, což je z hlediska významu a příslušnosti k jazykovým rovinám nepřesné.

PRODOS

Následující učebnice *Český jazyk 7* (1998) vydaná nakladatelstvím Prodos byla vytvořena autorkou M. Hirschovou, která se komunikačními funkcemi výpovědi ve svých publikacích zabývá, proto bude velmi zajímavé nahlédnout do její koncepce školní učebnice. Tato učebnice je určena pro žáky sedmých tříd a zaměřuje se na oblast slohu, lexikologie, morfologie a syntaxe. Poskytuje výklad nejen pro hodiny expoziční, ale také pro hodiny opakovací, ke kterým jsou v závěru vytvořena komplexní cvičení ze všech probraných kapitol. Důležité je však říci, že klade důraz především na komunikační výchovu v praxi a zohledňuje modernější pojetí komunikativních funkcí výpovědi či postojů mluvčího.

Kapitola o KF se nachází na straně 36 pod názvem „Věty podle postoje mluvčího“, což svědčí o tom, že autorka v učebnici pojem výpověď nepoužívá. Téma začíná velmi vhodným cvičením, které poukazuje na využití učiva v praxi – převod vybraných vět do nepřímé řeči: *Otec po příchodu domů: „V pátek mám volno, tak můžeme jet na chatu hned po obědě.“* (Hirschová, 1998, s. 36) Žáci si tak mají možnost uvědomit, proč je důležité pochopit kontext pronesené věty, neboť může být mnohdy chápán různě. Cvičení je příměje zamyslet se nad tím, kterých sloves je vhodné užít v uvozovacích větách, aby vyjadřovala vhodnou výpovědní funkci odpovídající vybrané situaci. Například výše uvedená věta může v určitých kontextech vyjadřovat funkci oznámení, návrhu, nabídky, ale i slibu apod., a tak se skrze toto cvičení dostáváme i k nepřímému vyjádření KF.

Autorka rozlišuje základní druhy vět, avšak přiřazuje k nim další jejich podtypy, čímž svůj výklad oproti jiným učebnicím prohlubuje. Mluví o funkcích vět v dorozumívání a řadí mezi ně oznámení (úřední oznámení, slib, návrh, poděkování, omluva), otázku (otázky doplňovací a zjišťovací), výzvu (žádost, prosba, nařízení, příkaz, rozkaz, zákaz) a přání (splnitelná a nesplnitelná). Nad rámec těchto funkcí vyděluje větu zvolací, kterou determinuje citovým pohnutím, tedy intonací, nezařazuje ji tak do své klasifikace.

K větám oznamovacím vhodně přiřazuje nejen interpunkční znaménko tečky, ale také vykřičníku, výjimku s otazníkem v případě jejich nepřímého vyjádření však neuvádí.

Věty tázací definuje autorka jakožto věty s tázacími slovy či stoupavou melodií. Větný přízvuk vyzdvihuje rovněž u rozlišení otázek zjišťovacích či doplňovacích, nevysvětluje je tedy pouze na základě formy jejich následné odpovědi. Co se týče interpunkčních znamének u příkladů, uvádí pouze otazník. Dle M. Grepla je však možné setkat se i s formami s tečkou, pokud se jedná o indirektní vyjádření a o tzv. otázky zkušební. Zároveň zde chybí forma s otazníkem a vykřičníkem dohromady.

U vět výzvodných upozorňuje na jejich jemnou rozdílnost, rozlišuje je především dle zdvořilosti, energičnosti či přísnosti, zařazuje sem tedy žádost, prosbu, nařízení, příkaz, rozkaz a zákaz. Dále uvádí, že je možné se setkat s výzvodnými větami ve formě otázky (vybídnutí) a vysvětluje, že jsou to věty nezjišťující pouze informaci, ale také věty vyzývající k nějaké činnosti, tím rovněž poukazuje na jejich možné indirektní vyjádření. Vybrány jsou vhodné příklady obsahující tečku i vykřičník.

Věty přací autorka vyděluje na přání splnitelná a nesplnitelná, přibližuje se tak koncepci M. Grepla. Zároveň je definuje jakožto věty s typickými částicemi *ať*, *necht'*, *kěž* apod., což by však mohlo činit potíže při rozlišování s větami výzvodnými, jejichž formy mohou také obsahovat částici *ať*: „*Ať je tu do hodiny uklizeno!*“ takovýto příklad však u vět výzvodných chybí.

Cvičení jsou převážně kreativní a tvořivá, mají za úkol žáky motivovat (soutěživá hra ano/ne – cvičení na otázky zjišťovací; kladení otázek ve dvojicích atd.)

Tato učebnice poskytuje velký prostor tématům týkajícím se komunikace a její praxe, což dokazuje i rozsah kapitoly o komunikačních funkcích výpovědí. Co se týče samotné detailnosti klasifikace, autorka se sice zabývá základními druhy vět, nicméně se snaží přibližovat i jejich další podtypy, čímž své třídění značně rozšiřuje. Jsou vybrány velmi vhodné příklady, jejichž počet je dostačující na to, aby žák pochopil rozdílnosti a případné nesrovnalosti, pozitivně rovněž hodnotíme kreativní a motivující praktická cvičení. Termíny věta a výpověď ve své učebnici autorka nerozlišuje.

3.2.2 Vzorky B

ALTER

Prvním zkoumaným vzorkem ze skupiny B je učebnice *Českého jazyka 9* (2001) z nakladatelství Alter, kterou zpracoval kolektiv autorů pod odborným vedením M. Čechové. Učebnice je tedy určena pro devátý ročník základních škol či víceletá gymnázia a jedná se o první díl. Žákům poskytuje přehled veškerého učiva, které bylo v těchto učebnicových řadách doposud probráno, zaměřuje se tedy na všechny jazykové roviny od fonologie až po syntax, nad rámec se rovněž zabývá vývojevou stránkou jazyka a pravopisem. Autoři v úvodu poznamenávají, že jejich cílem je naučit žáky samostatnému vyvozování závěrů a podnítit je ke zpětné vazbě. Učebnice tedy staví spíše na praktických úkolech, skrze něž si žáci učivo osvojí mnohem efektivněji než pomocí teoretického vštěpování.

V úvodu první kapitoly o skladbě jsou žáci seznámeni s pojmem výpověď, která je velmi detailně vysvětlena. Výpověď je zde chápána jako základní jednotka jazykového projevu a je dělena na větnou, souvětňnou a nevětňnou formu. S dichotomií věta x výpověď tedy autoři počítají a pojem výpověď ve své učebnici používají.

O komunikačních funkcích výpovědí mluví autoři v kapitole o „výpovědních funkcích vět a větných ekvivalentů“. Kapitola začíná krátkým textem, který obsahuje jednotlivé výpovědní funkce, žáci si tak již v úvodu mohou zopakovat, co se v nižších ročnících naučili. Následuje výklad o pojmu výpověď, autoři žákům přibližují, co je to věcný obsah a opakují, že výpověď má své dílčí gramatické formy. Uvádějí však, že každá výpověď má svůj věcný obsah, což je diskutabilní tvrzení, neboť například výpovědi typu „*Au.; Pst.*“ jsou bez propozičního obsahu. Dále však vhodně dodávají, že každá výpověď bez výjimky má svou komunikační funkci. Do své klasifikace zařazují funkce základní, tedy funkci oznámení, otázky, příkazu a přání, k nim posléze přiřazují jejich náležité podtypy. Na rozdíl od některých předchozích učebnic se již u tohoto výkladu zmiňují o možné zvolací formě všech uvedených funkcí a dodávají, že pokud jsou výpovědi vysloveny s citovým zabarvením, nazýváme je výpověďmi zvolacími. Zvolání tedy mezi KF nezařazují a vydělují jej pouze na základě intonace.

Učivo je zde zaměřeno převážně na základní formy vyjádření všech zmiňovaných funkcí, tedy na prostředky, kterými se nejčastěji vyjadřují (interpunkční znaménka, slovesné způsoby, typické výrazy). U interpunkčních znamének autoři připouštějí, že

v některých případech je možné užít více možností a neomezují se tak pouze na základní dělení, jako některé učebnice předešlé.

Výpovědní funkci tázací vydělují autoři tradičně ještě na otázky doplňovací a zjišťovací, které vysvětlují na základě jejich adekvátních odpovědí a patřičné intonace, popřípadě typických tázacích slov (zájmena, příslovce) a uvozovacích částic. Dokonce upozorňují i na možnost eliptické odpovědi na otázku doplňovací. V následujících cvičeních po žácích žádají, aby stoupavou, popřípadě stoupavě-klesavou melodií těchto otázek zaznamenávali graficky. Co se týče interpunkčního znaménka, uvádějí pouze otazník, ten však může být zaměněn i tečkou v podobě nepřímého vyjádření otázky zjišťovací, viz M. Grepl (1986).

K výpovědím s funkcí rozkazu přiřazují dále ještě funkci zákazu, výzvy, povelu, pokynu, rady, nabídky, doporučení, návodu, prosby, výstrahy, varování a obavy. Na rozdíl od M. Grepla (1986) k této funkci tedy přidávají i funkci nabídky a obavy. Funkce dále nevymezují, ale zařazují je do jednotlivých cvičení, ve kterých si žáci jejich charakteristické znaky taktéž osvojí. Ve výkladu této funkce se dále zabývají kategorií vidu, a proto i odlišnostmi mezi zákazem a příkazem, jejichž forma se liší právě užitím vidu dokonavého či nedokonavého. Přibližují se tak koncepci M. Grepla (1986), který u těchto žadacích funkcí mluví o adhibitivním a prohibitivním aspektu. Tedy pro rozkaz (adhibitiv) je užíváno zpravidla slovesa vidu dokonavého, u zákazu (prohibitiv) je užíváno vidu nedokonavého se zápornou formou slovesa. Výjimky pro opačné užití vidu však již neuvádějí. Vhodně jsou zde vybrány příklady, neboť jsou užity nejen se znaménkem vykřičníku, ale také tečky. Kladně rovněž hodnotíme následující úkol, ve kterém si mají žáci uvědomit rozdílnosti mezi výpovědní funkcí rozkazu a přání. V tomto cvičení se totiž vyskytuje případ s částicí *ať*, který by mohl dětem činit případné potíže: *Ať máte úspěch! x Už ať jsi venku!* (Hrdličková aj., 2001, s. 67)

Výpovědi s funkcí přací jsou zde děleny na přání splnitelná a nesplnitelná a vymezena jsou podle forem jejich vyjádření, tedy většinou podle užitých výrazů na počátku výpovědi a užitého slovesného způsobu.

Zajímavé na této učebnici ovšem je, že v kapitole o „výpovědních funkcích“ stále v určitých případech mluví o druzích vět podle postojů mluvčího, či samostatně o větách a jejich druzích, což by mohlo v konečném důsledku žáky plést. Jsme si však vědomi toho, že v předešlých ročnících mohlo být užíváno pouze pojmu věta, proto se v tomto případě

pracuje zároveň s oběma termíny a žáci jsou pouze seznamováni s další možnou terminologií.

Rozsah této kapitoly je velmi obsáhlý, stejně tak detailnost popisu jednotlivých výpovědních funkcí, které jsou vymezovány jak z hlediska stránky zvukové, tak z hlediska jejich výpovědních forem. Kapitola o KF je zpracována na šesti stranách čistého textu. Další druhy výpovědních funkcí, které jsou k těm základním přiřazovány, jsou bez teoretického výkladu. Jejich charakteristické rysy však žáci pochopí v následujících cvičeních, jež jsou zpracována tak, aby upozornila nejen na různé odstíny funkcí základních, ale také na jejich možná nepřímá vyjádření. Podle našeho názoru je tato učebnice z hlediska rozsahu a detailnosti jednou z nejpropracovanějších. Kladně ovšem hodnotíme i uvedené příklady a jednotlivá praktická cvičení.

TOBIÁŠ

Druhý vzorek, který bude popisován, je učebnice českého jazyka z roku 2001 vydaná nakladatelstvím Tobiáš. Zpracoval ji kolektiv autorů V. Bičíkové, Z. Topila a F. Šafránka a obsah jejího učiva odpovídá látce sedmého ročníku základních škol. Tato učebnice nabízí přehledné a graficky nezatížené učební texty, které jsou uspořádány do postupně navazujících kroků. Obsahují nejen teoretická poučení, ale také jim odpovídající cvičení praktická a opakuující. Poznatky si mohou žáci dále ověřit v pracovních sešitech, které tato řada nabízí. Obsah učiva je zaměřen převážně na tvarosloví, lexikologii, skladbu a sloh, v menší míře také na pravopisná cvičení.

V této učebnici se pracuje pouze s termínem věta, proto se v ní setkáváme s kapitolou o větách podle postoje mluvčího. Větu a výpověď od sebe autoři knihy neodlišují, a pokud mluví o větách bez VF, označují je za věty neslovesné. Druhy vět rozlišují také pouze základní, tedy oznamovací, rozkazovací, přací a tázací. Věty tázací vydělují ještě na otázky zjišťovací a doplňovací, které od sebe odlišují skrze adresátovu odpověď na ně. Zároveň se zmiňují o větách zvolacích, které však do klasifikace nezařazují a označují je za věty odlišující se pouze citovým zabarvením, tedy intonací. Pomocí tabulky pak vysvětlují, že formou zvolání je možné vyslovit všechny ze čtyř uvedených typů vět.

Věty oznamovací autoři klasifikují jako věty, za kterými píšeme vždy tečku – tuto informaci o interpunkci jsme již označili za nevhodnou, neboť za větami oznamovacími lze ve formě zvolací psát i vykřičník, což je v knize sice uvedeno, ale mimo tento výklad. Setkat se můžeme navíc i se znaménkem otazníku, pokud je věta s funkcí oznámení

vyjádřena nepřímou. Věty rozkazovací přiřazují autoři k tečce či vykřičníku, totožně věty práci. Stejně jako u vět oznamovacích, i u vět tázacích uvádějí pouze jeden příklad, a to s otazníkem, ačkoliv může mít i formu s otazníkem a vykřičníkem souběžně, nebo také s tečkou v případě nepřímého vyjádření otázky, viz M. Grepl (1986). Co se týče uvedených příkladů, uvádějí jich omezené množství, což však může být způsobeno navazováním učebnice na předešlé ročníky prvního stupně, kde byli žáci s učivem postupně seznamováni. Příklady u vět rozkazovacích jsou dle našeho názoru vhodně uvedené: „*Jděte prosím domů.*“; „*Okamžitě domů!*“ neboť odkazují na různé funkce výzvy, tedy na funkci prosby (s výrazem *prosím*) a funkci rozkazu. (Bičíková aj., 2001, s. 54) Vhodné by však bylo zařadit i věty s částicí *at'*, které by zamezily případné chybné interpretaci: *At' je tu do hodiny uklizeno!* x *At' zítra neprší!*

Cvičení jsou zde tvořivá a doplňovací. První cvičení je kreativní a je zaměřeno na volné tvoření vět všech uvedených druhů ve výkladu. Dále mají žáci za úkol doplnit náležitá znaménka za vybrané věty. Toto cvičení žáky vybízí k zamyšlení se nad případy, kdy je možné uvedené věty chápat různě – například věta ze cvičení „*Nikdo se tam neukázal*“ může být zakončena tečkou, vykřičníkem, ale i otazníkem, a proto může vyjadřovat funkci oznámení, otázky, ale dokonce i výtky, výčitky apod. (Bičíková aj., 2001, s. 55) Tímto se žáci dostávají právě k možné neshodě mezi tzv. výpovědní formou a její aktuální funkcí založenou na komunikačním kontextu. Poslední cvičení se týká rozlišení otázek doplňovacích a zjišťovacích, které jsou z didaktického hlediska častým problémem.

Výklad této kapitoly je velmi krátký a zabývá se pouze základními informacemi, z hlediska detailnosti je text tedy podprůměrný. Nicméně se jedná o učebnici, která dle popisu navazuje na předchozí učivo nižších ročníků, proto předpokládáme, že v některé z učebnic pro 1. stupeň ZŠ se KF zabývali podrobněji. Učebnice je koncipována tak, že na první straně textu je vždy teoretický popis učiva, na straně druhé pak cvičení, kapitola o větách dle postoje mluvčího je tedy rozebrána na dvou stranách textu. Cvičení byla však dle našeho názoru vybrána velmi vhodně, především pak cvičení druhé, ve kterém se autoři zaměřili na možnou nepřímou vyjádření KF. Co se týče samotného výkladu, v rámci učiva pro základní školy byl však zřejmě dostačující, pokud předpokládáme, že na školách středních se učivo prohloubí. S dichotomií věta a výpověď učebnice nepracuje a užívá pouze pojmu věta.

FRAUS

Posledním vzorkem ze skupiny B je učebnice *Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia* (2004) z nakladatelství Fraus. Na jejím sestavení se podílely autorky Z. Krausová a R. Teršová, kniha je tedy určena pro sedmý ročník základních škol, popřípadě pro víceletá gymnázia, a navazuje na učebnici pro ročník šestý. Oblast učiva je zde zaměřena na téměř všechny roviny jazyka, zabývá se nejen lexikologií, tvaroslovím a skladbou, ale nad rámec také pravopisem a slohovou výukou, zvukovou stránku jazyka vynechává. Autorky cílí na posílení mezipředmětových vztahů a stimulaci žákovské aktivity. Učebnice poskytuje vizuální úpravu učiva, která napomáhá snadnější orientaci v textu, dále nabízí on-line podporu s doplňkovými texty, cvičeními apod., stejně tak i pracovní sešit s audiokazetou, popřípadě metodologickou příručku pro učitele.

V úvodu kapitoly o skladbě se mluví „o druzích vět podle postoje mluvčího“, což dokazuje, že autorky s rozlišením věta x výpověď v této kapitole nepočítají. Avšak v následující kapitole o větách dvojjmenných a jednočlenných se již o termínu výpověď zmiňují, dokonce staví větu a výpověď proti sobě. Výpověď definují jakožto základní jednotku jazykového projevu, jejíž základní formou je věta. Věta je zde chápána jako mluvnická jednotka obsahující určitý slovesný tvar. Proto je více než překvapující, že pokud s pojmem výpověď pracují, a dokonce jej vymezují jako jednotku jazykového projevu, nepracují s ním v kapitole o komunikačních funkcích, tedy dle učebnice o druzích vět podle postoje mluvčího. Stejně tak, pokud zde větu chápou jakožto jednotku mluvnickou, jazykovou. Výpověď dále rozdělují na větné ekvivalenty, tedy na výrazy bez VF, nicméně o výpovědích souvětných a větných se dále nezmiňují. V celé učebnici se dále pracuje pouze s pojmem věta.

Učivo o druzích vět je rozebráno na dvou stranách textu formou výkladu a jednotlivých cvičení (tvoření vět pomocí obrázku, práce s textem, tvoření vět pomocí uvedených sloves, rozlišování vět rozkazovacích a pracích atd.). V učebnici jsou rozlišeny základní druhy vět.

Věty oznamovací jsou vysvětleny jako věty vyjadřující prosté sdělení, oznámení nebo informaci, které tvoříme pomocí indikativu či kondicionálu. Dále je zde uvedeno, že za větami oznamovacími píšeme vždy tečku, což by však mohlo vést k mylné interpretaci, neboť i věta s funkcí oznámení může obsahovat znaménko vykřičníku, a to v tom případě, pokud je pronesena s jistým citovým zaujetím a má tedy stoupavě-klesavou kadenci,

např.: „*Přišel ti dopis!*” Zároveň se můžeme setkat i s případy s otazníkem, kdy je KF oznámení vyjádřena nepřímou, formou interogativní. (Grepl aj., 1986, s. 52) Proto je dle našeho názoru vhodnější popsat takovou informaci mnohem širěji, neboť hrozí, že žák bude při určování vět přemýšlet nikoliv nad samotnou funkcí věty, ale zaměří se pouze na konečné znaménko (tedy neuvědomí si rozdílnost mezi aktuálním záměrem výpovědi a její formou).

Věty tázací jsou rozděleny na otázky zjišťovací, doplňovací a vylučovací, v komentáři je pak uvedena poznámka o otázkách řečnických. S otázkami vylučovacími pracují taktéž autoři B. Havránek a A. Jedlička, viz kapitola o jednotlivých teoriích. I zde autorky připomínají, že za větou tázací píšeme vždy otazník, což může být považováno také za nepřesný výklad. Dle M. Grepla se totiž můžeme setkat i s indirektně realizovanou otázkou, a to ve formě s imperativním tvarem slovesa: „*Řekni mi (pověz mi), zdali bude profesor Novák zkoušet také v pondělí.*”; případně forma otázky zkušební: „*Povězte mi (nám), zdali K. Čapek psal také pohádky.*” atd. (Grepl aj., 1986, s. 61)

Věty žadací jsou vyděleny na věty rozkazovací a přací. Věta rozkazovací je popsána jako rozkaz či výzva a vymezena je nejen znaménkem vykřičníku, ale i znaménkem tečky. Problém však může nastat při interpretaci vět přacích, které jsou ve výkladu definovány jako věty vyjadřující přání s vykřičníkem na konci a s typickými částicemi na začátku – *at', kéž*. Žáci si tento typ vět mohou snadno splést s větami rozkazovacími: „*At' mi sekretářka ihned přinese poštu!*” jež M. Grepl klasifikuje jako zprostředkované výzvy. (Grepl aj., 1986, s. 68) Proto je zcela žádoucí uvádět vícero příkladů a již při výkladu upozornit na možné nepřímé vyjádření jednotlivých vět, postavit například proti sobě věty: *Vrať se!* (příkaz) a *Šťastně se vrať!* (přání), aby si žáci uvědomili rozdíl mezi rozkazem a přáním. K tomuto však může dopomoci cvičení na straně 67, které po žácích rozlišení vět rozkazovacích a přacích požaduje. S jinými nástrahami indirektního vyjádření autoři učebnice však nepracují.

Co se týče rozsahu a detailnosti klasifikace, autoři pracují se základními komunikačními funkcemi, z nichž například věty tázací vydělují podrobněji. Vhodně vyčleňují věty zvolací nad rámec základní klasifikace a popisují je pouze jako citové vyjádření mluvčího. Tato poznámka je však uvedena mimo základní klasifikaci a vyskytuje se v krátkém komentáři v pravém dolním rohu další stránky, čehož si žák nemusí všimnout, popřípadě by tuto informaci mohl považovat za méně důležitou. Potíže by žákům mohl způsobit i výklad o interpunkci u jednotlivých vět, neboť je vždy uvedeno pouze jedno

adekvátní znaménko, a nepočítá se tedy s jinými možnostmi. To může vést k chybnému zakotvení informace, kdy žák na základě mechanické analogie, tedy pouze na základě znaménka, mylně určí typ věty. Proto je dle našeho názoru přínosné, aby se již v samotném výkladu mluvilo o funkcích vět vyjádřených nepřímou, popřípadě aby se tento rozpor formy a obsahu mnohem více procvičoval v následujících cvičeních či pracovních sešitech.

Kapitola o druhích vět podle postoje mluvčího je rozebrána na třech stranách textu. S přihlédnutím k jinému učivu této učebnice však musíme říci, že tematice KF se autorky věnují v menším rozsahu. Jak již bylo výše zmíněno, s pojmem výpověď autorky v této kapitole nepracují a termínu věta zde užívají jako komunikační jednotky. Přesto se však na další straně dozvídáme, že existuje i pojem výpověď, který je základní jednotkou jazykového projevu a jeho základní formou je věta. Pokud tedy s pojmem výpověď přeci jen pracujeme a označujeme ji za jednotku roviny parole, je dle našeho názoru vhodné mluvit již o komunikačních funkcích výpovědí, nikoliv o druhích vět dle postoje mluvčího. Jsme si ale vědomi toho, že tato učebnice je určena pro sedmý ročník základních škol a že žákům činí potíže rozlišovat již počet vět v textu, o to více obtížnější by pro ně bylo pracovat s výpověďmi. Užívat však obou termínů a jednoho pouze omezeně může způsobit značná nedorozumění.

3.2.3 Vzorky C

SPN

Prvním zkoumaným vzorkem ze skupiny C je učebnice *Český jazyk 9* (2010) ze Státního pedagogického nakladatelství. Učebnice je určena pro deváté ročníky základních škol a byla vypracována kolektivem autorů pod vedením Evy Hošnové. Dle popisu by měla být zpracována v souladu s požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, a měla by tedy zohledňovat školskou reformu, a tudíž i moderní pojetí samotného vyučování. Cílem autorů této knihy je nejen seznámit žáky se základy české mluvnice a prohloubit jejich pravopisné znalosti, ale také posílit jejich jazykový cit. Tedy upevnit jejich schopnost adekvátně užívat jazykových prostředků vzhledem ke konkrétní komunikační situaci. Učebnice přináší velké množství praktických úkolů, z nichž některé vedou žáky k samostatnému uvažování nad jednotlivými jazykovými jevy, součástí této sady je však také pracovní sešit, jehož cílem je získané učebnicové poznatky ověřovat. Autoři věnují pozornost všem oblastem učiva českého jazyka, zaobírají se tedy

nejen stránkou vývojevou, zvukovkou, ale také slovtvorbou, tvaroslovím a skladbou a zároveň také slohem a komunikací. (Hošnová aj., 2010, s. 6)

Učivem o KF se autoři zabývají v kapitole s názvem „*Funkce vět a větných ekvivalentů*“. Název tak naznačuje, že autoři této učebnice od sebe pojmy věta a výpověď neodlišují, i přesto se ale v kapitole o výpovědi zmiňují. Samotné termíny nejsou v učebnici přímo vysvětleny, uvedeno je zde pouze to, že výpověď může mít formu větnou, souvětňnou a nevětnou. V cele učebnici je dále pracováno pouze s pojmem věta.

Vyděleny jsou základní komunikační funkce výpovědi, dále se zde mluví o větách s funkcemi zvláštními, které však autoři do svého třídění nezařazují, nepřirazují je dokonce ani k samotným funkcím základním. Do své základní klasifikace tedy řadí věty s funkcí oznámení, příkazu, otázky a přání; funkci otázky tradičně dělí na otázku zjišťovací a doplňovací. Dále se zmiňují o výpovědi zvolací, tedy o výpovědi, která je pronesena se vzrušenou intonací. Do základní klasifikace tedy začleněna není. Pro odlišení jednotlivých funkcí jsou zdůrazněny jejich charakteristické prostředky, jimiž jsou obvykle vyjádřeny, zároveň si autoři všímají užité melodie, tedy intonace. K jednotlivým funkcím bohužel neuvádí konkrétní příklady, jejich absenci však nahrazují následující praktická cvičení.

KF oznámení popisují jako výpověď se slovesným způsobem oznamovacím či podmiňovacím, s klesavou melodií a s koncovým znaménkem tečky. Jelikož je přímo pod tabulkou této klasifikace uvedena poučka o možné zvolací formě s vykřičníkem, nemělo by žákům činit potíže si tento výklad vhodně spojit. Je ovšem důležité poučit je o tom, že výpověď s funkcí oznámení, avšak ve zvolací formě, svůj funkční potenciál oznámení neztrácí, ale je pouze pronesena s jistým emočním zabarvením. Funkci oznámení je dále možné vyjádřit i nepřímou, a v tom případě i se znaménkem otazníku, např.: „*Víš, že jsem úplně zapomněl na dnešní schůzi?*“ (Grepl aj., 1986, s. 52) Proto by pouhé uvedení tečky mohlo být považováno za neúplné.

Shodným způsobem autoři vymezují funkci rozkazu, kterou determinují na základě slovesného způsobu rozkazovacího, stoupavě-klesavé melodie a užitím znaménka tečky a vykřičníku. Jak již bylo výše poznamenáno, příklady u teoretického výkladu chybí, nicméně v následujícím cvičení je vhodně užito případů rozkazovací funkce s částicí *at'*, dále i se slovesem ve tvaru oznamovacího způsobu: *At' tu domácí práci přineseš nejpozději ve čtvrtek! x At' se brzy uzdravíš!* (Hošnová aj., 2010, s. 96) Přítomnost této částice v dané výpovědi by totiž mohla žákům připomínat funkci přání, která je těmito uvozovacími

částicemi charakteristická. Proto jsou dle našeho názoru v tomto cvičení vhodně použity případy jak funkce rozkazovací, tak funkce práci.

U KF přání je uvedeno koncové znaménko tečky i vykřičníku, dále je funkce vymezována rovněž na základě slovesného způsobu a melodie, v tomto případě i na základě speciálních uvozovacích výrazů, tedy částic.

Komunikační funkce otázky je tradičně rozdělena na otázku doplňovací a zjišťovací, jejich rozdílnost je vymezena pouze intonací a případnými speciálními výrazy. Náležitými odpověďmi na tyto otázky se autoři při jejich odlišování nezabývají.

V teoretickém výkladu se autoři dále zabývají komunikačními funkcemi „zvláštními“, které však pouze vypisují a nepřirazují je k jednotlivým funkcím základním. Žáci si proto nemohou uvědomit, že některé z funkcí se ještě jemně rozlišují a mají své různé odstíny. Tyto zvláštní funkce jsou však vyděleny na základě svých ustálených forem vyjádření, tedy na základě slovesného způsobu, intonace a některých typických výrazů, čímž se mohou analogicky k některým z funkcí základních přiřadit. Ve výkladu je detailně rozebrána pouze funkce námitky, ostatní funkce si mají žáci procvičit v následujícím cvičení. Vyděleny jsou tedy funkce námitky, údivu, výstrahy, prosby, vybidnutí, varování, návrhu, doporučení, dovolení, nabídky, výčitky, výhrůžky a obavy.

Klasifikace KF v této učebnici je tradiční, tedy základní. Z hlediska detailnosti se autoři zabývají především vyjadřovacími prostředky těchto čtyř funkcí, popřípadě funkcí námitky, kterou zařazují pod funkce zvláštní. Kapitola o KF je probírána na dvou stranách textu, což je nejnižší počet stran ve srovnání s jiným učivem v této učebnici. Rozsah výkladu je tedy průměrný. Vybraná cvičení však považujeme za vhodná, a to převážně z toho důvodu, že upozorňují na některé z problémů, které mohou při určování KF nastat.

NOVÁ ŠKOLA

Další učebnicí ze zkoumaných vzorků skupiny C je *Český jazyk 7* (2014), kterou vytvořil kolektiv autorek pod vedením J. Kvačkové ve spolupráci s nakladatelstvím Nová škola. Tato učebnice je doporučena pro sedmý ročník základních škol nebo pro odpovídající ročník víceletého gymnázia a je vytvořena v souladu s RVP pro základní vzdělávání. Kniha obsahuje nejen řadu praktických cvičení, přehled učiva a jeho základních pravidel, ale také různé ověřovací a zábavné testy určené i pro nadané žáky či pro práci ve skupině. Rozdělena je na kapitoly věnované tvarosloví, pravopisu, významu slova, nauce o slovní zásobě, skladbě a slohu.

KF výpovědi jsou v této učebnici popsány v kapitole o druzích vět a větných ekvivalentech podle funkce. S termínem výpověď autoři nepracují, v celé učebnici je užíváno pouze pojmu věta. Jednotlivé funkce jsou děleny na základní čtyři druhy, na funkci oznamovací, rozkazovací, práci a tázací. Vedle tohoto základního třídění je vydělena věta zvolací, která je zde chápána jako citově pronesená forma všech druhů ostatních. Všechny tyto funkce jsou vymezovány na základě jejich charakteristických vyjadřovacích forem (interpunkční znaménko, slovesný způsob). I zde se však objevují nesrovnalosti týkající se užívání znamének za některými druhy vět. Věty oznamovací jsou determinovány pouze na základě tečky, stejně tak věty tázací jsou uváděny pouze s otazníkem. Jak bylo však výše několikrát zmíněno, mohou nastat situace, kdy je užito znaménka jiného, viz M. Grepl (1986).

U vět rozkazovacích mluví autoři nejen o rozkazu a zákazu, ale také o vybídnutí, příklady uvádí se znaménkem tečky i vykřičníku. Chybí zde příklad s případnou uvozovací částicí *at'*, jehož předložením by si žáci mohli uvědomit rozdíl mezi větou rozkazovací a prací. Takovýto případ se neobjevuje ani v následujících procvičujících úkolech.

Věty tázací jsou zde vyděleny na otázky doplňovací a zjišťovací, jejichž vzájemná rozdílnost je vysvětlena na základě intonace a formy jejich odpovědi.

Zajímavě utvořená jsou následující cvičení, která vybízejí ke skupinové práci. Tato cvičení nejen žáky motivují a podpoří jejich kreativní myšlení, ale zároveň také poučí. Úkoly se týkají procvičování otázek zjišťovacích a doplňovacích formou hry „*Hádej kdo jsem*“, posléze jde o inscenaci krátkých rozhovorů vzhledem k uvedeným situacím. Tím je posílena žákova schopnost pohotového vyjadřování, tedy kultivace jeho mluveného projevu. Souvislý a vzhledem k situaci adekvátní projev bývá pro studenty obvykle tím nejobtížnějším úkolem, proto tato cvičení hodnotíme pozitivně. Na druhé stránce kapitoly se nachází test, který ověřuje poznatky z nynější a předešlé kapitoly.

Co se týče rozsahu a detailnosti klasifikace v této učebnici, je opět pouze základní. Výjimkou jsou věty rozkazovací, kde se autoři zmiňují o funkci vybídnutí, dále pak věty tázací, kde jsou vyděleny otázky zjišťovací a doplňovací. Kapitola o KF je rozebrána pouze na jedné straně textu včetně výkladu a praktických cvičení, na druhé straně je již pouze ověřovací test, který je ovšem složený nejen z otázek týkajících se komunikačních funkcí.

V učebnici je užíváno pouze termínu věta.

TAKTIK

Posledním zkoumaným vzorkem skupiny C a celého okruhu určeného pro základní školy je učebnice *Hravá čeština 7* (2017) z nakladatelství Taktik. Byla vytvořena kolektivem autorů pod vedením M. Křivancové s cílem podpořit moderní vzdělávání, je tedy zhotovena v souladu s RVP pro základní vzdělávání. Učebnice obsahuje procvičovanou látku z předchozích ročníků, dále rovněž výklad a praktická cvičení z nauky o významu slov, z tvoření slov, tvarosloví, skladby, pravopisu a komunikace a slohu. Součástí knihy je pracovní sešit, ale také příloha pro žáky s SPU (specifickými poruchami učení), která zahrnuje speciálně upravené úlohy a metodické pokyny pro učitele, kapitola o KF v ní zařazena není.

Autoři této učebnice s rozlišením pojmů věta a výpověď počítají, avšak v kapitole o KF užívají pouze termín věta. Výpověď definují jako základní jednotku jazykové komunikace, která má formu větnou, nebo nevětnou, formu souvětnou již autoři nevydělují. Věta je zde chápána jako forma výpovědi se slovesem v určitém tvaru. Pokud ovšem chápou větu jakožto jednotku se slovesem v určitém tvaru, je následně defektní užívat v kapitole o druzích vět příkladů typu: „*Spát!*” jelikož takovéto struktury postrádají VF. Vhodnější by tedy bylo pracovat s pojmem výpověď, jejíž struktura VF obsahovat nemusí. Když tedy s dichotomií věta x výpověď počítají, měli by těchto pojmů náležitě užívat, především pak termínu výpověď v kapitole o komunikačních funkcích. Převážně z toho důvodu, že výpověď je základní jednotkou komunikace, a to s jakoukoliv strukturou.

Učivo o KF je tedy probíráno v kapitole o druzích vět podle komunikační funkce. Kapitola začíná praktickým cvičením (textem), ve kterém mají žáci intuitivně vyhledávat jednotlivé funkce. Poznat mají například situaci, kdy *maminka něco přikazuje, kdy si něco přeje* apod. Tento druh cvičení považujeme za velmi vhodný, neboť žáky nenásilně vtahuje do následující tematiky o KF. Žáci si tak praktickým a přirozeným způsobem vstřípí základní charakteristiky některých funkcí.

V následujícím výkladu je uvedeno, že druhů KF existuje velké množství, které však lze shrnout do čtyř základních typů. Autoři tedy některé ostatní funkce vypisují pouze pro zajímavost (proba, omluva, slib, pochvala), důkladněji se věnují funkcím základním. Rozlišují tedy věty oznamovací, tázací, rozkazovací a přací, které vymezují na základě jejich charakteristické výpovědní formy; opírají se především o slovesný způsob a interpunkci. Pod tímto základním tříděním je vhodně uvedena poučka o větách zvolacích,

tyto věty autoři vysvětlují pouze jako jiné způsoby intonace všech vět ostatních. Do své klasifikace je tedy nezařazují a za samostatný typ vět je nepovažují. Co se týče interpunkce, v příkladech dokládají i formu s vykřičníkem a otazníkem dohromady, což v mnoha předešlých učebnicích chybělo.

U vět oznamovacích uvádějí, že bývají zakončovány tečkou, čímž připouštějí, že ne vždy se na konci této věty tečka objeví, příklady však uvádějí pouze se znaménkem tečky.

Věty tázací autoři vydělují na otázky zjišťovací a doplňovací, které vymezují formou jejich odpovědí na ně. K těmto otázkám však přidávají i otázky nepravé, tedy řečnické. Vysvětlují je jako otázky pokládané tak, aniž by na ně mluvčí očekával odpovědi. Dodávají však, že jsou to otázky nepravé, a proto i přes užití znaménko otazníku postrádají funkci otázky. Tímto žáky seznamují s nepřímým vyjádřením funkce oznámení, popřípadě námitky, ale také s nepřímým vyjadřováním funkcí obecně.

K větám rozkazovacím přiřazují funkci zákazu a příkazu a od ostatních vět je odlišují jejich charakteristickými prostředky, tedy interpunkcí a slovesným tvarem v imperativu. Zároveň však uvádějí, že tyto věty lze vyjádřit i pomocí slovesného tvaru v infinitivu, čímž se dostáváme k oné terminologické nepřesnosti související s pojmy věta a výpověď.

Věty práci determinují prostřednictvím uvozovacích částic, náležitých slovesných způsobů a interpunkčních znamének. Bohužel zde, ani v následujících cvičeních, není vysvětlen rozdíl mezi případy typu: *At' se vám daří!* x *At' už spíte!*

Rozsah klasifikace této učebnice je nízký. Míra zastoupení jednotlivých funkcí je omezena na základní druhy, autoři se tedy soustředí pouze na funkce tradiční. Ačkoliv se o některých dalších druzích KF zmiňují, do klasifikace a výkladu je nezařazují. Nejvíce se věnují KF otázky. Zde se zaměřují nejen na otázky doplňovací a zjišťovací, ale také na otázky řečnické. Funkcí otázky se zabývají i v jednotlivých praktických cvičeních, v nichž žákům vysvětlují rozdíl mezi otázkou zjišťovací a doplňovací. Toto třídění komunikačních funkcí však nemůžeme považovat za příliš detailní.

Za nepřiliš zdařilé považujeme rozhodnutí autorů vydělovat pojmy věta a výpověď, aniž by bylo s pojmem výpověď v jiných kapitolách pracováno, zvláště pak v kapitole o KF.

3.3 Analýza vybraných vzorků SŠ

V této kapitole jsou analyzovány učebnice určené pro třetí stupeň vzdělávání. Vybráno je deset vzorků učebnic patřících pod nakladatelství Fraus, Fortuna, SPN, Trizonia, Fragment, Didaktis a Rubico. Ačkoliv jsou některé učebnice vydané totožným nakladatelstvím, vždy se jedná o práci jiného kolektivu autorů, o odlišný rok vydání nebo o jiný charakter učebnice.

Jednotlivé vzorky jsou opět tříděny dle období, ve kterém byly vytvořeny. Vymezeny jsou tedy vzorky A, jež spadají do 90. let 20. století, vzorky B spadající před období školské reformy (rok 2000–2004) a vzorky C, které jsou již novější a aktuálnější, tedy vydané v roce 2005–2018.

Kritéria této obsahové analýzy učebnic jsou totožná s kritérii v kapitole předchozí. Zabýváme se jednotlivými způsoby klasifikace komunikačních funkcí výpovědí, jejich rozsahem a detailností popisu. Zároveň si všímáme používané terminologie v rámci dichotomie věta a výpověď, a také případných vývojových změn v popisu KF.

3.3.1 Vzorky A

FORTUNA

Nejstarším vzorkem ze skupiny A je učebnice s názvem *Mluvnice češtiny pro střední školy* (1992). Jedná se o soubornou učebnici gramatiky, která byla vytvořena kolektivem autorů pod vedením Jiřího Novotného. Jelikož je tato učebnice koncipována spíše jako mluvnice, je v ní zahrnuto veškeré učivo. Obsahuje tedy kompletní poučení o jazyce od vývoje jazyka až po oblast slohu.

V kapitole o skladbě se autoři taktéž věnují problematice věty a výpovědi. Mluví o dvojitým způsobu tohoto rozlišování. Jednak je věta charakterizována jako jednotka jazykového systému, jednak jako jednotka jazykového projevu. Pokud je však popisována jako jednotka abstraktní, dodávají, že v takovémto případě je potřeba užívat pojmu výpověď. Ta je pak chápána jako konkrétní realizace věty, je tedy jednotkou komunikační. Autoři se však přiklánějí ke způsobu prvnímu. Větu a výpověď tedy od sebe neodlišují a užívají pouze termínu věta, neboť toto rozlišení nepovažují za potřebné, ani v kapitole o KF.

Komunikačními funkcemi se zabývají v kapitole o postojové modalitě. Mluví zde o komunikativních funkcích, jež jsou projevem komunikativního záměru mluvčího, který

chce něco sdělit, zjistit nebo něco uskutečnit. Vydělují však funkce/věty základní, jejich klasifikace tak obsahuje pouze věty oznamovací, tázací a žádací (přací, rozkazovací). Následně se vyjadřují ke gramatickým podobám těchto vět, tedy k prostředkům, pomocí nichž věty vytváříme. Tyto jednotlivé realizace nazývají souslovným názvem *výpovědní formy*.

Věty oznamovací jsou definovány jako věty, kterými sdělujeme informace. Determinovány jsou slovesným způsobem oznamovacím nebo podmiňovacím a intonací v zásadě klesavou.

Věty tázací autoři vymezují jakožto věty, pomocí nichž chceme odstranit nejistotu nebo mezeru v našem vědění. Děleny jsou na otázky zjišťovací a doplňovací, které jsou od sebe odlišeny intonací a adresátovou odpovědí na ně. Dále sem zařazují i otázky vylučovací, rozvažovací a řečnické. U řečnických otázek upozorňují na jejich obvyklou komunikativní funkci, tedy na funkci oznámení (srov. M. Grepl: funkce námitky, výtky, napomenutí). Žáci si tak mají možnost uvědomit, že je možné některé z funkcí vyjadřovat i nepřímou a že je tedy rozdíl mezi jejich výpovědní formou a aktuálním záměrem mluvčího.

Funkce rozkazu je v této učebnici popsána jako věta rozkazovací, jež má k něčemu někoho přimět. Autoři tento typ věty charakterizují pomocí slovesného způsobu rozkazovacího, ale také oznamovacího, který je typický pro třetí osobu. Dále jej charakterizují pomocí intonace a některých typických výrazů. Například zde vhodně uvádějí, že lze tuto větu vyjadřovat i pomocí částice *ať*, *necht'*, a tak zamezí případným chybným interpretacím u vět rozkazovacích a přacích.

Věty přací jsou zde popsány jako věty vyjadřující přání mluvčího, jehož splnění není nijak spjato s adresátovou vůlí a které často ani není adresátovi určeno. Od ostatních vět jsou věty přací odlišeny uvozovacími částicemi, slovesným způsobem a intonací. Vhodně jsou zde uvedené příklady poukazující na možnost vyjádřit přání i pomocí imperativu: „*Bud' zdrav!*” (Novotný, 1992, s. 70-72)

Tato učebnice, ačkoliv odpovídá spíše mluvnici, je stále dobře využitelná ve školním prostředí, neboť i přes absenci procvičujících úkolů obsahuje velké množství potřebných informací vztahujících se ke všem jazykovým rovinám. Tato konkrétní klasifikace je však víceméně základní, autoři vydělují pouze čtyři tradiční typy KF. Ve větší míře je pak popsána věta tázací, kde jsou uvedeny otázky řečnické, vylučovací a rozvažovací.

Detailnost popisu je ovšem dostačující, jelikož se autoři popisu jednotlivých funkcí věnují více než například autoři v učebnicích pro základní školy. Zaměřují se totiž na většinu problematických oblastí tohoto učiva, zmiňují se tak o nepřímých vyjádřeních, o typických prostředcích charakteristických pro jednotlivé věty, ale i o těch, které nejsou obvyklé. Také se snaží o detailnější definice jednotlivých vět. Je však nutné říci, že o ostatních funkcích se nezmiňují, a tak je tato klasifikace pouze základní.

Co se týče rozlišení věta a výpověď, autoři se k této tematice vyjadřují, užívají však pouze termínu věta. Zdůvodňují to tím, že rozlišovat větu a výpověď nemusí být v některých případech potřebné.

TRIZONIA

Druhým vzorkem ze skupiny A je učebnice *Český jazyk 4* (1994) od autorky Věry Martinkové. Součástí této učebnice je i učebnice literatury, čítanka, zásobník textů, metodická příručka, ale také návrh tematického plánu pro čtvrtý ročník středních škol, ve kterém je navržena výuka pro obě pololetí. Co se týče samotného učiva, učebnice se zaměřuje na oblast slohu, skladby a jazykové kultury.

Autorka se k rozlišování pojmů věta a výpověď staví neutrálně. Ve své učebnici se o výpovědi zmiňuje, definuje ji, ale připomíná, že se tyto pojmy od sebe oddělovat nemusí a může být užíváno pouze pojmu věta. Což vnímáme pozitivně, neboť žáky seznamuje s těmito možnými terminologickými eventualitami, aniž by bez poučení užívala obou termínů, jako tomu bylo v předchozích učebnicích. V kapitole o KF tedy pracuje pouze s pojmem věta a mluví „o větách podle postoje (záměru) mluvčího“.

Věty jsou zde vyděleny z hlediska postojové modalitty na čtyři základní typy, a to na věty oznamovací, tázací, žádací a zvolací. Věty zvolací jsou tedy zařazeny do klasifikace, ačkoliv jsou definovány pouze jako věty vyjadřující citový stav, jejichž formy může být užito v jakémkoliv jiné funkci věty. Je zde však vhodně uvedeno, že za těmito větami píšeme nejen vykřičník, ale také vykřičník s otazníkem dohromady.

Věty oznamovací autorka popisuje na základě interpunkce, užívaného slovesného způsobu oznamovacího a klesavé intonace. Uvádí, že se za touto větou píše vždy tečka, což je však dle M. Grepla nepravdivým tvrzením, neboť lze užít i znaménka otazníku, pokud se funkce oznámení vyjadřuje indirektně. Příklady jsou tedy uvedeny pouze s tečkou.

Věty tázací jsou zde rozlišeny nejdetailněji. Autorka sem zařazuje otázky zjišťovací, doplňovací, vylučovací, řečnické a rozvažovací. Otázky zjišťovací a doplňovací charakterizuje pomocí adresátovy odpovědi a intonace, kterou pod větu znázorňuje graficky. Otázky řečnické definuje jako otázky bez požadované odpovědi, dále již však neuvádí, že se vlastně o funkci otázky vůbec nejedná, ale že jde ve skutečnosti o otázku nepravou, vyjadřující nejčastěji funkci námitky, výtky nebo napomenutí. U tohoto případu by tak mohla upozornit na nepřímé vyjadřování komunikačních funkcí.

Pod souhrnné označení vět žádacích jsou zařazeny věty rozkazovací a práci.

Věty rozkazovací vyjadřují dle autorky nejen rozkaz, zákaz, vybídnutí a žádost, ale i přání. Vymezuje je pomocí klesavé i stoupavě-klesavé intonace, pomocí interpunkčního znaménka vykřičníku a tečky a dále dodává, že základním mluvnickým prostředkem pro vyjádření této funkce je způsob rozkazovací. Bohužel se však nezmiňuje o tzv. opisném imperativu s *at'*, jehož forma by se žákům mohla plést s formou věty práci.

Věty práci jsou zde vysvětleny jako věty vyjadřující touhu mluvčího, aby se něco uskutečnilo, a to bez závislosti na adresátovi. Mezi charakteristické znaky této funkce uvádí autorka uvozovací částice *at'*, *necht'*, *kěž* a slovesný způsob oznamovací a podmiňovací. Dodává, že za těmito větami vždy píšeme vykřičník, což je dle M. Grepla diskutabilní, protože i věty práci mohou být vyjádřeny nepřímo, tedy se znaménkem tečky: „*Byl bych rád, aby můj syn nekouřil.*” (M. Grepl, 1986, s. 82)

Co se týče samotného rozsahu a detailnosti klasifikace, ta je spíše základní. Autorka vyděluje tradiční druhy vět, v tomto případě nad rámec i větu zvolací, která by však do klasifikace zařazena být neměla. Detailněji se zabývá pouze větami tázacími a zčásti větami rozkazovacími, kde se zmiňuje o různých odstínech této funkce, tedy o vybídnutí, zákazu, příkazu apod. Konkrétní příklady jednotlivých vět však uvádí v omezeném množství. Procvičující úkoly na rozdíl od ostatních kapitol v této části chybí.

Větu a výpověď autorka v knize rozlišuje, nicméně se přiklání k tomu pojem výpověď nepoužívat, což také vysvětluje a zdůvodňuje. Žákům tak přibližuje situaci v oblasti české lingvistiky a neuzivá obou pojmů bez náležitého poučení.

SPN

Posledním vzorkem ze skupiny nejstarších učebnic je *Český jazyk pro střední školy* (1996), který byl zpracován kolektivem autorů pod vedením Zdeňka Hlavsy. Tato učebnice je určena pro střední školy, střední odborné školy všech druhů a gymnázia víceletá i čtyřletá. Obsahuje kompletní zpracování učiva potřebného pro vzdělávání třetího stupně, tedy výklady a cvičení jazyková i stylová. Je zde také zdůrazněn komunikační přístup při probírání skladby, což je vzhledem ke KF výpovědi značnou výhodou.

I v této učebnici se však užívá termínu výpověď, aniž by jej bylo využito v kapitole o KF. V úvodní kapitole o skladbě autoři vysvětlují, že výpověď je v textu chápána jako základní jednotka sdělení a že věta ve svém centru musí mít sloveso v určitém tvaru. Mluví o větách slovesných, dále pak o větách jmenných (neslovesných). Autoři tedy s termínem výpovědi v kapitole o KF nepracují, ačkoliv se o něm v úvodu zmiňují a označují jej za jednotku komunikační.

KF výpovědi jsou proto zpracovány v kapitole „o druhých vět podle záměru mluvčího“, dokonce zde označují větu za jednotku komunikace, což si však s prvotním tvrzením o výpovědi odporuje. Autoři vydělují pouze funkce (v tomto případě věty) základní, tedy věty oznamovací, tázací a žádací. Ve výkladu se nejvíce zaměřují na věty tázací, které rozlišují ještě na otázky doplňovací, zjišťovací, vylučovací, řečnické a rozvažovací. Věty žádací dělí na věty rozkazovací a práci. Tato kapitola neobsahuje žádná praktická cvičení.

Věty oznamovací nejsou ničím charakterizovány a jsou pouze definovány jakožto věty něco oznamující, tvrdící, sdělující, není zde uveden žádný ilustrační příklad. Otázky doplňovací jsou determinovány pouze na základě některých tázacích slov, otázky zjišťovací vysvětlují autoři jako otázky, na které se odpovídá formou ano/ne. U otázek řečnických se bohužel nepozastavují nad jejich nepravostí, uvádějí pouze, že vyjadřují opačné tvrzení než otázka sama.

Věty žádací rozlišují autoři na věty rozkazovací a práci. K větám rozkazovacím přiřazují dále přímý rozkaz, zákaz, instrukci a vybídnutí. Vymezuje je na základě slovesného způsobu rozkazovacího a oznamovacího. Dále zde uvádějí možnost užití tvaru slovesa v infinitivu: „*Nekouřit!*“ což je však tvar slovesa neurčitého, a proto se (i v návaznosti na jejich předešlá tvrzení) nejedná o větu. (Hlavsa, 1996, s. 118) Věty práci vysvětlují pouze na základě příkladů, které obsahují uvozovací částice *at'*, *kéž*

a interpunkční znaménko vykřičníku. V tomto případě je tento výklad nedostačující, neboť ani u vět rozkazovacích neuvádějí případy, kdy se v nich taktéž užívá uvozovací částice *at'*.

Dále se autoři zmiňují o větách zvolacích, které do své klasifikace nezařazují a definují je jako vyjádření citová, využitelná u všech vět ostatních. Vhodně uvádějí možnost užití znaménka vykřičníku, ale i vykřičníku a otazníku dohromady.

Jak již bylo zmíněno, v této kapitole chybí procvičující cvičení, zároveň je zde i omezené množství doložených příkladů. Rozsah této klasifikace je velmi malý, stejně tak detailnost popisu jednotlivých vět. Autoři blíže specifikují pouze věty tázací, nicméně některé z otázek vět tázacích nejsou podrobněji popsány, konkrétní příklady jsou dokládány pouze v počtu jednoho, maximálně dvou případů. U některých vět dokonce samotné příklady chybí, viz věta oznamovací. Kapitole o KF se v této učebnici autoři věnují spíše okrajově, na jedné straně textu. Větší důraz kladou spíše na oblast mluvnickou a stylistickou. Co se týče rozlišování pojmů věta a výpověď, pracují pouze s termínem věta, ačkoliv se o výpovědi v kapitole o skladbě zmiňují.

3.3.2 Vzorky B

SPN

Prvním analyzovaným vzorkem B je učebnice *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií* (2002). Učebnice byla zpracována kolektivem autorů pod vedením Jiřího Kostečky pro čtyřletá gymnázia, ale také pro další střední školy. Je součástí čtyřdílné řady učebnic, k této řadě patří také metodické příručky pro učitele a publikace s testovými úlohami. Kniha obsahuje učivo o skladbě, slohu a pravopisu.

Ve výkladu o skladbě se autoři zmiňují nejen o výpovědi, ale také o promluvě. Promluvu chápou jako jednotku souvislé komunikace, která je tvořena jednou či více výpověďmi. Výpovědi pak rozumí sdělení zakotvené v konkrétní komunikační situaci s jistým obsahem, komunikační funkcí a s jistou mluvnickou formou. Vydělují ji tedy na výpověď větnou, souvětňnou a nevětňnou. Dokonce se v této kapitole zaměřují i na nepřímá vyjádření některých výpovědí, uvádějí například výpověď „*To jsou moje nejlepší šaty.*” která dle nich může být považována za výpověď s funkcí oznámení, ale i za výpověď s funkcí ohrazení, pokud je pronesena v návaznosti na výpověď s funkcí výtky: „*Co to máš proboha na sobě?*” (Kostečka, 2002, s. 22) Dále upozorňují i na různé zdvořilostní odstíny u funkce rozkazu. Větu pak vysvětlují několika různými definicemi, které zohledňují hledisko hláskoslovné, gramatické a formální, nebo formální a významové

dohromady. Dávají tedy žákům na výběr z několika různých definic, o kterých se v oblasti české syntaxe diskutuje. Obecně se ale ztotožňují s názorem, že věta je taková jednotka, která obsahuje VF.

Problematická je však následující kapitola o KF, ve které se již mluví pouze „o druhých vět podle postoje mluvčího ke skutečnosti“, ačkoliv se v předchozí kapitole mluvilo o výpovědních funkcích. Pro žáky by tento výklad však mohl být značně matoucí, neboť na jedné straně se určují komunikační funkce výpovědi a na straně druhé se již mluví o druhých vět podle postoje mluvčího.

Učivo o KF je zde vysvětleno v pouhém jednom odstavci, ve kterém se autoři zmiňují o čtyřech základních typech vět, tedy o větách oznamovacích, tázacích a žádacích. V závěru dodávají, že všechny tyto typy vět mohou mít formu zvolací se znaménkem vykřičníku. Blíže tyto věty nespecifikují, dokonce neuvádí ani náležité příklady. Procvičující úkoly rovněž chybí.

Rozsah této kapitoly však může být ovlivněn určitými předpisy tehdejšího Katalogu požadavků, v souladu se kterým byla učebnice vytvořena (*Katalogu požadavků ke společné části maturitní zkoušky z českého jazyka*). Tvůrci této příručky zřejmě problematiku o KF nepovažovali za příliš důležitou. Detailnost popisu je tedy nulová a rozsah klasifikace je minimální. Ačkoliv autoři jednotlivé KF připomínali v předchozí kapitole o výpovědi, do své klasifikace zařadili pouze druhy vět základních.

Útvary věta a výpověď se od sebe v této učebnici odlišují, ale v kapitole o komunikačních funkcích (druzích vět) se autoři opět vrací k pojmu věta, což považujeme z hlediska terminologie za nepřesné.

RUBICO

Dalším zkoumaným vzorkem skupiny B je učebnice *Český jazyk na dlani* (2002) autora Aloise Bauera. Obsahuje veškeré učivo určené pro vzdělávání třetího stupně. Žáci tedy mají možnost procvičit si hláskosloví, tvarosloví, skladbu, slovo tvorbu, stylistiku a pravopis, učebnice dokonce nabízí kapitoly o slavistice a vývoji spisovné češtiny. Nejsou v ní však zahrnuty procvičující a praktické úkoly.

V kapitole o skladbě se autor zmiňuje jednak o větě, jednak o výpovědi. Je zde však vysvětleno, že je možné užívat buď obou termínů, nebo pouze termínu věta. V případě, že je užíváno pouze termínu věta, připisuje autor výpovědní vlastnosti větě. Naopak poznamenává, že pokud se někteří lingvisté rozhodnou užívat termínu výpověď, je pak

tento termín chápan jako jednotka jazykového projevu a věta jako abstraktní vzorec. Autor s dichotomií věta a výpověď tedy nepočítá, žáky však na možnou rozdílnost těchto pojmů alespoň upozorňuje. Z čehož vyplývá, že učivo o KF rozebírá v kapitole o druzích vět podle postoje mluvčího.

Klasifikace KF je v této učebnici opět pouze základní, vyděleny jsou zde věty oznamovací, tázací, žádací a zvolací. Věty zvolací jsou tedy zahrnuty do klasifikace, ačkoliv je autor vysvětluje pouze jako formy vyjadřující citový poměr k pronesené skutečnosti. Dále uvádí, že svou formou jsou to pouze věty oznamovací, které jsou v písmu zakončovány vykřičníkem. Tento výklad však považujeme za neúplný, neboť formou věty zvolací může být pronesena každá z uvedených vět, což v tomto výkladu chybí.

Věty oznamovací autor determinuje na základě znaménka tečky a slovesného způsobu oznamovacího nebo podmiňovacího. O zvolací formě s vykřičníkem se zmiňuje u vět zvolacích.

Věty tázací jsou zde vymezeny nejdělněji. Autor je rozlišuje na několik typů otázek, a to na otázky zjišťovací, doplňovací, vylučovací, rozvažovací a řečnické. Všechny tyto typy otázek vyděluje na základě toho, jakým způsobem na ně odpovídáme, či nač se jimi ptáme. U každé z těchto otázek je vždy uveden alespoň jeden názorný příklad, popřípadě charakteristické výrazy v nich užívané. U otázky řečnické autor vhodně vyzdvihuje její pravou funkční podstatu, upozorňuje tedy na možnou nepřímou vyjádření ať už těchto vět, nebo obecně jakékoliv jiné funkce.

U vět rozkazovacích uvádí nejen funkci rozkazu, ale také funkci zákazu a prosby. Tyto věty jsou determinovány pouze na základě interpunkčního znaménka vykřičníku. O slovesném způsobu a intonaci se autor nezmiňuje. V uvedených příkladech bohužel chybí případy s uvozovací částicí *at'*, jejíž přítomnost ve struktuře vět rozkazovacích by mohla žákům při rozlišování funkce přání a rozkazu činit potíže.

Věty přací jsou zde odlišeny především uvozovacími částicemi *at'*, *kéž*, *necht'* a příslušným znaménkem.

Rozsah klasifikace KF je v této učebnici opět pouze základní. Stejně tak detailnost jejího popisu, více se autor zaměřuje pouze na věty tázací. Kromě informace ve výkladu o řečnické otázce se zde autor vůbec nezabývá případným nepřímým vyjádřením jednotlivých funkcí. Zvláštním způsobem vymezuje věty zvolací, které zařazuje do své klasifikace, přestože je popisuje jako pouhé citové vyjádření. Zároveň u nich neuvádí, že je

možné jimi pronést jakoukoliv z uvedených vět. Jak již bylo zmíněno výše, učebnice neobsahuje žádné praktické úkoly, tudíž žáci nemají možnost si tuto kapitolu výrazněji procvičit.

Co se týče terminologie, autor používá pouze pojmu věta. O pojmu výpověď se sice zmiňuje, ale poukazuje na možnost této dichotomie nevyužívat.

FRAGMENT

Posledním vzorkem ze skupiny B je učebnice *Český jazyk v kostce* (2004), kterou sestavila autorka Marie Sochrová. Tato učebnice žákům nabízí veškerý přehled učiva z českého jazyka v rozsahu osnov pro gymnázia a je určena pro různé typy středních škol. Obsahuje učivo o vývoji češtiny, o pravopisu a slohu, ale také učivo o jednotlivých jazykových rovinách. Součástí této řady je také učebnice literatury.

Co se týče dichotomie věta a výpověď, autorka pracuje s oběma pojmy. Větu chápe jako jednotku jazykového systému, výpověď jako jednotku jazykového projevu pronesenou či napsanou v konkrétní komunikační situaci. Dále uvádí výpovědi, které mohou v různých situacích vyjadřovat odlišné funkce: *Řeknu to tvým rodičům = sdělení, nabídka nebo výhrůžka*. (Sochrová, 2004, s. 53) Proto je zajímavé, že v kapitole o KF se opět mluví pouze „o větách podle postoje mluvčího ke skutečnosti“.

Autorka rozlišuje základní druhy vět. Věty oznamovací, tázací a žádací. Věty žádací dále dělí na věty práci a rozkazovací. Nejdetailněji popisuje věty tázací, které jsou děleny na otázky doplňovací, vylučovací, rozvažovací a řečnické. Dále poznamenává, že všechny tyto typy vět je možné pronést s určitým citovým zabarvením, tedy ve formě zvolací, jež je charakteristická znaménkem vykřičníku, nebo vykřičníku a otazníku dohromady. Do klasifikace věty zvolací tedy nezařazuje.

Věty oznamovací charakterizuje jako věty vyjadřující sdělení, jejichž struktura obsahuje znaménko tečky, slovesný tvar ve způsobu oznamovacím nebo podmiňovacím a klesavou intonaci. Už se tedy nezmiňuje o případné zvolací formě s vykřičníkem, dále ani o možném nepřímém vyjádření se znaménkem otazníku apod.

Jak již bylo výše poznamenáno, výklad o větách tázacích je zde nejrozsáhlejší. Autorka sem zařazuje otázky doplňovací, zjišťovací, vylučovací, rozvažovací a řečnické. Tyto formy otázek determinuje na základě slovesného způsobu, interpunkčního znaménka otazníku a intonace, popřípadě na základě adresátovy odpovědi. U otázek řečnických

upozorňuje na jejich nepravou formu, uvádí tedy, že významově jsou to spíše věty oznamovací, jiné funkce nezmiňuje.

K větám žadacím přiřazuje věty rozkazovací a přací.

Věty rozkazovací jsou zde vymezeny jakožto věty vyjadřující rozkaz, zákaz, ale i výzvu, žádost, prosbu a radu. Dále jsou charakterizovány znaménkem tečky a vykřičníku, slovesným způsobem rozkazovacím a intonací klesavou a stoupavě-klesavou. Dále jsou zde vhodně uvedeny případy s uvozovacími částicemi *at'*, *necht'*.

Věty přací autorka popisuje jako věty vyjadřující přání, jehož uskutečnění není závislé na adresátovi, ale ani na samotném mluvčím. Od ostatních vět je odlišuje pomocí znaménka vykřičníku, slovesným způsobem oznamovacím a podmiňovacím, intonací klesavou a typickými výrazy uvozovacích částic.

Učivo v této kapitole je popsáno na jedné straně textu, autorka nevyužívá žádných praktických cvičení, jedná se pouze o výklad. Rozsah tohoto výkladu je ale spíše základní, vymezeny jsou pouze čtyři typy vět. Detailněji se autorka zabývá větami tázacími, u kterých rozlišuje otázky doplňovací, zjišťovací, vylučovací, rozvažovací a řečnické. U všech těchto typů uvádí vždy alespoň jeden názorný příklad. U vět rozkazovacích se zmiňuje o jejich dalších funkcích, tedy nejen o funkci rozkazu, ale také zákazu, žádosti, prosby, rady atd. Blíže tyto funkce však nespecifikuje, uvádí je pouze v příkladech.

Nesrovnalosti však shledáváme v užívané terminologii, neboť i přes definování pojmu výpověď je v kapitole o KF užíváno pojmu věta.

3.3.3 Vzorky C

DIDAKTIS

Prvním analyzovaným vzorkem ze skupiny C je učebnice *Odmaturuj!* (2007) vytvořená kolektivem autorů pod vedením Olgy Mužíkové. Tato učebnice je zaměřena na přípravu k celostátní maturitní zkoušce a také k přijímacím zkouškám na vysoké školy. Obsahuje tedy kompletní přehled učiva středních škol, a navíc také praktická cvičení a testové úlohy. Žáci si tak upevní nejen poznatky o lexikologii, morfologii a skladbě, ale rovněž o pravopisu a slohu.

Co se týče dichotomie věta výpověď, autoři od sebe tyto pojmy odlišují. V úvodní kapitole o skladbě definují větu jakožto abstraktně míněnou jednotku, v komunikační situaci nezakotvenou, s určitou gramatickou strukturou, tedy vždy s VF. Výpověď

následně popisují jako jednotku komunikační, pronesenou v konkrétní komunikační situaci, jejíž struktura nemusí obsahovat sloveso v určitém tvaru. Dále uvádějí, že táž forma výpovědi může v různých komunikačních situacích vyjadřovat jiný význam: „*Řeknu to našemu učiteli.*” Může tedy být sdělením, nabídkou, ale i výhružkou. (Mužíková aj., 2007, s. 62) Autoři tak seznamují žáky s možností indirektního vyjadřování jednotlivých výpovědních funkcí. K mluvnické výstavbě výpovědi se však již nevyjadřují, dále mluví o větách neslovesných.

Přestože od sebe autoři větu a výpověď v předchozí kapitole oddělují a komunikační funkce připisují výpovědi, v kapitole o KF mluví opět pouze „o větách podle postoje mluvčího”. Vydělují čtyři základní typy vět, a to věty oznamovací, tázací, rozkazovací a práci. Podrobněji se pak zabývají větami tázacími. Vhodně se vyjadřují k větám zvolacím, které do své klasifikace nezařazují, pouze je vysvětlují jako citově zabarvená pronesení. V příkladech je však uvádí pouze se znaménkem vykřičníku, nikoliv i se znaménkem vykřičníku a otazníku dohromady.

Věty oznamovací jsou zde determinovány na základě interpunkčního znaménka tečky, slovesného způsobu oznamovacího a podmiňovacího a klesavé intonace. Autoři sice uvádějí, že za těmito větami píšeme zpravidla tečku, ale v poznámce o větách zvolacích se již zmiňují o tom, že věta oznamovací může být vyjádřena důrazně, formou zvolání, tudíž se znaménkem vykřičníku.

Nejvíce prostoru věnují autoři větám tázacím, které rozlišují na otázky doplňovací a zjišťovací, jejichž charakteristické znaky vysvětlují skrze adresátovu odpověď, intonaci a případné typické výrazy. Dále sem přiřazují otázky vylučovací, řečnické a rozvažovací, u kterých uvádějí vždy alespoň jeden ilustrační příklad. Otázky řečnické bohužel nevymezují jako otázky nepravé, proto neupozorňují na jejich pravou výpovědní funkci, ani na nepřímou vyjádření funkcí obecně. K těmto větám přiřazují pouze interpunkční znaménko otazníku, ačkoliv mohou obsahovat i znaménko tečky, viz pojetí M. Grepla (1986).

Věty žádací jsou zde rozděleny na věty práci a rozkazovací. U vět rozkazovacích je dále uvedena funkce zákazu a vybídnutí. Od ostatních vět je autoři odlišují slovesným způsobem rozkazovacím, popřípadě oznamovacím, klesavou či stoupavě-klesavou intonací a znaménkem vykřičníku. O případném užití interpunkčního znaménka tečky se však nezmiňují. V příkladech dále chybí případ s částicí *at'*.

Věty práci jsou zde definovány jako věty vyjadřující přání, jehož uskutečnění není závislé na mluvčím ani příjemci. Dále jsou vymežovány pomocí znaménka vykřičníku, slovesného způsobu oznamovacího nebo podmiňovacího a klesavé intonace.

Rozsah této klasifikace je základní, detailněji jsou popsány pouze věty tázací. Učivo je rozebráno na jedné straně textu, proto lze říci, že v porovnání s ostatními kapitolami se této problematice autoři příliš nevěnují. Látka o KF není zahrnuta ani do souborných cvičení a testových úloh, jež se nachází v závěru učebnice. Žákům tudíž není poskytnuta možnost si toto učivo více procvičit. Autoři se také příliš nezaměřují na nepřímou vyjádření některých funkcí. K této problematice se sice vyjadřují v úvodní kapitole o skladbě, ale pouze v rámci kapitoly o větě a výpovědi, což by si žáci s tématem KF vzhledem k odlišné terminologii nemuseli spojit. Rozhodnutí autorů vydělovat termíny věta a výpověď proto považujeme za nevhodné, neboť s pojmem výpověď dále již nepracují, ani se případně nezmiňují o tom, že je možné od tohoto přístupu upustit a užívat pouze termínu věta.

FRAGMENT

Druhým zkoumaným vzorkem této poslední skupiny je učebnice *Maturita* (2007) od autorky Marie Sochrové. Struktura této učebnice je navržena tak, aby odpovídala požadavkům společné části maturitní zkoušky z českého jazyka. Obsahuje celkový přehled základních maturitních otázek, které si mohou žáci upevnit pomocí výkladu, ale také procvičit skrze ukázkové texty a jednotlivé učební úlohy. Zaměřuje se tedy na vývoj jazyka, zvukovou stránku jazyka, na lexikologii, morfologii, syntax a také na oblast slohu.

V kapitole o skladbě vysvětluje autorka rozdíl mezi pojmy věta a výpověď, tudíž je zřejmé, že s užíváním obou pojmů počítá. Větu chápe jako abstraktní jazykovou jednotku, která se neváže na konkrétní komunikační situaci a která má ve své struktuře VF. Výpověď popisuje jako konkrétní realizaci věty s jakoukoliv strukturou, která je vázána na konkrétní komunikační situaci. Dodává, že výpověď má stránku významovou a modální, a tudíž vyjadřuje komunikační funkce, např. funkci oznámení, dotazu, rozkazu, přání apod. Dále poznamenává, že tatáž výpověď může v různých komunikačních situacích vyjadřovat různé funkce, a tak upozorňuje i na případnou nepřímou jejich vyjádření. Její výstavba je dále členěna na větnou, nevětnou a souvětnou výpověď.

V kapitole o KF se však pracuje pouze s termínem věta. Ačkoliv autorka s dichotomií věta a výpověď počítá, v kapitole o komunikačních funkcích s pojmem výpověď nepracuje.

A to i přes to, že větu na předchozí straně popisovala jako jednotku abstraktní, nezakotvenou v komunikační situaci.

Komunikační funkce jsou v této učebnici rozebírány v kapitole s názvem „věty podle postoje mluvčího ke skutečnosti“. Autorka vyděluje věty základní, a to věty oznamovací, tázací a žádací. Více se věnuje větám tázacím a rozkazovacím. Celá učebnice je koncipována tak, že v úvodu jsou vždy uvedeny typické otázky objevující se u maturitní zkoušky vztahující se k danému tématu. Na tyto otázky je posléze odpovídáno na druhé straně kapitoly. Autorka se zaměřuje především na problémové oblasti této tematiky, například na rozdíl mezi větami přacími a rozkazovacími: *At' tam nic nepoškodíš! x At' už přijde!*; a na rozdílnosti mezi různými typy vět tázacích. (Sochrová, 2007, s. 37)

Po ukázkových textech a praktických cvičeních následuje krátký výklad o druzích vět. Autorka vysvětluje, že všechny druhy vět lze vyjádřit zvolací formou, tedy s jistým citovým zabarvením, vhodně uvádí případy jak s vykřičníkem, tak s vykřičníkem a otazníkem dohromady. Věty oznamovací jsou vysvětleny jako věty vyjadřující sdělení, které v písmu označujeme tečkou. Zvolací formu s vykřičníkem uvádí v poučce o větách zvolacích.

Jak již bylo výše zmíněno, větám tázacím se autorka věnuje nejvíce, rozlišuje je na otázky zjišťovací, doplňovací, vylučovací, řečnické a rozvažovací. Všechny tyto otázky vymezuje na základě adresátovy odpovědi na ně. U otázek řečnických však neupozorňuje na jejich nepravost.

Věty rozkazovací a přací jsou zde souhrnně označeny jako věty žádací. K větám rozkazovacím je dále přiřazena funkce zákazu, výzvy, rady, napomenutí, prosby a žádosti. Věty rozkazovací jsou dále determinovány na základě znaménka tečky a vykřičníku, klesavé nebo stoupavě-klesavé intonace a slovesným způsobem rozkazovacím. Věty přací jsou definovány jako věty vyjadřující přání, které obsahují znaménko vykřičníku nebo tečky a mají klesavou intonaci. Autorka zde uvádí příklad pozdravu a dále i případ s uvozovací částicí *at'*. S touto uvozovací částicí však pracuje v úvodu kapitoly a vhodně ji uvádí jak u vět rozkazovacích, tak u vět přacích.

Rozsah této klasifikace je opět spíše základní, autorka se sice zabývá některými dalšími odstíny základních funkcí (viz věta rozkazovací), ale blíže je nespécifikuje, uvádí pouze příklady. Což však vzhledem k typu učebnice můžeme považovat za dostačující, neboť je veškeré učivo považováno za již probrané, a proto jsou kapitoly spíše opakující

a shrnující. Detailněji se autorka zabývá větami tázacími, ke kterým přiřazuje další různé druhy otázek. Učební úlohy jsou v této kapitole zaměřeny především na interpunkci daných vět a na rozdíly mezi jednotlivými druhy vět tázacích.

Zvolená terminologie v oblasti pojmů věta a výpověď v kapitole o KF se však může jevit jako problematická, neboť výklad o těchto pojmech v úvodní kapitole a jeho následné nerespektování v dalších kapitolách může žákům způsobit značné obtíže v chápání učiva.

FRAUS

Dalším vzorkem ze skupiny C je učebnice *Mluvnice, český jazyk pro SŠ* (2009). Tuto knihu vytvořila autorská trojice Ivo Martinec, Jana Marie Tušková a Ludmila Zimová. Učebnice odpovídá požadavkům RVP pro gymnázia a obsahuje kompletní přehled učiva českého jazyka určeného pro vzdělávání středních škol a gymnázií. Nalezneme zde učivo o zvukové a grafické stránce jazyka, o vývoji češtiny, dále také učivo z morfologie, syntaxe a lexikologie. Při práci s touto učebnicí je rozvíjena žákova schopnost analogie, generalizace a abstrakce, dále si žáci osvojují základní strategie učení a především se učí produkovat vlastní jazykové projevy.

Autoři ve své učebnici s terminologií věta a výpověď počítají a oba pojmy od sebe odlišují. Věta je zde vysvětlena jako základní skladební jednotka se slovesem v určitém tvaru, která má svou určitou mluvnickou a významovou strukturu. Výpověď je chápána jako jednotka funkční a komunikační, která je pronášena v určité situaci a s určitým záměrem, je rozdělena na výpověď větnou, souvětňnou a nevětňnou. Rovněž samotná kapitola o KF začíná výkladem o významu výpovědi, v němž se mluví nejen o komunikačních funkcích, ale i o různých komunikačních situacích. V této kapitole je tedy problematika KF spojována s pojmem výpověď, stejně tak například kapitola o aktuálním členění.

Autoři zde mluví o základních *výpovědních formách*, jejichž struktura může mít formu věty oznamovací, tázací, rozkazovací i přací. Dále vysvětlují, že pomocí těchto vět lze vyjadřovat rozmanité komunikační funkce, např. funkci oznámení, otázky, výzvy, přání, doporučení, návrhu, nabídky, slibu, souhlasu, dovolení, ohrazení, námitky, výtky, výhrůžky, varování, povelu, omluvy, prosby, ujišťování, odmítnutí apod. Dokonce se vyjadřují i k tzv. explicitním performativním formulím, v tomto případě mluví o přímém pojmenování záměru mluvčího, následně uvádějí příklady s těmito performativními

slovesy: *slibuji, navrhuji, oznamujeme* atd. (Martinec aj., 2009, s. 151) Funkce vydělují základní, k nimž však přiřazují jejich další druhy.

Funkci oznamovací definují autoři na základě slovesného způsobu oznamovacího nebo podmiňovacího, klesavé nebo klesavě-stoupavé intonace. K této funkci dále přiřazují funkci sdělení a doporučení. Dále upozorňují na ostatní funkce, které mohou být vyjádřeny skrze oznamovací větu: funkce souhlasu, varování, instrukce, výtky. Poukazují tak na možnou rozdílnost mezi výpovědní formou a aktuálním komunikativním záměrem, tedy na nepřímou vyjádření jednotlivých funkcí. Rovněž je zde uvedeno dostatečné množství vhodných příkladů.

Funkce tázací je vymezena slovesným způsobem oznamovacím a intonací stoupavou, popř. stoupavě-klesavou. Tato funkce je dále vydělena na otázky zjišťovací, doplňovací, řečnické, podivové, vylučovací, opakovací a autorské. Otázky jsou rovněž rozděleny na otázky pravé a nepravé. Ke každé z těchto otázek jsou uvedeny alespoň dva názorné příklady s různými tvary sloves, otázky zjišťovací jsou dále determinovány na základě náležité odpovědi adresáta. Stejně jako u funkce oznamovací, i u této funkce mluví autoři o možnosti nepřímého vyjádření některých KF, které jsou tvořeny pomocí tázacích forem: funkce prosby, návrhu, nabídky, vybídnutí, zdvořilého příkazu. Tyto případy jsou vysvětleny na několika doložených ilustracích.

Komunikační funkci rozkazu definují autoři pomocí imperativu a soupavě-klesavé intonace. V názorných příkladech uvádějí nejen znaménko tečky, ale i znaménko vykřičníku. K této funkci dále přiřazují funkci povelu. Je zde také upozorněno na rozdíl v užívání slovesného vidu při zákazu a příkazu, viz adhibitivní a prohibitivní aspekt M. Grepl (1986). I zde se zaměřují na nepřímá vyjádření některých dalších funkcí, které se tvoří pomocí formy vět rozkazovacích: funkce výzvy, prosby, vybídnutí, varování. Tyto funkce tedy nechápu jako totožné jako M. Grepl, který je zařazuje pod souhrnný název funkcí výzvodových.

KF přání je zde vydělena na přání možná, zprostředkovaná, neuskutečnitelná a na přání nepředpokládající adresáta. U každého z těchto typů přání je uveden alespoň jeden ilustrační příklad, v nichž autoři užívají nejen znaménka vykřičníku, ale také tečky. Dále sem zahrnují funkci pozdravu.

Po tomto výkladu následují praktická a poslechová cvičení, která jsou zaměřena především na práci s textem, vyhledávání informací v textu a na tvoření vlastních komunikačních funkcí vzhledem k různým situacím.

Rozsah této klasifikace považujeme za dostatečně propracovaný. Učivo o KF je zde rozebráno na bezmála šesti stranách textu, což dokazuje, že autoři této učebnice se problematice KF věnují důkladněji. Zaměřují se především na nepřímost vyjadřování některých funkcí, a při interpretaci KF proto nezdůrazňují pouze interpunkci, ale zejména konkrétní záměr mluvčího v dané situaci. Co se týče detailnosti popisu, všechny uvedené funkce jsou vždy přesně definovány a nechybí ani dostatečné množství názorných příkladů, dokonce je zde upozorněno na jednotlivá úskalí při určování některých problematictějších funkcí. Kapitola zároveň obsahuje množství praktických úkolů, které rozvíjí žákovu kreativitu. V kapitolách zaměřených na komunikační stránku jazyka se pracuje s pojmem 'výpověď'.

DIDAKTIS

Posledním zkoumaným vzorkem je učebnice *Komunikace v českém jazyce pro SŠ* (2013). Učebnice byla vytvořena kolektivem autorů pod vedením Petry Adámkové a je určena pro studenty středních odborných škol. Obsahuje učivo o jazyce, komunikaci, ale také kapitoly o práci s informacemi, výklad v učebnici doplňuje pracovní sešit ze stejné řady. Při tvorbě této knihy byl zohledněn Rámcový vzdělávací program pro odborné vzdělávání a také Katalog požadavků zkoušek společné části maturitní zkoušky.

Autoři v této učebnici pracují s termínem věta i výpověď souběžně. Větu vysvětlují jako abstraktní model vztahů mezi slovy a výpověď jako realizaci modelu věty v konkrétní komunikační situaci. Zároveň se zabývají jednotlivými realizacemi výpovědi, které v určitých situacích mohou mít sice stejnou formu, avšak odlišný komunikační záměr.

Učivo o KF proto zařazují pod kapitolu „o komunikačních funkcích výpovědi“. Uvádějí zde základní funkce oznámení, rozkazu, otázky a přání, ale zároveň odkazují na přílohu v závěru učebnice, která obsahuje přehlednou tabulku některých vybraných funkcí a jejich náležitých výpovědních forem. Kopie této tabulky se nachází na konci této kapitoly. Dále autoři dodávají, že k vyjádření těchto funkcí se užívá ustálených jazykových prostředků, tedy *výpovědních forem*. Tyto výpovědní formy chápou jako základní typy vět oznamovacích, rozkazovacích, tázacích a přacích. Všechny tyto funkce jsou vymezeny pomocí intonace, slovesného způsobu a interpunkčního znaménka, výklad vždy obsahuje

alespoň jeden ilustrační příklad. Bohužel zde chybí poučka o větách zvolacích, proto jsou například i věty oznamovací vymezeny pouze na základě interpunkčního znaménka tečky.

Funkci tázací vydělují dále na otázku zjišťovací, doplňovací a řečnickou. Otázky zjišťovací a doplňovací jsou charakterizovány adresátovou odpovědí. U otázky řečnické se autoři pozastavují nad její nepravostí, tedy nad její pravou funkcí oznámení.

Funkci přání dále vydělují na přání reálná a nereálná. Od ostatních funkcí ji odlišují především uvozovacími částicemi (*at', kéž...*). Na případy s částicí *at'* u funkce výzvové upozorňují názornými příklady v tabulce.

Jak jsme již zmiňovali, autoři této učebnice kladou důraz především na možnost nepřímého vyjádření KF. Upozorňují tak žáky na případnou rozdílnost výpovědní formy a aktuální funkce výpovědi. Dále poznamenávají, že je důležité si všimnout především záměru dané funkce v konkrétní situaci, tedy záměru autora. Pro vysvětlení uvádí případy typu: „*Není tu chladno?*“ Popřípadě trefně poukazují na nepřímou komunikaci žen, které často své záměry zaobalují do matoucích výpovědních forem, např.: „*Co tady dělají ty ponožky?*“ Tato na první pohled doplňovací otázka nemá být dle autorů rozhodně doplněna, ale má být chápána jakožto nepřímo vyjádřená výzva k odklizení ponožek do koše na prádlo. (Adámková aj., 2013, s. 60)

Tuto klasifikaci považujeme z hlediska rozsahu za nejpodrobnější a za nejvíce detailní. Autoři mluví nejen o funkcích základních, ale také o dalších jejich jiných odstínech. Tyto další funkce jsou uvedeny v příloze v tabulce, na kterou je v textu odkazováno. V této tabulce se nachází přes 25 dalších možných KF a jejich náležitých výpovědních forem, rozčleněny jsou na funkce výrazné a dále na jejich další podtypy. Za drobný nedostatek však považujeme chybějící informaci o větách zvolacích.

Co se týče dichotomie věta a výpověď, autoři v kapitolách týkajících se komunikace pracují s pojmem výpověď, s rozdělením těchto termínů tedy počítají.

Komunikační funkce výpovědi

VYBRANÉ KOMUNIKAČNÍ FUNKCE

Komunikační funkce		Příklady výpovědí s různými výpovědními formami
Funkce oznamovací	oznámění	<i>Hana přijede až zítra. Jestli to nevíš, tak Martin tu už nepracuje. Abys věděl, já nejdu.</i>
	rozkaz	<i>Stát! Nepokradeš! Půjdeš do obchodu a koupíš maso, brambory a nějakou zeleninu.</i>
Funkce výzvodá	prosba	<i>Řekni to, prosím, Janě. Mohl bys to říct Janě? Nebyl bys tak hodný a nedal vědět Janě?</i>
	návod	<i>Půjdete rovně a na rohu u kina zahnete doleva.</i>
	přání	<i>Ať se ti daří! Přála bych si nový telefon. Chci tam jít sám. Chtěla bych jít do kina.</i>
	doporučení	<i>Doporučuju malinový pohár. Dobrá je kavárna na náměstí. Já na tvém místě bych to nedělal.</i>
	zákaz	<i>Nedělej to! Ať tě to ani nenapadne! Kouření zakázáno!</i>
Funkce tázací	otázka	<i>Máš hlad? Co budeš dělat večer? Ptám se, co se stalo.</i>
Funkce závazku	slib	<i>Slibuji, že budu věrně sloužit vlasti. Jasně, udělám to. Dávám ti slovo. Přijdu.</i>
	závazek	<i>Obě strany se zavazují, že budou plnit stanovené povinnosti.</i>
	přísaha	<i>Přísahám, že přijdu. Tak přísahám!</i>
	nabídka	<i>Nedáš si čaj? Kdybys chtěl, půjdu s tebou. Přejete si mluvit s panem vedoucím?</i>
Funkce dovolení	dovolení	<i>Klidně si zapalte. Tak tedy pojd' taky. Můžeš být ještě chvíli vzhůru. Vyhovují vaší žádosti.</i>
	souhlas	<i>Jsem pro. Tak dobře. OK.</i>
	rezignace	<i>No co se dá dělat... Tak si třeba pukni!</i>
Funkce námitky	odmítnutí	<i>Nechci s tím mít nic do činění. To tak!</i>
	nesouhlas	<i>Ne, to neudělám. S tím nemůžu souhlasit. V žádném případě.</i>
	nedovolení	<i>To nesmíš! Vaši žádost zamítám. Jsem proti tomu, aby tam šli oba.</i>
Funkce varování	varování	<i>Nezlob, nebo tě nepustím ven. Když budeš zlobit, nepustím tě ven. Doplatíte na to! To si zkus!</i>
	výstraha	<i>Shodiš to! Neshoď to! Že to shodiš!</i>
	výhrůžka	<i>Opovaž se tam jít! Řeknu to mamince! Abych tě neposlal pryč!</i>
Funkce expresivní	ocenění	<i>Řekl jsi to fakt dobře! Tvůj nápad se mi líbí. Potěšilo mě, že sis vzpomněla.</i>
	poděkování	<i>Díky, žeš to pro mě udělal. Jsi hodná, žeš přišla.</i>
	blahopřání	<i>Všechno nejlepší! Ke skvělému výsledku vám blahopřeji.</i>
	výtky	<i>Jak jsi to jen mohl udělat! Kam to koukáš? Měl to udělat už dávno.</i>
Funkce měnící svět	jmenování	<i>Jmenuji vás předsedou. Pověřuji vás funkcí vedoucího.</i>
	organizování	<i>Tímto končím diskusi. Prohlašuji soutěž za zahájenou. Vyhlášení přestávku.</i>
	odsouzení	<i>Odsuzujete se k pěti letům odnětí svobody.</i>

Poznámka

- Výčet komunikačních funkcí není úplný – bylo by možné jmenovat dále třeba pozdrav, omluvu, návrh, radu, tvrzení, pověření, povzbuzení, námitku aj. Seznam slouží jako ukázka širokého spektra komunikačních funkcí a není určen k pamětnému učení.

¹ Komunikační funkce výpovědi – tabulka v příloze (Adamcová aj., 2013, s. 173)

3.4 Závěrečné shrnutí

Tato část práce se zabývá již samotným zhodnocením analyzovaného materiálu. Všímáme si zde nejen jednotlivých odlišností ve výkladu výpovědních funkcí, ale také shodných postupů a principů v uspořádání kapitoly o KF. V závěru této části práce jsou rovněž vyhodnoceny výzkumné otázky.

Vybrané vzorky učebnic pro základní a střední školy byly analyzovány na základě předem určených kritérií, která se zaměřovala především na způsob, rozsah a detailnost popisu klasifikace komunikačních funkcí výpovědí, a dále také na užívanou terminologii v oblasti skladby. Výběr jednotlivých učebnic byl podmíněn určitým časovému kritériu, byly vybrány vzorky ze tří námi stanovených období, neboť bylo potřeba zachytit i případné vývojové tendence v nahlížení na tuto problematiku. Dané vzorky jsou proto rozčleněny do skupiny (A), která představuje knihy z 90. let minulého století, do skupiny (B), jež reprezentuje učebnice z počátku 21. století, tedy učebnice vydané v roce 2000–2004, a do skupiny (C) zastupující učebnice již zohledňující školskou reformu, jedná se tedy o časové rozmezí 2005 až dosud. Získaná data těchto vzorků byla zároveň komparována s pojetím autorské dvojice M. Grepla a P. Karlíka (1986).

První analýza byla provedena v učebnicích určených pro druhý stupeň základních škol. Již v úvodu je nutné poznamenat, že takřka ve všech analyzovaných učebnicích se vymezují pouze základní druhy komunikačních funkcí, popřípadě druhy vět. Co se týče rozsahu jednotlivých klasifikací, autoři se většinou omezují na tradiční funkce, tedy na funkci oznámení, rozkazu, přání a otázky. Pokud pracují s vícero funkcemi, tak spíše v následných procvičujících úkolech, v samotném výkladu jsou tyto další druhy pouze zmíněny, nikoliv specifikovány (viz nakladatelství Jinan, Prodos). Tento způsob výkladu však nepovažujeme za nesprávný, neboť i pomocí jednotlivých cvičení si mohou žáci uvědomit podstatné rysy některých KF.

Způsob vymezení jednotlivých komunikačních funkcí je ve všech uvedených vzorcích totožný. Autoři se zaměřují především na gramatické prostředky, jež jsou pro daný typ funkce charakteristické; KF tak determinují na základě interpunkce, užitého slovesného způsobu a intonace. Odlišení pomocí interpunkce se však ukázalo být problematické, neboť zde autoři v některých případech neuváděli všechna náležitá znaménka, ať už se jednalo o výpověď s funkcí oznámení (kdy byla opomenuta zvolací forma či její indirektně vyjádřená podoba ve formě interogativní), nebo o výpověď s funkcí

tázací, u níž se autoři na její nepřímé vyjádření rovněž nesoustředili. Upozornovat žáky na možnost nepřímého vyjádření některých funkcí považujeme za velmi žádoucí, jelikož zásadní podmínkou úspěšné komunikace mezi dvěma lidmi je porozumění, a to především porozumění záměru mluvčího. Důležité je tedy naučit žáky správné interpretaci dané funkce. Toho lze docílit tak, že budeme žákovu pozornost směřovat nejen na charakteristické gramatické prostředky určité funkce (její výpovědní formu), ale také na její aktuální KF v dané situaci. Interpretace těchto výpovědí tedy musí být založena nejen na přiřazování jazykových prostředků, ale také na intuitivním rozeznávání komunikačních kontextů. S touto problematikou rovněž souvisí často nepřesný výklad týkající se zvolací formy jednotlivých výpovědních funkcí. Autoři některých učebnic zařazují do své klasifikace výpověď/větu zvolací, což nepovažujeme za vhodné, protože věta zvolací plní pouze funkci intonačního odlišení, výpověď tak svou původní funkci neztrácí, pouze je pronesena s důraznější intonací.

Další kritérium, dle kterého byly knihy zkoumány, je detailnost popisu jednotlivých funkcí. Nejdetailněji popsána, a to napříč všemi učebnicemi, je vždy funkce otázky; pokud nejsou vyděleny všechny její možné druhy, vymezují autoři alespoň otázky doplňovací a zjišťovací, zde je pak kladen důraz především na jejich intonaci a formu adresátovy odpovědi. Pokud byla dále vymezena i otázka řečnická, v učebnici z nakladatelství Taktik bylo dokonce poukazováno na její nepravost čili na její pravou komunikační funkci oznámení, popřípadě námitky. Ačkoliv se zde nabízí možnost poukázat na indirektnost vyjadřování nejen funkce oznámení, ale i funkcí obecně, je zajímavé, že většina autorů toho nevyužila.

Za nejpodrobnější a nejpropracovanější výklad o KF považujeme klasifikaci v učebnici *Český jazyk 9* (2001) z nakladatelství Alter, která byla vytvořena pod odborným vedením M. Čechové. Autoři této učebnice vymezují větší počet KF a nezaměřují se pouze na funkce základní, skrze svá cvičení dokonce poukazují na možnost jejich nepřímého vyjádření. Rozsahem a detailností popisu své klasifikace tak přesahují vzorky nejen skupiny (B), ale veškeré uvedené učebnice pro ZŠ. Z toho důvodu nelze říci, že mezi zkoumanými vzorky pro základní vzdělávání je možné vysledovat určitý vývoj, neboť propracovanost či nepropracovanost konkrétních klasifikací není v tomto případě závislá na roce, ve kterém byla kniha vydána, ale spíše na ochotě autora věnovat se dané tematice blíže.

Při analýze tohoto materiálu bylo zároveň přihlíženo k problematice věty a výpovědi. V pěti reprezentativních vzorcích je tato dichotomie zohledňována, v ostatních vzorcích se užívá pouze pojem věta, a to i v kapitole o KF. S termínem výpověď tedy nepracují autoři učebnic z nakladatelství Prospektrum, Prodos, Tobiáš, Nová škola a Fortuna. V učebnicích vydaných nakladatelstvím Jinan, Alter, Fraus, SPN a Taktik se již s pojmem výpověď setkáváme. Užívání těchto termínů je ale v naprosté většině zkoumaných vzorků problematické. Autoři sice termín výpověď v některé ze svých úvodních kapitol vymezují, v kapitole o KF s ním však již nepracují, a to i přesto, že se jedná o učivo spojené s komunikací. Nerespektují tak svůj teoretický výklad z předchozích kapitol, v nichž pojem výpověď definují jakožto komunikační jednotku zakotvenou v konkrétní komunikační situaci a útvar věty jako jednotku abstraktní. Tento způsob výkladu považujeme za nevhodný, neboť pokud od sebe útvary větu a výpověď oddělujeme, měli bychom tento postup dodržet ve všech následujících kapitolách, ve kterých je užití daného termínu žádoucí, a to převážně z toho důvodu, abychom předešli případným dezinterpretacím. Tímto způsobem postupovali autoři všech uvedených učebnic s jedinou výjimkou učebnice z nakladatelství Alter, ve které se v kapitole o KF již mluvilo o výpovědních funkcích. I z tohoto hlediska ji pokládáme za jednu z nejlépe propracovaných učebnic všech zkoumaných vzorků pro základní školy.

Dále byly analyzovány učebnice určené pro střední vzdělávání, kritéria tohoto zkoumání byla totožná s kritérii u vzorků pro školy základní. I v tomto případě bohužel musíme konstatovat, že majoritní část vybraných vzorků obsahovala pouze základní klasifikaci komunikačních funkcí. Z hlediska rozsahu a detailnosti popisu KF lze tedy říci, že ve všech vzorcích A, B a v některých vzorcích skupiny C se autoři více zaměřovali spíše na jiné oblasti učiva, převážně na mluvnické a stylistické, a učivu o KF nevěnovali příliš pozornosti. V posledních dvou zkoumaných učebnicích (Fraus vyd. 2009, Didaktis vyd. 2013) spadajících do skupiny C jsme však zaznamenali určitý posun. Autoři těchto knih se kapitole o KF věnovali důkladněji a své klasifikace rozšířili o některé další odstíny základních čtyř funkcí, jejichž popis rovněž považujeme za detailnější. Pozitivně také hodnotíme zaměřenost na nepřímá vyjadřování funkcí, což je patrné především v učebnici Fraus, zároveň i dostatečné množství ilustračních příkladů a zajímavých procvičujících úkolů.

Co se týče způsobů klasifikace KF, i zde se autoři řídili totožnými pravidly jako autoři učebnic pro školy základní, jednotlivé funkce vymezovali na základě interpunkce, užitého

slovesného způsobu, intonace a případně také pomocí výrazů typických pro danou funkci. V několika vzorcích jsme dále vysledovali totožný jev, který se objevoval taktéž ve vzorcích předchozí zkoumané skupiny, a to neúplné objasnění interpunkce u jednotlivých funkcí. I zde se mluvilo o větách oznamovacích, za kterými se píše vždy tečka, popřípadě o větách rozkazovacích, za kterými píšeme vždy vykřičník apod. Rovněž byly v některých případech (Trizonia, Rubico) do klasifikace chybně zařazovány věty zvolací, které však nemůžeme chápat jako samostatné funkce. V rámci této analýzy jsme dále dospěli k závěru, že i v učebnicích pro střední školy se autoři nejdetajněji zabývají funkcí tázací/otázky, jež bývá z didaktického hlediska dle M. Čechové (1998) nejobtížnější. Co se týče nepřímého vyjadřování komunikačních funkcí, autoři učebnic pro střední školy se této problematice věnovali více než autoři učebnic pro školy základní, a to nejen v praktických cvičeních, ale například již ve výkladu o řečnických otázkách, které se pro vysvětlení tohoto jevu přímo nabízí.

Značný rozdíl mezi vzorky učebnic pro střední a základní školy spatřujeme především v nahlížení na dichotomii útvarů věta a výpověď, neboť v středoškolských učebnicích se již ve všech případech pracuje s oběma pojmy. Vzhledem k rozdílným způsobům výkladu o útvarech věty a výpovědi v jednotlivých středoškolských učebnicích jsme se rozhodli vzorky rozdělit na několik skupin, a to na ty, které:

A) větu a výpověď od sebe odlišují, ale v následujících kapitolách již s pojmem výpověď nepracují (SPN vyd. 1996; SPN vyd. 2002; Fragment vyd. 2004; Didaktis vyd. 2007, Fragment vyd. 2007),

B) se o možnosti dělení těchto pojmů zmiňují, ale se zdůvodněním upřednostňují termín věta (Fortuna vyd. 1992, Trizonia vyd. 1994, Rubico vyd. 2002),

C) oba útvary vymezují a následně i s oběma pojmy pracují v následujících kapitolách (Fraus vyd. 2009, Didaktis vyd. 2013).

Je tedy patrné, že i učebnice určené pro střední školy (popřípadě gymnázia) obsahují nejednotný a v jistém smyslu zavádějící výklad o základní syntaktické terminologii.

V těchto případech je vždy v úvodu učiva o skladbě vysvětlen rozdíl mezi termíny věta a výpověď, kdy je výpověď chápána jako jednotka komunikační s jakoukoliv strukturou a věta jakožto jednotka abstraktní, přičemž v následujících kapitolách o KF se pracuje opět pouze s útvarem věty. A to i přesto, že komunikační funkce byly připisovány pojmu výpověď. Tuto terminologickou nejednotnost však považujeme za nežádoucí, neboť může

žákům způsobit značné obtíže v chápání učiva. Jeden ze způsobů, jak tomuto lze předejít, nám ukazují učebnice, v nichž se autoři o možnosti rozlišování těchto pojmů zmiňují, ale zároveň zdůvodňují, že je možné této dichotomie nevyužívat. Nejvhodnější je však dle našeho názoru pracovat s oběma pojmy, a to především tak, aby jich bylo v kapitolách na to zaměřených náležitě užíváno. O učebnicích z nakladatelství Fraus vyd. 2009 a Didaktis vyd. 2013 jsme se již zmiňovali výše, jejich klasifikaci KF a celkovou strukturu kapitoly o KF pokládáme za nejpropracovanější. Autoři těchto učebnic již užívají termín výpověď v kapitole o komunikačních funkcích a dále s ním pracují i v ostatních kapitolách k tomu určených. Dovolíme si proto tvrdit, že z vývojového hlediska zde došlo k určitému posunu, tedy k rozšíření tradiční klasifikace výpovědních funkcí, ale také k lepšímu propojení výkladu v rámci syntaktické terminologie.

Výzkumné otázky

V úvodu naší analýzy jsme si stanovili tři výzkumné otázky, které nyní vyhodnotíme.

První výzkumná otázka se týkala termínů věta a výpověď. Předpokládali jsme, že se bude v jednotlivých kapitolách o KF pracovat s pojmem věta, ačkoliv se autoři v některých částech učiva o skladbě zmíní rovněž o termínu výpověď. **Tato predikce se ve většině případech potvrdila.** Značná část autorů oba tyto útvary vymezovala, ačkoliv se posléze v kapitole o KF vracela k pojmenování „věty podle postoje mluvčího“. Z dvaceti zkoumaných vzorků byl tento postup nalezen ve dvanácti z nich. V učebnicích pro základní školy se tento jev objevil ve čtyřech vzorcích, ve středoškolských učebnicích se takto postupovalo častěji, tento případ jsme zde zaznamenali v osmi vzorcích. Rok vydání knihy neměl na tento jev žádný vliv.

Druhá výzkumná otázka se vztahovala k rozsahu klasifikace KF, v této hypotéze jsme tvrdili, že autoři vybraných vzorků budou svou klasifikaci omezovat pouze na čtyři základní druhy KF. **Tato prognóza se naplnila.** Výzkumem se podařilo zjistit, že kromě tří analyzovaných vzorků (Alter, Fraus, Didaktis) se v učebnicích nenachází rozsáhlejší a detailnější klasifikace výpovědních funkcí. Zde bylo možné rovněž vysledovat částečný vývojový posun, a to ve vzorcích skupiny C (r. 2009, 2013) pro střední vzdělávání, v nichž byla klasifikace již značně rozšířena.

Třetí výzkumná otázka byla zaměřena na komparaci vzorků pro střední a základní vzdělávání. Domnívali jsme se, že v učebnicích pro střední školy bude kapitola o KF rozsáhlejší a propracovanější než v učebnicích pro školy základní. **Tato hypotéza se**

částečně potvrdila. Co se týče rozsahu a detailnosti klasifikace, někteří autoři stredoškolských učebnic se již dotýkali pojmů jako expresivní performativní formule a nepřímé vyjádření, v rámci vymezení KF byla také detailněji rozpracována funkce otázky, popřípadě rozkazu. Většina učebnic pro střední školy také zahrnovala obecné poučení o dichotomii věta a výpověď, což bylo v učebnicích pro školy základní nalezeno pouze ve čtyřech vzorcích.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zachytit jednotlivé přístupy k problematice komunikačních funkcí výpovědi v české syntaxi obecně, ale rovněž i v oblasti konkrétních učebnicových textů. Nedílnou součástí této tematiky je samozřejmě i nejednotné nazírání na rozlišování pojmů věta a výpověď, z tohoto důvodu je dále přihlíženo k vybraným odborným publikacím, jejichž autoři se na tuto problematiku zaměřují.

V počátcích teoretické části práce je tedy rozebíráno téma věty a výpovědi. Srovnáváme zde rozdílné autorské přístupy k této problematice a všímáme si především jednotlivých definic těchto útvarů. Dále se již zabýváme komplexním teoretickým výkladem komunikačních funkcí výpovědí. Na základě prostudované odborné literatury jsme se rozhodli pracovat s pojetím autorské dvojice M. Grepl a P. Karlík (1986), neboť jejich klasifikace KF nám pro naši následnou analýzu vyhovovala nejvíce.

Další úsek práce, jež navazuje na část teoretickou, se již zabývá rozdílnými teoretickými přístupy týkající se problematiky KF. Dílčí teorie jsou podrobně popsány, zhodnoceny a následně komparovány se stěžejní monografií M. Grepla a P. Karlíka.

Praktická část práce je již zaměřena na didaktický aspekt tohoto tématu. Jsou zde analyzovány vybrané učebnicové vzorky, v nichž se nachází učivo o výpovědních funkcích. Tyto vzorky jsou rozděleny dle toho, pro který stupeň vzdělávání jsou určeny. Zkoumány jsou tedy učebnice pro 2. a 3. stupeň vzdělávání, a to v celkovém počtu 20. Obsahová analýza vybraného materiálu je provedena se zřetelem k vybraným cílům práce. Základními kritérii zkoumání jsou především způsob, rozsah a detailnost popisu jednotlivých klasifikací KF. Posuzována je rovněž forma výkladu termínů věta a výpověď. Jednotlivé učebnice jsou rozděleny do tří časových skupin podle roku jejich vydání, neboť je zároveň přihlíženo i k případným vývojovým změnám v oblasti třídění KF.

Záměrem této provedené analýzy bylo rovněž zodpovězení tří předem stanovených výzkumných otázek, jejichž tvrzení byla v závěru práce ověřena. Tyto prognózy potvrzují, že v oblasti českého školství se s problematikou KF pracuje spíše okrajově, což dokazují stručné klasifikace, a to bohužel i novějších učebnic, ačkoliv jejich autoři ve svých anotacích slibují rozšíření učiva v oblasti komunikace. Další hypotéza potvrdila, že většina autorů těchto analyzovaných učebnic nevhodně pracuje s pojmy věta a výpověď. Jak již bylo výše několikrát zmíněno, problém spočívá v nenáležitým užívání pojmu věta tam, kde

by již měl být užit termín výpověď, pokud ji definujeme jakožto jednotku komunikační a tyto funkce nepřipisujeme útvaru věty. Třetí hypotéza byla potvrzena pouze zčásti, a to proto, že většina vzorků učebnic pro ZŠ, ale i některé vzorky určené pro SŠ obsahovaly pouze tradiční, tedy základní klasifikaci KF. Proto nelze s absolutní jistotou říci, že středoškolské učebnice jsou propracovanější a učivo o KF je v nich probíráno více do hloubky, neboť toto kritérium nesplňovaly zcela všechny učebnice.

Výše uvedené argumenty tedy poukazují na skutečnost, že autoři zmíněných učebnic nepřikládají učivu o KF příliš velkou důležitost, většinou pracují pouze se základním tříděním výpovědí a kapitola o KF bývá v porovnání s ostatním učivem jednou z nejkratších, výjimkou jsou pouze tři výše popisované učebnice. Malá míra zastoupení učiva o komunikačních funkcích je ve většině vzorcích i přesto, že jedním z deklarovaných cílů vyučování českého jazyka je dosažení určitých komunikačních schopností žáka, tedy dosažení výstižného a vhodného vyjadřování, což je i cílem kapitoly o KF. Důležité je rovněž to, aby žáci pochopili ony jemné rozdíly mezi výpověďmi typu: *Vodu! x Prosím o vodu.* (Čechová aj., 1998, s. 145) a aby si byli vždy jisti určitými záměry a postoji mluvčího, jež byly skrze výpověď proneseny nepřímou, skrytým, nebo dokonce i s jistou dávkou manipulace. Cílem výuky o KF by tedy měla být nejen kultivace řečového projevu a výchova řečové etikety, ale také by měl být kladen důraz na nepřímá vyjadřování v komunikaci, tedy na komunikační kontexty daných výpovědí v dané komunikační situaci. Výuka o KF tak současně napomáhá i rozvoji žákova myšlení, ale i jiných psychických procesů osobnosti, což považujeme za velmi přínosné a zároveň pro žáky velmi motivující. Proto je pro nás velkým překvapením, že se kapitolám o komunikačních funkcích nevěnuje příliš pozornosti.

Na závěr je nutné se pozastavit nad některými problematickými oblastmi, jež byly během psaní této práce zaznamenány. Klasifikace komunikačních funkcí je i v oblasti odborných publikací nejednotná, stejně tak vymezení útvarů věta a výpověď, proto nelze ani předpokládat, že například středoškolské učebnice budou obsahovat jasně vymezenou terminologii. V průběhu analýzy některých vzorků jsme se setkali s několika problémy, a to s nevhodným užíváním pojmů věta a výpověď, ale dále také se zařazováním zvolacích vět do klasifikace KF, nízkým počtem vymezených funkcí a všeobecně s méně podrobným výkladem o výpovědních funkcích. Některé z těchto problémů však obsahovaly i publikace odborné, ze kterých mohli autoři učebnic čerpat. Východiskem pro naši práci bylo pojetí autorů M. Grepla a P. Karlíka, jejichž klasifikaci o KF považujeme za nejpropracovanější.

Jsme si však vědomi toho, že z didaktického hlediska, a zejména také z toho časového, nelze pracovat s tak rozsáhlým výkladem. Je však možné upozornit na veškerá úskalí spojená s touto problematikou, aniž bychom o KF vyučovali na úkor jiných důležitých kapitol, viz učebnice z nakladatelství Alter (2001), Fraus (2009) a Didaktis (2013).

Ve shrnutí lze tedy konstatovat, že učivo o komunikačních funkcích výpovědí je ve většině případů opomíjeno, ale z našeho pohledu neprávem, neboť je uplatnitelné zejména v praktickém životě, což je pro žáky tím největším motivujícím faktorem.

Resumé

The aim of this diploma thesis is to analyze the current situation in Czech linguistics in terms of communication functions of utterances taking into account the didactic aspects. From this point of view are also examined individual textbooks for second and third levels of education.

The theoretical part of the thesis focuses on the problematics of sentence and utterance, as well as on the classification of communication functions of utterances in individual professional publications. The findings in these chapters are compared and summarized.

The practical part analyzes selected textbooks, which are intended for the second and third level of education. These textbooks are evaluated in terms of the scope and detail of chapters on communication functions. We also look at possible evolutionary changes in time and also at the terminology of sentence and utterance.

At the end of the thesis all findings are summarized and compared with each other.

Key words

communication functions of utterances, utterance, sentence, dichotomy of sentence and utterance, syntax, czech linguistics

Seznam literatury

Odborná literatura:

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 3. vyd. Praha: SPN, 2011. 448 s. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil. *Čeština a její vyučování*. 2. vyd. Praha: SPN, 1998. 264 s. ISBN 80-85937-47-6.

DANEŠ, František a kol. *Mluvnice češtiny 3*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987. 748 s. ISBN 21-029-88.

GREPL, Miroslav a KARLÍK, Petr. *Skladba spisovné češtiny*. 1. vyd. Praha: SPN, 1986. 474 s. ISBN 14-608-86.

GREPL, Miroslav a KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

HAVRÁNEK, Bohumil a JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice*. 6. vyd. Praha: SPN, 1988. 592 s. ISBN 14-316-88.

HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. 243 s. ISBN 80-244-1283-7.

KOPEČNÝ, František. *Základy české skladby*. 1. vyd. Praha: SPN, 1958. 335 s. ISBN 71-04-02.

NEKULA, Marek a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vyd. Praha: NLN, 2008. 799 s. ISBN 978-80-7106-980-5.

ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba*. 1. vyd. Praha: Ing. Mikuta, 1947. 472 s.

ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba*. 2. vyd. Praha: SPN, 1966. 573 s.

Elektronické zdroje:

HIRSCHOVÁ, Milada. Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi In: *Slovo a slovesnost, ročník 65 (2004), číslo 3, s. 163-173*. [online].[cit. 10.5.2018]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1968>.

HORÁLEK, Karel. Věta a výpověď In: *Slovo a slovesnost, ročník 37 (1976), číslo 2, s. 81-85*. [online].[cit. 10.5.2018]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2368>.

KARLÍK, Petr. VĚTA × VÝPOVĚĎ In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online].[cit. 10.5.2018]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/VĚTA × VÝPOVĚĎ](https://www.czechency.org/slovník/VĚTA%20%20VÝPOVĚĎ).

Výzkumná literatura pro ZŠ:

BIČÍKOVÁ, Vladimíra a kol. *Český jazyk, učebnice pro 7. ročník*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2001. 128 s. ISBN 80-85808-93-5.

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Český jazyk 7*. 8. vyd. Praha: Fortuna, 1995. 192 s. ISBN 80-7168-233-0.

HIRSCHOVÁ, Milada. *Český jazyk 7*. 1. vyd. Olomouc: Prodos, 1998. 80 s. ISBN 80-7230-012-1.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk 9*. 1. vyd. Praha: SPN, 2010. 186 s. ISBN 978-80-7235-481-8.

HRDLIČKOVÁ, Hana a kol. *Český jazyk 9*. 1. vyd. Praha: Alter, 2001. 175 s. ISBN 80-7245-019-0.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a TERŠOVÁ, Renata. *Český jazyk*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. 136 s. ISBN 80-7238-320-5.

KŘIVANCOVÁ, Michaela a kol. *Hravá čeština 7*. 1. vyd. Praha: TAKTIK, 2017. 140 s. ISBN 978-80-7563-065-0.

KVAČKOVÁ, Jaromíra a kol. *Český jazyk 7*. 2. vyd. Brno: Nová škola, 2014. 152 s. ISBN 978-80-7289-607-3.

KVÍTKOVÁ, Naděžda a kol. *Český jazyk 7, 2. díl*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 1994. 112 s. ISBN 80-85431-15-7.

ULIČNÝ, Oldřich a kol. *Český jazyk 7*. 1. vyd. Úvaly: Jinan, 1998. 147 s. ISBN 14-700.

Výzkumná literatura pro SŠ:

ADÁMKOVÁ, Petra a kol. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2013. 184 s. ISBN 978-80-7358-228-9.

BAUER, Alois. *Český jazyk na dlani*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2002. 82 s. ISBN 80-85839-65-2.

HLAVSA, Zdeněk a kol. *Český jazyk pro střední školy*. 2. vyd. Praha: SPN, 1996. 280 s. ISBN 80-85937-26-3.

KOSTEČKA, Jiří a kol. *Český jazyk pro 3. ročník gymnázií*. 1. vyd. Praha: SPN, 2002. 288 s. ISBN 80-7235-191-5.

MARTINKOVÁ, Věra. *Český jazyk 4*. 2. vyd. Praha: Trizonia, 1994. 248 s. ISBN 80-85573-40-7.

MUŽÍKOVÁ, Olga a kol. *Odmaturuj!*. 3. vyd. Brno: Didaktis, 2007. 168 s. ISBN 80-7358-082-9.

NOVOTNÝ, Jiří a kol. *Mluvnice češtiny pro střední školy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1992. 184 s. ISBN 80-85298-32-5.

SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce*. 3. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. 104 s. ISBN 80-7200-967-2.

SOCHROVÁ, Marie. *Maturita*. 1. vyd. Praha: Fragment, 2007. 64 s. ISBN 978-80-253-0480-8.

ZIMOVÁ, Ludmila a MARTINEC, Ivo a TUŠKOVÁ, Jana Marie. *Mluvnice*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. 264 s. ISBN 978-80-7238-779-3.